

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**“MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE” STRATEJİSİNİN
TÜRK DIŞ POLİTİKASI UYGULAMALARI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ (2002 -2010)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UĞUR ÇELİK

YRD. DOÇ. DR. BUKET ÖNAL

KOCAELİ 2016

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

“MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE” STRATEJİSİNİN
TÜRK DIŞ POLİTİKASI UYGULAMALARI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ (2002 -2010)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Uğur ÇELİK

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 30.06.2016 / 13

Jüri Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Buket Önal

Jüri Üyesi:

Jüri Üyesi:

ÖNSÖZ

Dünyayı yönetmeye aday tüm devletlerin jeopolitika konusunda ciddi derecede çalışmalar yapması gerekmektedir. Türkiye'nin ise bu çalışmalara çok daha fazla ihtiyacı vardır. Çünkü bulunduğu coğrafya İbn-i Haldun'un ifadeleri ile söyleyecek olursak onun kaderidir. Bir yandan Rusya, diğer yandan AB gibi iki önemli aktöre sınırı olan ve dünyanın din, dil, kültür ve enerji konusunda en çatışmalı bölgesinin bir parçası olan bunlara ek olarak aynı zamanda geleceğin bölgesi olarak kabul edilen Afrika'ya komşu olan Türkiye'nin jeopolitika konusunda uzmanlaşması gerekmektedir.

Soğuk savaş sonrası ortaya çıkan jeopolitik boşluğu değerlendiremeyen Türkiye bugün de Ortadoğu'daki jeopolitik meselelerle karşı karşıyadır. 1990'larda yaşanan başarısızlığın tekrar edilmemesi için bugün bu konu üzerine daha fazla düşmeli ve Türkiye Merkezli jeopolitik anlayışlar konusunda daha fazla üretken olmalıyız.

Bu çalışma ile Türkiye'nin 2010'lara kadar jeopolitika konusunda başarılı ve başarısız yanlar değerlendirilmiş ve gelecekte üretilecek teorilerde başarısız olunan noktaların telafi edilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Türkiye'nin gelecekte küresel bir güç olabilmesi adına jeopolitikayı incelediğimiz bu tezde; maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, tez kitapların teminatında bana yardımcı olan Ümraniye Esenşehir esnaf ve sakinlerine, tezle ilgili sürekli olarak fikir telakkisinde bulunduğum ve düşünceleri ile tezime katkı sağlayan Hüsniçan Kahraman dostuma ve en önemlisi tez çalışmam boyunca bana özgür bir çalışma ortamı sunan, herhangi bir sorunumda danışabileceğim bir kişi güvenini bana veren her daim öğrencisinin iyiliği için çaba sarf eden tez danışmanım Yrd. Doç, Dr. Buket Önal hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1.ULUSLARARASI POLİTİKADA JEOPOLİTİKA KAVRAMI VE TÜRK JEOPOLİTİK ÇALIŞMALARI.....	8
1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE JEOPOLİTİKA KAVRAMI.....	8
1.1.1. <i>Jeopolitikanın Sabit Unsuru Coğrafya</i>	10
1.1.2. <i>Jeopolitikanın Değişken Unsurları (Kültürel, ekonomik, askeri, teknolojik ve politik faktörler)</i>	12
1.2. TÜRK JEOPOLİTİK ÇALIŞMALARI	15
1.2.1. <i>Türk Jeopolitik Ekolü ’nün oluşumu</i>	15
1.2.2. <i>Türk Jeopolitiğinin Hinterlant Tartışmaları: Osmanlılık, Türkçülük, İslamcılık ve Alternatif Paradigma</i>	16
1.2.2.1. Osmanlılık	17
1.2.2.2. İSLAMCILIK.....	18
1.2.2.3. Türkçülük.....	20
1.2.2.4. Alternatif Paradigma	22
1.3. TÜRK JEOPOLİTİK ÇALIŞMALARI	23
1.3.1. <i>Muzaffer Özdağ ve Ümit Özdağ: Türkçü Jeopolitik Yaklaşım</i>	23
1.3.2. <i>Suat İlhan’ın Jeopolitik Çalışması: Avrasyacı Yaklaşım</i>	29
1.3.3. <i>Necmettin Erbakan: İslamcı Jeopolitik</i>	33
1.3.4. <i>Doğu Perinçek: Türk Avrasyacılığı</i>	36
1.3.5. <i>Ramazan Özey: Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi</i>	40
1.3.6. <i>Türk Jeopolitik Ekolüne Katkı Eden Diğer Çalışmalar</i>	42
İKİNCİ BÖLÜM	45
2. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE STRATEJİSİ (JEOPOLİTİK YAKLAŞIM)..	45
2.1. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ.....	45
2.2. MERKEZ ÜLKE STRATEJİSİ’NİN JEOPOLİTİK UNSURLARI.....	46
2.3. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE’NİN FELSEFİ ARKA PLANI VE TEORİNİN UYGULAMA ARAÇLARI: STRATEJİK ZİHNİYET, STRATEJİK PLANLAMA VE SİYASİ İRADE	49
2.4. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE STRATEJİSİ’NİN JEOPOLİTİK SINIR TANIMLAMALARI.....	52
2.4.1. <i>Yakın Kara Havzası</i>	52
2.4.2. <i>Yakın Deniz Havzası</i>	60
2.4.3. <i>Yakın Kıta Havzası</i>	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	72
3. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE STRATEJİSİNİN TÜRK DIŞ POLİTİKASI UYGULAMALARI AÇISINDAN ANALİZİ(2002-2010).....	72
3.1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK DIŞ POLİTİKASI: UYGULAMALARI VE İLKELERİ (1923-2002)	72
3.2. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE STRATEJİSİNİN DIŞ POLİTİKA İLKELERİ VE ORTAYA ÇIKAN TARTIŞMALAR	76
3.3. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE STRATEJİSİNİN YUMUŞAK GÜÇ UNSURLARI	80

3.4. TÜRKİYE’İN YAKIN KARA HAVZASI İLE İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ(2002-2010)	84
3.4.1. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi’nin Balkan Politikalarının Analizi (2002-2010)	84
3.4.2. Türkiye’nin Kafkasya Havzası İle İlişkileri.....	90
3.4.2.1. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Gürcistan ile İlişkilerinin Analizi (2002-2010).....	90
3.4.2.2. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Ermenistan ve Azerbaycan İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010)	93
3.4.3. Türkiye’nin Ortadoğu İle İlişkilerinin Analizi	101
3.4.3.1. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi Türkiye’nin Irak İlişkilerinin Analizi (2002-2010)	101
3.4.3.2. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Türkiye-İran İlişkilerinin Analizi (2002-2010)	108
3.4.3.3. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Türkiye-Suriye İlişkilerinin Analizi (2002-2010).....	112
3.4.3.4. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi Bağlamında İsrail-Filistin İlişkilerinin Analizi (2002-2010)	116
3.5. TÜRKİYE’İN YAKIN DENİZ HAVZASI İLE İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ (2002-2010)	122
3.5.1. Merkez Ülke Türkiye’nin Karadeniz Havzası Ekseninde Rusya İle İlişkileri (2002-2010) ..	122
3.5.2. Türkiye’nin Doğu Akdeniz Havzası İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010)	127
3.5.2.1. Ege Havzası ve Yunanistan ile İlişkilerin Analizi	127
3.5.2.2. Merkez Ülke Türkiye’nin Kıbrıs İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010)	132
3.5.3. Türkiye’nin Körfez Havzası İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010).....	138
3.5.4. Türkiye’nin Hazar Havzası ile İlişkileri (2002-2010)	140
3.6. TÜRKİYE’İN YAKIN KİTA HAVZASI İLE İLİŞKİLERİ (2002-2010).....	143
3.6.1. Merkez Ülke Türkiye’nin Orta Asya İlişkilerinin Analizi (2002-2010)	143
3.6.2. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi’nin Avrupa Birliği İlişkilerinin Analizi (2002-2010).....	149
3.6.3. Merkez Ülke Türkiye’nin Afrika ile İlişkileri Analizi (2002-2010).....	157
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA	179

ÖZET

Tezimizin amacı uluslararası ilişkileri yönlendirebilme yeteneği son derece fazla olan Jeopolitika biliminin Türkiye’deki gelişimine katkı sağlamak ve Türkiye merkezli jeopolitik modelleri analiz ederek; ileride daha sağlam jeopolitik teorilerin ortaya çıkmasına aracı olmaktır. Bu sebeple çalışmada ilk olarak jeopolitika kavramı üzerinde durulmuştur ve Türkiye’de ortaya çıkan jeopolitik çalışmalar ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümü, Türkiye’de ortaya konan en önemli jeopolitik teori olan “Merkez Ülke Türkiye” stratejisinin jeopolitik tanımlaması, felsefi arka planı ve jeopolitik sınırlarını ortaya koymaktadır. Son bölüm ise Merkez Ülke stratejisinin uygulanmaya çalışıldığı 2002-2010 yılları arasında Türk Dış politikası açısından bir değerlendirmesini içermektedir. Bu bölümün amacı teori ve pratik ilişkisini ve teorinin başarılı ve başarısız noktalarını ortaya koymaktır. Bu amaçla başarısız noktaların tespiti ile gelecekte ortaya konacak teorilere kaynak sunabilmek en önemli hedeflerden bir tanesidir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitika, Merkez Ülke, Türk Dış Politikası,

ABSTRACT

The aim of our thesis is contribute to develop science of Geopolitics that have ability to direct international relations in Turkey and to analyze Geopolitics theories which based Turkey, in this context is to be the vehicle to the emergence of more robust geopolitical theory in the future. Therefore, firstly, It focused on the concept of Geopolitics and. To handle Geopolitics Works which emerge in Turkey. second part of thesis reveals the most important theory ‘Central Country Turkey’s geopolitical description, philosophical background and geopolitical boundaries. The last Part of our thesies include evaluation of Turkish Foreign policy between 2002-2010 Which are being implemented “Central Country Turkey” strategy. The purpose of this part puth forth relations between theory and practise and theory of successful and unsuccessful points. for this purpose, one of the important aims is present a source theories which It will be set forth in the future with the detection of failed point.

Key Words: Geopolitics, Central Country, Turkish Foreign Policy,

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AfB	: Afrika Birliği
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AL	: Arap Ligi
AT	: Avrupa Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİLGESAM	: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol ve Doğalgaz Boru Hattı
CENTO	: Central Treaty Organization; Merkezi Antlaşma Teşkilatı
FIR	: Uçuş Bilgi Bölgesi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HAMAS	: Harekat al-Muqawama al-Islamiya, İslami Direniş Hareketi
IMF	: International Monetary Fund , Uluslararası Para Fonu
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KDK	: Kamu Diplomasi Koordinatörlüğu
KDP	: Partîya Demokrata Kurdistan, Kürdistan Demokrat Partisi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KYB	: Yekîtiya Niştimanîya Kurdistan, Kürdistan Yurtseverler Birliği
MFA	: Ministry of Foreign Affairs , Dışışleri Bakanlığı
NAZİ	: Nationalsozialismus, Ulusal Sosyalizm
NATO	: North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PASOK	: Panhelenik Sosyalist Hareket
PIC	: Peace İmplementation Conference ,Barış Uygulama Konferansı
PKK	: Partiya Karkaren Kürdistan- Kürdistan İşçi Partisi
S.A	: Suudi Arabistan
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV VAKFI:	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
THY	: Türk Hava Yolları
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSKON	: Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
TÜRKPA	: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

GİRİŞ

Toprak ve siyaset kavramlarının birleşmesi ile ortaya çıkan jeopolitika insanoğlunun varlığını sürdürmesi için sürekli olarak başvurduğu bir bilimdir. İlk dönemlerde daha çok iklim-insan ilişkisi üzerine kurulan jeopolitika daha sonra genişleyerek bir bilim dalına dönüşmüş ve devletlerin siyasetinde en temel başvurulan yaklaşım olmuştur.

Jeopolitikanın bilimselleşmesi ile birlikte iklim –insan ilişkisi yerini teknoloji, kültür, askeri kapasite, ekonomi, siyaset ve coğrafyanın devlet ile ilişkisine dönüşmüştür. Bu kapsamda devletlerin genişlemeci politikalarında jeopolitik yaklaşım en çok başvurulan bilim olmuştur. Özellikle 19.yüzyıl devlet politikalarında jeopolitikanın hissedilmeye başlandığı yüzyıl olmuştur. Jeopolitikanın bu dönemden itibaren ön plana çıkmasında dört faktörün olduğu görülmüştür. Bunlar;

- Fransız İhtilali sonrası oluşan milliyetçilik
- Sosyal Darvinizmin devlet siyasetinde önemli yer etmeye başlaması
- Demiryollarındaki gelişmeler ve ulaşımın kolaylaşması
- Coğrafi keşiflerin son bulması ve dünya haritasının oluşmasıdır.

Bu bağlamda tezin ilk bölümünde jeopolitikanın ne olduğu, jeopolitikayı oluşturan unsurların neler olduğu ve gelişim süreci üzerinde kısaca durulmuş ve Türk jeopolitik çalışmalarının inceleneceği temel inşa edilmiştir. Türk jeopolitiğinin incelendiği bu bölümde ilk olarak Jeopolitik teorilerin hinterlant tartışmaları ele alınmış ve bu hinterlant tanımlamalarının oluşmasına yön veren akımlar incelenmiştir. Bu kapsamda Türk jeopolitiğine yön veren dört yaklaşımın sergilendiği söylenebilir. Bu yaklaşımlar Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Alternatif Paradigma başlıkları altında ele alınmıştır. Bu yaklaşımlardan ilk üçünün Osmanlı tarihinden itibaren ortaya çıkışı ve Cumhuriyet dönemi politikalarında etkisi

incelenmiş ve jeopolitik yaklaşımlara katkısı ele alınmıştır. Alternatif paradigma olarak tanımladığımız akımın ise Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık akımlarının bir harmonisi olduğu ve bazı jeopolitik tezlerde ortaya çıktığı görülmüştür.

Türk jeopolitiğine yön veren akımların incelenmesinin ardından Türk jeopolitik teorileri ele alınmıştır. Bu bağlamda dikkat çekici husus Türk jeopolitik çalışmalarının Dünya jeopolitik çalışmaları ile kıyaslandığında çok yeni olduğudur. 1980'li yıllardan itibaren başlayan Türk jeopolitik çalışmalarında Muzaffer Özdağ'ın Türkçü jeopolitiği ilk ciddi çalışmayı oluşturmaktadır. Muzaffer Özdağ'dan çok kısa bir süre sonra jeopolitika biliminin ne olduğu ve sabit ve değişken unsurlarının neler olduğuna dair çalışmalar ortaya koyan Suat İlhan Türkiye'deki jeopolitik çalışmaların teorik yapısına ilişkin katkılar sağlamıştır. Ayrıca ilerleyen süreçlerde Suat İlhan Türkiye'ye Batı'ya karşı Avrasyacı bir jeopolitik öneri sunmuştur. Muzaffer Özdağ'ın çalışmalarının devamı niteliğinde ise ilerleyen yıllarda Ümit Özdağ'ın da Türk jeopolitik çalışmalarına katkı sağladığı görülmektedir.

Muzaffer Özdağ, Suat İlhan, Ümit Özdağ'ın jeopolitik yaklaşımlarında Türkçülük akımının etkili olduğu söylenebilir. 1990'lı yıllarda Türkiye'de jeopolitika çerçevesinde ileri sürülen birkaç yaklaşımın daha ortaya çıktığını söylemekte fayda vardır. Bunlardan bir tanesi Necmettin Erbakan'ın liderlik ettiği Milli Görüş çizgisinin savunduğu İslam dünyasını kapsayan İslamcı jeopolitik yaklaşım iken, bir diğeri Türkçülük ekolü çerçevesinde ele alınabilecek olan Doğu Perinçek ve İşçi Partisi'nin takip ettiği Türk Avrasyacı jeopolitiğidir. 1990'lı yıllarda Alternatif paradigma olarak tanımladığımız jeopolitik çerçeveye uygun olarak Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi Ramazan Özey tarafından ortaya konmuştur. Ramazan Özey'in ortaya koyduğu paradigma tüm akımları bünyesinde barındırması ve tam bir jeopolitik teori olması noktasında önemlidir. Çünkü bu sürece kadar olan tüm jeopolitik yaklaşımlar Türkiye adına bir teori ortaya koymazken bu andan itibaren teorileşme sürecinin de başladığı görülmektedir. İlerleyen dönemlerde pek çok kişi tarafından Türk jeopolitiğine katkı sağlanmıştır. Ancak yine Alternatif paradigma çerçevesinde Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya konan ve Stratejik Derinlik

kitabında vücut bulan Merkez Ülke Türkiye Jeopolitiği günümüze kadar ortaya konan en kapsamlı teoriyi oluşturmaktadır.

Kısa bir değerlendirmede bulunacak olursak tezimizin ilk bölümünde jeopolitika kavramının ne olduğu, uluslararası politikadaki önemi ve Türk jeopolitik çalışmalarının tarihi seyri okuyucuya sunulmak istenmiştir. Bu kapsamda ilk bölümün amacı Türkiye'deki jeopolitik çalışmaların ne derece yeni olduğunu ortaya koymak ve Türkiye'deki jeopolitik çalışmaları genel bir tablo içerisinde sunabilmektir.

Çalışmanın ikinci bölümü, tezimizin odak noktasını oluşturan Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin teorik altyapısını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak teorideki Merkez ülke kavramının jeopolitik manada ne ifade ettiği ortaya koyulmuştur. Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde üstlendiği Tampon Ülke (Komünizmin yayılmasının önünde), Soğuk Savaş Sonrası dönemde üstlendiği köprü ülke (Doğu-Batı arasında taşıyıcı) rollerinden farklı olarak günümüz koşullarına uygun olarak tanımlanan merkez ülke kavramı Türkiye'nin yeni bir uluslararası kimlik inşa sürecidir. Bu kapsamda ortaya konan teori Türkiye'nin önce bölgesel daha sonra küresel bir rol oynaması gerektiğini öngörmektedir.

Merkez ülke jeopolitiğinin küresele giden süreçte kullanması gereken faktörler sabit ve değişken veriler içerisinde ele alınmıştır. Davutoğlu'na göre; sabit veriler: tarih, coğrafya, nüfus iken değişken veriler: ekonomik, askeri, teknolojik unsurlardan oluşmaktadır. Merkez ülke jeopolitiğinin diğer uluslararası teorilerden farklı kılan faktörlerden bir tanesi siyasi irade, stratejik planlama ve strateji zihniyet kavramlarını ileri sürüşüdür. Bu bağlamda teorinin en önemli ayağını az önce ifade edilen üç faktör oluşturmaktadır. Çünkü bu faktörler stratejinin aynı zamanda uygulama araçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu uygulama araçları içerisinde yer alan stratejik zihniyet kavramı Türkiye'nin günümüze kadar izlemiş olduğu dış politikasına bir eleştiriyi beraberinde getirir. Bunun nedeni devletin ve toplumun stratejik zihniyetinin dış politika çıktısı olarak karşımıza çıktığı görüşüdür. Buna göre Türkiye'nin ulus devlet jeopolitiği anlayışı, laik devlet sistemi ve İslam dünyası ile ilişkilerin etkisiz oluşu, bir medeniyet tasavvurunun bulunmayışı ve Batı'nın bir parçası olunması gerektiği düşüncesi Merkez ülke jeopolitiğin ana eleştiri konularını oluşturmuştur. Tüm bunların aşılması stratejik zihniyette yaşanacak değişim ile gerçekleşeceği teoride ifade edilmiştir.

Merkez Ülke jeopolitiğinin felsefi arka planı tamamlandıktan sonra tezimizde ortaya konan mesele teorisinin jeopolitik sınır tanımlamalarının ne olduğuna ilişkindir. Bu çerçevede Merkez Ülke Stratejisinde üç ana bölge tanımlamasının olduğu görülmektedir. Bunlar;

Yakın Kara Havzası: Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu

Yakın Deniz Havzası: Doğu Akdeniz, Karadeniz, Körfez ve Hazar

Yakın Kıta Havzası: Asya (Özellikle Orta Asya), Afrika Kıtası ve Avrupa

Merkez Ülke jeopolitiğinin işaret ettiği coğrafi tanımlamalarda dikkat çekici ülkeler söz konusudur. Özellikle Balkanlarda Bosna-Hersek ve Arnavutluk Türkiye'nin iki önemli ayağını oluşturmakla birlikte Kosova'nın bağımsızlığı ile birlikte yeni bir ülke daha kazanılmıştır. Kafkaslarda Gürcistan ve Azerbaycan ile ilişkiler önem arz ederken, Ortadoğu'da birinci dereceden önemli ülkeler; İran, Irak, Suriye ve Filistin-İsrail'dir.

Yakın deniz havzasında ise Karadeniz ile ilişkilerde Rusya, Hazar ile ilişkilerde Türki cumhuriyetler, Körfez'de Arap ülkeleri ve Doğu Akdeniz'de Kıbrıs ve Yunanistan ile ilişkiler önem arz etmektedir.

Yakın kıta havzasında ise daha küresel bir vizyon ortaya konulması amaçlanmış ve Avrupa Kıtası ilişkilerinde Avrupa Birliği, Asya jeopolitiğinde Orta Asya ve Türki Cumhuriyetler, Afrika kıtasında ise tüm Afrika'yı kapsayan bir dış politika vizyonu ortaya konmuştur.

Son bölümde 2002 yılından itibaren hayata geçirilmeye çalışılan “Merkez Ülke Türkiye” jeopolitiğinin tanımladığı jeopolitik coğrafya ile ilişkilerin değerlendirilmesi yer almaktadır. Türkiye'nin tüm havzaları ile ilişkilerinin analizini içeren bu bölüm, ileride ortaya konacak teorilerde dikkat edilmesi gereken hususlara işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu bölümde incelenen Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında özellikle 11 Eylül olayı ve 1 Mart Tezkeresinin geçmemesinin ciddi derecede ilişkilere yansıdığı görülmüştür. 1990'lı yıllarda İran-Irak-Suriye ile yaşanan gergin havanın Merkez Ülke jeopolitiği ile ortadan kalktığı rahatlıkla söylenebilir. Yine 1990'lardaki olumlu havanın aksine İsrail ile ilişkilerin genel Ortadoğu politikaları bağlamında bozulma sürecine girdiği söylenebilir. Kafkaslarda Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesi girişimlerinin gelecekte ortaya konacak teoriler için iyi bir ders niteliğinde olduğu görülmüştür. Gürcistan ilişkilerinin ise Gürcistan'ın Batı yanlısı dış politikaları çerçevesinde olumlu bir ivme yakaladığı belirtilebilir. Azerbaycan ilişkilerinde bu dönemde Ermenistan açılımı bağlamında kısa bir türbülans yaşanmıştır. Balkan politikalarının ise kültürel ve ekonomik açıdan olumlu bir görüntü çizdiği anlaşılmaktadır. Kısacası Türkiye'nin yakın kara havzası politikalarında aktif bir trafiğin yaşandığını söyleyebiliriz.

Yakın deniz havzalarında da benzer şekilde hareketli bir sürece 2002 yılından itibaren girildiği görülmektedir. Tarih boyunca birbirini düşman olarak algılayan Rusya ile ilişkiler tarihin altın dönemini yaşadığı ifade edilebilir. Körfez havzasının sermayesinin Türkiye'ye akışı bu havzada olumlu bir imajın oluşumuna katkı etse de siyasi işbirliklerinin eksikliği dikkat çekicidir. Hazar havzasında Türkiye'nin bu

dönemde etkisinin çok sınırlı olduğu görülmüş; ancak Doğu Akdeniz havzasında hem Yunanistan ile ilişkiler olumlu bir ivme yakalamış hem de Kıbrıs'ta mevcut statükocu yaklaşım terk edilmiştir.

Yakın kıta havzası politikaları bağlamında Afrika'da hiç olunmadığı kadar etkin olmaya çalışan Türkiye, Orta Asya'da Rusya'nın etkisini kıramamış yalnızca kültürel ve ekonomik alanda olumlu bir ivme yakalamıştır. Avrupa Birliği ilişkileri ise 2007 yılına kadar olumlu bir şekilde ilerlese de tezimizin sonlandığı 2010 yılına gelindiğinde ciddi bir duraklama evresine girmiştir.

Kısaca ifade etmemiz gerekirse; Jeopolitika 1800'lü yıllardan itibaren genişleme siyaseti izleyen tüm devletler tarafından önem verilen bir konu olmuştur. Türkiye'nin ise bu konudaki çalışmaları diğer devletler ile kıyaslandığında çok çok yenidir. Bu nedenle bu çalışma ile bir yandan jeopolitikanın ne olduğu Türk jeopolitikasının Hinterlandını etkileyen yaklaşımların neler olduğu ve dünya politikasına etkisi ortaya konmaya çalışılmışken, diğer yandan Türk çalışmalarının analizi ile gelecekte ortaya çıkacak teorilere bir kaynak oluşturma amaçlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Merkez Ülke stratejisi ile teorinin pratiğe yansımaya başladığı 2002-2010 yılları arasındaki dış politika uygulamaları bu tezde incelenmiş ve teori-pratik kıyaslaması yapılmıştır. Bu noktada amacımız Türkiye merkezli ortaya konacak jeopolitik çalışmaların hayata geçirilip geçirilemeyeceğini ve dış politikaya yansıtılıp yansıtılamayacağını anlamak noktasında ortaya konmuş bir deneyimi analiz etmektedir. Bu analiz yeni jeopolitik yaklaşımlarda dış politikanın şekillenmesi noktasında bir fikir verebilmesi adına dikkat çekici bulunmuştur.

Bu çerçevede tezimizin 2010 yılında sonlandırılmasının gerekçelerini de açıklamakta bir zorunluluk hissediyoruz. Bu teze göre Türkiye'nin 2002-2010 yılları arasında Merkez Ülke jeopolitiği hayata geçirilmiş ve pek çok açıdan olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Ancak 2010 yılından itibaren Merkez Ülke jeopolitiğinin önüne çıkan Arap Baharı süreci bu teoriyi pek çok noktada zora sokmuştur. Dünya

siyasetinin Ortadoğu üzerinden şekillenmeye başladığı 2010 yılı sonrası süreç Türkiye'nin merkez ülke teorisini bir süreliğine rafa kaldırmasına ve mevcut uluslararası politikalara uygun bir siyaset izlemesine sebep olmuştur. Kısacası 2010 yılından itibaren ortaya çıkan Arap Bahar'ının yarattığı jeopolitik belirsizlik ortamının Merkez ülke jeopolitiğini olumsuz etkilediğinden hareketle teorinin başarı ile uygulandığı dönemleri kapsayan bir çalışma yapılmıştır. Arap baharı ve sonrasında Merkez Ülke Türkiye stratejisine ilişkin zaafılar bu manada sonuç bölümünde okuyucuya sunulmuştur.

Türkiye'nin küresel bir vizyon ortaya koyabilmesi ve bunu uygulamaya sokabilmesi jeopolitikanın unsurları olan coğrafya, kültür, siyaset, ekonomi, askeri kapasite ve teknolojik meselelerde aktif bir tutum sergilemesine bağlıdır. Tüm bu hususların koordineli bir şekilde aktif kılınması ise bütüncül bir bakış açısını temsil eden jeopolitika ile doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda Tezimiz Türkiye'deki en kapsamlı jeopolitik teori olan ve 2002-2010 yılları arasında Türk dış politikasında uygulama alanı bulan Merkez Ülke Türkiye stratejisinin hangi ülkeler ve hangi bölgeler ile ilişkilerde başarılı olduğu, hangilerinde başarısız olduğu sorusuna cevap bulmaya çalışacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.Uluslararası Politikada Jeopolitika Kavramı ve Türk Jeopolitik Çalışmaları

1.1. Uluslararası İlişkilerde Jeopolitika Kavramı

“Olaylara yön verebilmek için toplumları ve doğayı yöneten yasaları bilmek gerekir. Bu yasaların işleyişi bizim istek ve arzularımıza göre olmadığından bu yasalara karşı çıkmak doğaya karşı direnmek anlamına geldiği için peşinen yenilgiyi göze almak demektir. Bu nedenle uluslararası politikanın esaslarını ve politik dünyanın değişmez yasalarını saptamak ve ona göre hareket etmek ona göre tedbirler almak gereklidir.”(Gün,2006,s.3) Devletin alacağı tedbir konusu jeopolitika kavramını gündeme getirmektedir.

“Yunanca jeo-toprak ve politika kelimelerinin birleşmesiyle üretilen jeopolitika, devletin politikası ile coğrafi çevre arasında kopmaz bağın olduğuna işaret eder. Jeopolitik anlayışa göre veya jeopolitikacılara göre, devletin politikası, topraklarının büyüklüğüne, sınırlarının durumuna; komşu ülke sayısına, kıyı durumuna, iç coğrafi durumuna ve başka faktörlere bağlıdır.; yani devletin politikasının belirlenmesinde bu ve başka coğrafi faktörler çıkış noktasını oluşturur”(Okçuoğlu,2009,s.51).”

Toprak-politika ilişkisinin belirlenmesinde jeopolitika ana faktör olarak karşımıza çıksa da onunla karıştırılan ve yahut sınırlarını çizmekte zorlanılan birkaç kavram daha mevcuttur. Bu kavramlardan bazıları, coğrafi konum ve siyasi coğrafyadır. Bu kavramların birbirleri yerine kullanılmalarının en önemli nedeni coğrafyayı merkeze alan bir düşünce yapısına sahip olmalarıdır. Coğrafi Konum, fiziki coğrafyaya göre ülkenin bulunduğu yere karşılık gelmektedir. Ancak bu kavram devletin uluslararası alandaki pozisyonuna ilişkin siyasal bir anlam ifade etmemektedir.

Siyasi coğrafya ise coğrafi konuma oranla daha kapsamlı bir mana taşımaktadır. Ancak bu kavram da Jeopolitiğin kapsamı ile karşılaştırıldığında sınırlı kalmaktadır. İsmail Hakkı İşcan iki kavram arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymaktadır.

“Siyasi coğrafya, siyasi topluluklar ile coğrafi unsurlar arasındaki ilişkileri inceleyen ve bunların özelliklerini ortaya koyan bir bilimdir. Jeopolitika ise bu analizi dış politikanın belirlenmesinde kullanır. Siyasi coğrafya somut manada coğrafi konumun özellikleri ile nüfusun yapısı ve idare sistemi ile objektif ve tasviri olarak ilgilenir. Yani ülkelerin izleyecekleri politika ile ilgilenmez. Oysa jeopolitik, ülkelerin ulusal politikaları ile doğrudan ilgilenir. Metodoloji açısından siyasi coğrafyadan farklılığı bulunan jeopolitik, coğrafi bir siyasettir(İşcan,2004,s.51).” Bu noktada jeopolitikanın hem coğrafi konum hem de siyasi coğrafyayı içine alan daha geniş bir çalışma alanı olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıdaki kavramları jeopolitikadan ayıran husus jeopolitiğin siyasal bir yaklaşım tarzı olmasından kaynaklanıyor. Doğal olarak Jeopolitikanın siyasi yaklaşım modeli olması ve dış politikada siyasal argümanları kullanıyor olması onu yukarıdaki kavramları içine alarak daha fazla bilim dalı ile çalışmaya da itmektedir.

Bu kapsamda jeopolitikanın yukarıdaki kavramların yanında tarih, coğrafya, teknoloji, askeri ve kültürel pek çok alanı da kapsadığını söyleyebiliriz. Kuşkusuz Bunun en önemli nedeni siyasetin alanının tüm bu alanlar ile ilişkisidir. Jeopolitik değerlendirmelere ilişkin bu kapsayıcılığı Suat İlhan şu şekilde açıklamaktadır: *“jeopolitikte tek bir veriye dayanan toplum yaşamının ayrılmaz unsurları olan coğrafi, siyasal, ekonomik, politik, askeri ve kültürel değerlerden yalnızca birisini veya birkaçını dikkate alan incelemeler eksik olur ve yanlış yorumlara götürebilir (İlhan,1998,s.1).”*

Tüm bu değerlendirmeler ışığında Jeopolitikada sabit ve değişken faktörler ve bunlara anlam katan zaman faktörü ortaya çıkmaktadır. Bu faktörler şunlardır:

Sabit Faktörler

-Coğrafya unsur (Ülkenin coğrafi Karakteri, Coğrafi bütünlük, sınırları)

Değişken Faktörler

- Kültürel unsur

- Ekonomik Unsur

- Politik Unsurlar

- Askeri unsurlar

- Teknolojik Unsur

Zaman (Tarakçı,2003,s.36)

1.1.1. Jeopolitikanın Sabit Unsuru Coğrafya

Jeopolitik faktörler içerisinde tek değişmeyen faktör coğrafyadır. Coğrafyanın önemine vurgu yapan en önemli jeopolitika teorisyenlerinden Mackinder şu ifadeleri kullanmaktadır: “ *Nüfuslar artar veya azalır, doğal kaynaklar keşfedilebilir veyahut yaygınlaşabilir, teknoloji çöker ya da gelişir, devletler ve imparatorluklar yükselir ve çökerler ama kıtaların konumları, adalar, denizler ve okyanuslar bildiğimiz tarihsel süreç boyunca değişmedi* (Sempa, 2002,s.9).” Coğrafyayı jeopolitikada en önemli faktör kılan da işte bu değişmezliğidir. Coğrafyanın sabitliği devletlerin dış politikasında bu faktörü ilk sıraya yazmalarını gerektirmektedir.

Coğrafya ilk olarak dünya güç dengeleri çerçevesinde ele alınması gereken bir unsurdur. Bir ülkenin komşusunun süper güç olması ona avantajlar sağlayabilir ya da aksine süper gücün altında ezilmesine neden olabilir. Tam tersi bir şekilde komşu devletleri çok güçsüz durumda olan bir ülke büyük avantajlar elde edebilir ve

bölgesel ve küresel bir rol oynama imkânına sahip olabilir. Bu yapı doğrudan güç ilişkileri çerçevesinde diğer beşeri unsurlar ile değerlendirilebilecek bir yapıdır.

Ülkelerin coğrafyayı kullanmasında etkili olan bir diğer konu ise coğrafyanın yapısı ile alakalıdır. Örneğin; *“Dar ve köşeye sıkışmış ve kuvvetli komşularla çevrilmiş uluslar bütün tarihleri boyunca nefes almanın mücadelesini yaşamışlardır. Almanların Fredrick’ten Hitler’e kadar değişmeyen eğilimi yeterli coğrafya ve doğal kaynak ve güvenilir sınırlarlar sorunu olmuştur(Gün,2006,s.33).”*

Almanya’nın aksine İngiltere, bir ada devleti olarak dışarıdan gelecek tehditlere karşı daha savunmalı olmuştur. Amerika’nın da benzer coğrafi koşulları ona ülkesinde savaş yapmama fırsatını elde etmesini sağlamıştır. Robert Kaplan Almanya ile İngiltere arasındaki jeopolitik farkı ve ABD’nin coğrafyasını şu şekilde ortaya koyuyor: *“Almanya ne doğuda, ne de Batıda onu koruyacak dağ sırasına sahip değildir. Bu da onu tehlikeli coğrafyasından dolayı daha militarist yapmaktadır. Britanya Almanya’nın aksine sınırları içinde daha güvenlidir. Denizlerle çevrili olması, onların demokratik sistemlerinin gelişmesine katkı sağlarken, ABD ile arasında trans-Atlantik bir bağ kurmasına da yardımcı olur (Kaplan,2015:,s485).”*

“Eğer sınırlarınız boyunca dağlarla çevrilmiş bir ülkeye sahipseniz, dağlar işgale karşı savunma yaparken yardım eder ayrıca ekonomik ve kültürel büyümeye yardım eder. Coğrafi şekiller ekseninde nehirler de ticaret, ulaşım ve toplumun refahına yardım ederler. Tabi ki doğru yönde akıyorlarsa (Friedman,2015,s.32.)” Görüldüğü gibi ülkelerin coğrafi karakterleri iç ve dış politikalarına doğrudan yansımaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki *“Jeopolitik analizler her ne kadar haritayla başlasa da haritayla son bulmaz (Granieri, 2015,s.492).”*

1.1.2. Jeopolitikanın Değişken Unsurları (Kültürel, ekonomik, askeri, teknolojik ve politik faktörler)

Jeopolitikada yukarıda ifade edilen coğrafya merkeze alındıktan sonra çevresine değişken unsurları yerleştirmek en akılcı teori üretme yoludur. Bu noktada ilk olarak kültür kavramı üzerinde durmak gerekir. Çünkü kültür tüm değişken unsurların harekete geçmesini sağlayacak motor güçtür. Kültür genel manada ülkelerin din, dil, etnik, tarih ve ülkü birlikteliği olarak tanımlanabilir.

“Sosyo-kültürel değerleri devletlerin içyapısı ve komşuları açısından el almak gerekir. İçeride ülkü birliği, ortak dil, din tarih ve kültür ve belli dereceye kadar ırk birliği de dâhil olmak üzere, o milletin güçlü bir yapıda olmasını sağlar. Komşuları ile ortak dil, din, tarih, kültür ve hatta irki akrabalık jeopolitik açıdan o ülkeye güç kazandırır ve ülkelerin politikalarını karşılıklı olarak olumlu yönde etkiler (Tarakçı,2003,s.44).”

Kültürel değerler içerisinde tarih üzerinde ayrıca durmakta fayda vardır. Çünkü günümüze kadar ortaya konmuş olan tüm teorilerin merkezinde tarihsel yaklaşıma rastlamak mümkündür. “*Alfred Thayer Mahan ve Mackinder’den Brzezinski’ye kadar tüm jeopolitik teorisyenler coğrafya ile tarih arasında bir korelasyon kurdular (Gökmen,2010,s.17).*” Jeopolitikanın tarih ile ilişkisi zaman faktöründen kaynaklanır. Jeopolitika; tarihi bugünü etkilemesi ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunması açısından ele almaktadır. Denis Retaille tarihin jeopolitika içerisindeki önemine dair şu ifadeleri kullanmaktadır:

Jeopolitik iki bilim arasında gidip gelmektedir. İlki bir yeniden yapılanma bilimidir ve o sebepten tarihsel bir bilimdir. Pragmatiktir ve dünyanın taşıdığı her unsur onun için eşsiz, tamamen betimsel, sürekli bir çerçeve dâhilinde, hareketsiz ve aynı organizasyon ile aynı gücün mekânsal düzenlemesi içinde bulunan baskın eğilimlerin üzerinde uzun uzun düşündürür. İkincisi devamlılıkları gözleyerek işe başlayan ve kehanet arayışı ve önceden belirlenmiş bir geleceği doğrultmayı gösteren, tahmin edilen bir bilimdir. İki modelde tarihte önceden var olmuş şeyleri kapsar: çünkü ilk durumda yapılar, gözlenmiş geçmişi veya güncel olayları esas aldığı için; ikincisinde ise başarı ve etkinliğe bağlı olarak

tarihi az ya da çok etkilemiş maneviyatların eyleme geçmesine büyük önem verdiği içindir(Retaille,2000,s.36).

Tayyar Arı da tarihin uluslararası ilişkileri etkilemek hususunda ciddi derecede etkili olduğunun altını çizmektedir. Ona göre: *Tarih nerede, kiminle, hangi yoğunlukta ne tür bir ilişki kurulabileceği ile ilgili olarak ciddi bir bilgi kaynağıdır(Arı,2010,s.108)*. Bu bilgi kaynağının yani tarihin iyi yorumlanması devletin uluslararası alandaki olumsuzlukları önceden tespit edebilmesine ve çözüm üretebilmesine olanak tanımaktadır.

Askeri faktörler de jeopolitik gelişmişlik açısından son derece önemlidir. Bir devletin yumuşak gücünün yanında, gerektiğinde zor kullanma imkanı olduğunu ortaya koyabilmesi devletin bölge ve dünya üzerindeki Jeostratejik konumunu yükseltmektedir. Bu sayede eğer ülke jeopolitik bütünlük sorunları yaşıyorsa bu unsur caydırıcı bir faktör olarak kullanılabilir. Türkiye'nin Suriye'ye karşı Abdullah Öcalan'ın sınır dışı edilmesi sürecinde uyguladığı politika buna en iyi örneklerden birisidir.

Ekonomik faktörler ve teknolojik faktörler açısından baktığımızda ilk olarak Mackinder 'da göreceğimiz demiryollarının gelişiminin jeopolitika etkisi bağlamında teknolojik gelişmenin, günümüzde bilişim sektörü ve onun sağladığı ekonomik değerler ile teknolojinin askeri savunma sanayiinde artan önemi gibi faktörler jeopolitikanın teknoloji ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında ise ekonomik bağımsızlık kavramı ön plana çıkmaktadır. Ekonomik olarak diğer ülkelere bağlı bir devletin jeopolitika konusunda aktif bir politika izleyebilmesi ve güç olabilmesi çok zordur.

Genel bir jeopolitika tanımı yapacak olursak; jeopolitikanın bir devletin dış politika karar mekanizmasına etkisi bağlamında mekân, zaman ve insan faktörü, ana unsurları teşkil eder. Bu unsurlar hem birbirleri ile hem de değişken unsurlar ile etkileşim içerisinde. Mekân jeopolitikanın coğrafi faktörünü oluşturur, bu faktör

üzerinden zaman kavramı hem geçmişin şimdiye olumlu ve olumsuz etkileri hem de bugünün ve geleceğin inşası noktasında aktarıcı konumundadır. İnsan ise hem mekâna hem de zamana anlam katan faktör olmasının yanında askeri siyasi, teknolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel unsurların oluşmasında da kurucu unsurdur. Bu bağlamda Mekân, zaman, insan etkileşiminin diğer değişken faktörler ile etkileşime girmesi süreci ile dış politikada jeopolitik sürecin tamamlanması gerçekleşecektir.

19.yüzyıldan itibaren dünyada yukarıdaki ifade çerçevesinde jeopolitik teoriler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak İngiltere'nin gücünün korunması adına Mackinder tarafından Kara Hakimiyet Teorisi ortaya konmuştur. Benzer şekilde Almanlar da Ratzel, Kjellen ve Houshofer gibi jeopolitikçilerin teorileri üzerinden dış politikalarını şekillendirmişlerdir. Ruslar ise Klasik Avrasyacılık ile başladıkları serüvenin öncülüğünde 1990'lı yıllarda Yeni Avrasyacılık üzerinden dış politikada bir vizyon çizmişlerdir. Jeopolitik çalışmalar ekseninde en fazla çalışma ise Amerika'da yapılmıştır. Amerika'nın ortaya koyduğu bazı jeopolitik yaklaşımlar şunlardır:

- Monroe Doktrini
- Deniz Hakimiyet Teorisi
- Kenar Kuşak Teorisi
- Medeniyetler Çatışması Tezi
- Büyük Satranç Tahtası Tezi.

Bu bağlamda Amerika'nın günün şartlarına ve koşullarına uygun jeopolitik yaklaşımlar ileri sürdükleri ve uluslararası konjonktüre uygun olarak hareket ettikleri görülmektedir. Türk Jeopolitik Çalışmalarına baktığımızda ise çalışmaların henüz çok yeni olduğunu görmekteyiz. Bu kapsamda İlk çalışmaların 1980'li yıllarda başladığı görülmektedir. Bu andan itibaren Türk Jeopolitik çalışmalarına dört ana akımın ciddi etkisi söz konusudur. Bu akımlar Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık ve Alternatif Paradigmadır. Ortaya konan çalışmalar bu ideolojik tanımlamanın hinterlandında Türkiye'yi aktif kılmayı amaçlamıştır.

1.2. TÜRK JEOPOLİTİK ÇALIŞMALARI

1.2.1. Türk Jeopolitik Ekolü 'nün oluşumu

Türk jeopolitik çalışmalarının her ne kadar başlangıcı yeni olsa da yavaş yavaş bir ekolün oluşmaya başladığını görmekteyiz. Türkiye’de jeopolitika konusunda ilk ciddi bilimsel çalışmalar Muzaffer Özdağ ve Suat İlhan’ın çalışmalarıyla başlamıştır. Başlangıç tarihi 1980'lere denk gelmektedir. Dünya jeopolitik ekollerini incelerken gördüğümüz 19.yüzyıl çalışmalarının aksine bizdeki çalışmalar henüz çok yenidir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki her ne kadar bilimsel çalışmaların başlangıcı 80’li yıllarda olsa da Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politika girişimlerinde jeopolitik hassasiyetlerin var olduğu görmek gerekir. Ali Hasanov “*Osmanlı Türkeri'nin en güçlü oldukları dönem tüm kıtaları birleştiren çok önemli jeopolitik ve Jeostratejik bölgelere sahip buldukları ve dünya ülkelerinin ticaret ilişkilerini kontrol ettikleri 15.yüzyıldan 17.yüzyıl'ın sonlarına uzanan dönemdir. Ancak Osmanlı Rusların yaptığı gibi etnik ve dini yurtlandırmayı, yerli halkı din, dil, millet açısından asimile etmeyi ve kendine bağımlı hale getirmeyi, uzun süreli gizli jeopolitik mekânının mekanizmalarını oluşturmayı ihmal etmiştir. Osmanlı'dan sonra Türkiye Cumhuriyeti de Avrasyacılık ekseninde bir jeopolitik tercihte bulunmuş ve bu bölgedeki devletlerle işbirliğinin geliştirmesini tercih etmiştir (Hasanov,2012,s.181).* Ancak belirttiğimiz gibi yukarıdaki dış politika girişimleri bir jeopolitik bilimi kapsamında hayata geçirilmemiştir. Bu tarz bilimin gelişmesi için 20.yüzyılın sonlarına gelmek gerekecektir. Bunun en büyük nedeni jeopolitika biliminin geliştiği dönemde Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu durumdu. Tüm jeopolitik teorilerin ortak noktası; temsil ettiği ülkenin diğer ülkeler ve bölgeler üzerinde egemenliğinin tesis edilmesidir. Bu bağlamda 19.yüzyılda Osmanlı'nın diğer bölgeler üzerinde egemenlik tesis etmekten ziyade mevcut sınırlarını koruma gayesini sürdürdüğünü görebiliriz. Bu maksatla yayılmacı bir anlayışı kapsayan jeopolitikanın mevcut sınırları koruma gayreti içerisindeki Osmanlı'ya uygun olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede Jeopolitik çalışmalar hususunda Osmanlı dönemi bu bağlamda istenilen düzeyde olamamıştır, ancak düşünsel manada bir takım jeopolitik hassasiyetlerin de tartışıldığını söylemek gerekir.

Cumhuriyet döneminden 1990'lı yıllara kadar geçen sürede de Türk dış politikasının statik bir yapıda seyretmesi ve mevcut sınırlar içerisinde kalınması düşüncesi yine jeopolitika biliminin ertelenmesine yol açmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın artık sonlanmaya başladığı yıllarda Türkiye'de jeopolitika önem arz etmeye başladı.

1.2.2. Türk Jeopolitiğinin Hinterlant Tartışmaları: Osmanlılık, Türkçülük, İslamcılık ve Alternatif Paradigma

Jeopolitika coğrafyayı merkeze alan ve değişken unsurlar ile mekana anlam katan bir etkinlik olmasından dolayı Türkiye'nin elindeki seçeneklerin çeşitlendirilmesine imkan taşıyan bir bilimdir. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmeleri, İslamiyet ile geniş bir coğrafi imkanda etkinliğini artırması ve bunlara ek olarak Osmanlı'nın şahsında bir medeniyet inşasına imza atması Türklerin jeopolitik tahayyülleri bağlamında pek çok tartışmanın doğmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Türk jeopolitiğinin zihinsel arka planı olarak kabul edilebilecek hinterland tartışmaları üzerinde durmakta fayda olacaktır.

Türklerin jeopolitika konusunda her ne kadar bilimsel manada çalışmalar henüz çok yeni olsa da, düşünsel faaliyetlerin köklerinin eskilere dayandığı söylenebilir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminden itibaren hinterlant tartışmalarına rastlamaktayız.

Osmanlı'nın son dönemlerinde imparatorluğun yıkılışının önlenmesi noktasında üç ana akımın ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük. Bu akımlar bugünde Türk jeopolitik çalışmalarının zihni arka planının teşkil etmesi bağlamında önemlidir. Ayrıca son dönem jeopolitik çalışmalarda tüm akımları bünyesinde barındıran alternatif bir jeopolitik hinterlant anlayışının kurulmaya çalışıldığı da görülmektedir. Türk jeopolitiğinin teori düzleminin ana çıkış noktasını oluşturmasından dolayı bu akımlara kısaca değinmek Türk jeopolitiğinin anlaşılması açısından önemlidir.

1.2.2.1. Osmanlıcılık

Osmanlı son döneminde Üç Tarz-ı Siyaset adlı çalışması ile Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık meselesini ele alan Yusuf Akçura'ya göre Osmanlıcılık;

Osmanlı Milletini vücuda getirme arzusunun gerçekte Müslüman ve gayrimüslim kişilere siyasi hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek, iki farklı topluluğu eşitlemek, fikir ve dince serbest bırakarak, din ve soy ihtilaflarına rağmen iki toplumu birbirlerine karıştırmaktır. Böylece Amerika Birleşik Devletleri gibi bir vatanla birleşmiş yeni bir milliyet çıkartıp, buna da Osmanlı Milleti diyerek Devlet-i Aliye-i Osmaniye'yi gerçek hudutlarında tutmaktır (Akçura, 1976,s.19).”

Yusuf Akçura'nın ifadesinde Osmanlıcılığın yeni bir kimlik inşası olduğu ve jeopolitik yaklaşım içerisinde mevcut sınırların korunmasını amaçladığı ortaya çıkmaktadır. Aynı dönemde bu tartışmalara katılmış olan Ali Kemal Osmanlıcılığın eleştirisini şu şekilde yapmaktadır:

“Ahaliyi aralarındaki din ve mezhep ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik hükümetlerindeki Amerikan milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir millet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak tasavvurlarına sapmak, ne yalan söylemeliyiz, bize pek garip görünüyor. Aynı lisan, aynı emel ve aynı suretle teessüs, tecelli etmiş Amerika halkıyla, hükümetiyle Osmanlı halkı ve hükümeti arasında hangi devirde, hangi şekilde olursa olsun bir münasebet ve benzerlik farz etmek, tarihin havsalasına, hakikatlerin alanına girmeyen tasavvurlardır(Kemal, 1976,s.38).

Osmanlı son döneminde ciddi tartışmalara sebep olan ve özellikle Tanzimat döneminde ciddi derecede etkili olan bu akım Osmanlı'nın yıkılması ile birlikte etkisini kaybetmiştir. Kavramın tekrar Türk dış politikasında tartışılmaya başlanması Yeni Osmanlıcılık (Neo-Ottomanism) ekseninde Özal döneminde olmuştur. Özal hükümetlerinin Osmanlı'nın sahip olduğu coğrafyalar ile ilişkilerin geliştirilmesi anlayışı Osmanlıcılık jeopolitik akımının gün yüzüne çıkmasına aracı olmuştur. Nicholas Danforth; *Osmanlıcılık ekseninde Özal'ın daha etkili ve çok kültürlü bir devlet yapılanması çerçevesinde, Türkiye'nin ekonomik Pazar imkânlarını geliştiren ve komşularla ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesine imkân tanıyan bir dış politika izlediğini ifade etmektedir (Danforth,2008,s.89).*

Turgut Özal'ın ölümü ve sonrasında Türkiye'nin dış politikasında komşular ile ortaya çıkan güvenlik eksenli tartışmalar yeni Osmanlıcılık kavramının ortadan kalkmasına sebep olmuş ve Ahmet Davutoğlu'nun Merkez Ülke jeopolitiğine kadar pek gündeme gelmemiştir.

1.2.2.2. İSLAMCILIK

İslamcılık anlayışı Osmanlıcılık gibi Osmanlı'nın yıkılışını engellemek için ileri sürülen akımlardan bir tanesi olmuştur. Yusuf Akçura'nın Osmanlıdaki kötü gidişatı durdurmak adına Osmanlıcılık fikrinden sonra ele aldığı ikinci akım İslamcılık olmuştur. Bu süreçte pek çok aydın tarafından ciddi tartışmalara sebep olan bu akım II. Abdülhamit döneminde devlet idaresine yön veren en önemli akım haline gelmiştir. *“II. Abdülhamit Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan gayri-Müslimlerin Hıristiyan devletlerin tahriki ile isyan içerisinde bulduklarını ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılıklarının şekilden öteye gitmediğini; İngiltere'nin desteğini çekmesi ve Rusya sınırında kendi himayesinde tampon devletler kurma girişimleri üzerine İslamcılık politikasını uygulamak zorunda kalmıştır (Eraslan,1994,s.41).*

II. Abdülhamit'in “ Memleketimiz din ve iman ülkesidir ve öyle kalacaktır. Eğer din anlayışı yıkılırsa imparatorluk son bulacaktır. İslamiyet'in birliği devam ettiği sürece Rusya, İngiltere gibi devletler elimde sayılır.”(II. Abdülhamit,1999,s.132) sözleri İslamcılık akımının en etkili politika aracı olduğu dönemi işaret etmesi bakımından önemlidir.

İslamcılık akımını diğer akımlardan ayıran önemli bir nokta bulunmaktadır. Bu da akımın sadece siyasal düzlemde değil düşün hayatında da etkili oluşudur. Bu noktada önem arz eden konu İslamcılığın Batı medeniyetinin yükselişine karşı bir tepkiyi temsil ediyor olmasıdır. Ali Bulaç'a göre; *“1850-1924 yıllarında etkili olan İslamcılara göre Osmanlı'nın içinde bulunduğu zayıf durumdan kurtulması için Batı*

tarzı reformlar yerine Kur-an ve Sünnete dönüp içtihat yapma zaruretinin varlığı kabul ediliyordu. Aksi takdirde Batı reformlarının laikliğe kapı aralayacağı görülmektedir (Bulaç, 2012)

Ali Bulaç'ın işaret ettiği nokta İslam Medeniyeti kavramının ortaya çıkmasını zorunlu hale getirmiş ve bu andan itibaren İslamcı akımın temel söylemi İslam Medeniyetinin inşası olmuştur. Bu açıdan Medeniyet İslamcılarının hem Batı karşısında bir özgüven içinde olduklarını gösterme, belli köklere dayandıklarını ispat etme hem de Batı medeniyetine mecbur olmadıklarını, Müslümanların da geçmişte büyük medeniyetler tesis ettiklerini gösterme açısından son derece işlevsel olmuştur (Yıldırım,2016: s.1)

Böylece medeniyet inşası sürecine işaret eden bir İslamcılık tanımı vücuda gelmiştir. Medeniyet inşası sürecinde İslamcılık: *İslam'ın ana referans kaynaklarından hareketle 'yeni' bir insan, toplum, siyaset/devlet ve dünya tasavvurunu, buna bağlı yeni bir sosyal örgütlenme modelini ve evrensel anlamda İslam Birliği'ni hedefleyen entelektüel, ahlaki, toplumsal, ekonomik, politik ve devletlerarası harekettir (Bulaç,2012 (b))* Görüldüğü üzere İslamcılık akımı jeopolitik unsurların sabit ve değişken faktörlerinin her birisine vurgu yapan ve medeniyet söylemi üzerinden Huntington'un işaret ettiği Medeniyetler Çatışmasına benzer bir şekilde kültürü merkeze alan bir yapıyı temsil etmektedir. Bu noktada jeopolitikanın coğrafi unsuru ise İslam dünyasının birliği çerçevesinde gündeme gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar da sürekli olarak gündemde kalan İslamcılık akımı Türk siyasal hayatında da kendisine yer bulabilmiş ve Türk dış politikasında uygulanma sürecini kısa da olsa elde edebilmiştir. Türk siyasi hayatında İslamcılık akımının vücut bulduğu parti Necmettin Erbakan'ın öncülük ettiği Milli Görüş çizgisinde kurulan partilerdir. Bu noktada Erbakan'ın Milli Görüş çizgisinin bir jeopolitik yaklaşımı da kapsadığının altı çizilmelidir.

1.2.2.3. Türkçülük

Türkçülük akımı hem Osmanlı son dönemi hem Cumhuriyet'in ilk dönemleri hem de günümüze kadar geçen sürede jeopolitik yaklaşımlar içerisinde en fazla dikkat çeken akımlardan bir tanesidir. Daha önce ifade edildiği üzere Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset adlı çalışması Türkçülüğün manifestosu olarak kabul edilmektedir. Yusuf Akçura'ya göre;

- Büyük milliyetler arasında Türklerin varlıklarını korumuş olmaları,
- Büyük milliyetlerin 19.yüzyıl ürünü olmaları
- Osmanlıcılık ve İslamcılığın güçlü bir siyasi birlik durumuna geliştirilemeyeceğinin anlaşılmış olması hasebiyle Türkçülük tek çözüm yolu olarak kabul edilmelidir (Akçura,1976,s.62).

1800'lü yıllarda Osmanlı imparatorluğu içerisinde ortaya çıkan Türkçülük akımı da İttihat ve Terakki yönetiminde ciddi derecede etkili olmuş bir akımdır. Kral Abdullah'ın şu ifadeleri Türkçülük akımının Osmanlı'daki etkisini göstermesi açısından önemlidir: *“Anayasal yönetime geçen Türkler diğer unsurların yapısını bozmak ve kendi yönetimlerini devam ettirmek için Türkleştirme politikası izlemeye başladı ve Türk ve İttihatçıların seçimlerde seçilmesi yönünde bu dönemde baskı uygulandı.”*(Abdullah,2006,s.223)

Türkçülük mirası Osmanlı'dan Türkiye'ye de intikal etmiş ve Türkiye kurularak ulus-devlet jeopolitik anlayışı hayata geçirilmiştir. Batıcılık düşüncesi ortaya çıkan kimlikler içerisinde en fazla tutulan ve günümüze kadar Türk dış politikasını etkileyen en önemli ilke olmuştur. Ziya Gökalp Osmanlı'dan Türkiye'ye geçiş sürecinde yukarıda ifade edilen üç akımın bir sentezinin kurulması gerektiğini belirtmekte ve Osmanlıcılık kimliğinde vücut Batıcılığı manevi boyuttan ziyade maddi yönleri ile almış ve çağdaşlaşma ile bir tutmuştur. Ona göre; *“ ne zaman bilgiye ve sanayi ürünlerine ihtiyaç duymadığımızı görürsek, o zaman çağdaşlaşmış olduğumuzu anlarız. Bu bakımdan çağdaşlaşma ihtiyacı Avrupa'dan yalnız bilimsel ve uygulamaya dönük aletlerle fenlerin alınmasını emrediyor.”*(Gökalp,2008,s.15)

Ziya Gökalp bu süreçte bir yandan Batıcılık üzerinden yeni kimlik inşası olan Osmanlıcılığı, diğer yandan Türk ulusunun asli unsur olarak yeni oluşacak kimliğin merkezini temsil etmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ziya Gökalp tüm bunların İslamcılığı dışlamayı gerektirmediğine işaret ederek bu üç akımın sentezinden oluşan bir medeniyet inşası başlatmaya çalışmıştır.

“Atatürk de Türk milletinin inşasını en büyük ideali yapmış ve kurduğu milli devleti en büyük eseri olarak görmüştü. 28 Şubat 1920’de Osmanlı Mebusan Meclisi gizli oturumunda kabul edilen ve 12 Şubat’ta tüm dünyaya ilan edilen öncelikli olarak milli sınırlar içinde siyasi ve ekonomik bağımsızlığı hedefleyen Misak-ı Milli Türk jeopolitiğinin nüvesini oluşturmaktadır (Gündoğdu,2008,s.14) Danforth’a göre; “Atatürk’ün Türkçülük anlayışının arkasında Osmanlı’nın çökmüş olması, Arap milliyetçiliğinin yükselişi ve Türkiye’nin empperyal vizyonunun gerçek dışı oluşu etkili olmuş ve bu düşünce Misak-ı milli içerisinde bir ulus devletin savunmasını gerektirmiştir (Danforth,2008,s.86).”

Geçmişten günümüze baktığımızda Türkçülük akımının diğer akımların aksine kendi içerisinde bir ayrışmaya gittiği görülmektedir. Bu ayrışma kendisini jeopolitik tanımlamalarda ortaya koymaktadır. Buna göre Türkçülük akımında Milliyetçi Hareket Partisi’nin temsil ettiği akım özellikle soğuk savaş sürecinde Rusya ve Çin karşılığı üzerinden bir Türkçülük tanımı yaparken, İşçi Partisi’nin çizdiği Rusya ve Çin ittifakına önem veren anlayış ise Türk Avrasyacılığının temellerini atmıştır. Bu her iki akıma uygun bir biçimde jeopolitik anlayışlar ilk olarak Muzaffer Özdağ ve ardından Ümit Özdağ ile ortaya çıkarken, benzer şekilde Türk Avrasyacı jeopolitiğine ilişkin jeopolitik yaklaşım da Doğu Perinçek tarafından ortaya konmuştur.

1.2.2.4. Alternatif Paradigma

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren yukarıda ifade ettiğimiz biçimde Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık gibi akımlar çerçevesinde jeopolitik yaklaşımlar Türk siyasi tarihinde etkili olmuştur. Ancak özellikle son dönem çalışmalarında artık bu kalıpların dışında tüm bu akımları potasında eritebilen jeopolitik tanımlamalar ortaya çıkmaktadır. Özellikle ileride üzerinde durulacak olan Ramazan Özey'in Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi ile tezimizin esas noktasını temsil eden Merkez Ülke Türkiye Stratejisi'nin Jeopolitik yaklaşımları Türk jeopolitiğine alternatif bir paradigmayı kazandırmaktadır.

Bu paradigmaya göre; Türkiye'nin jeopolitik yaklaşımında Osmanlıcılık fikrinin Osmanlı sınırlarını temsil eden coğrafi tanımlamasının ötesinde bir tahayyül söz konusudur. Örnek olarak Osmanlı'nın Orta Asya bağlantısının zayıflığı bu yaklaşımda ortadan kaldırılmış, keza Afrika ile ilişkiler Kuzey Afrika'nın ötesine taşınmaya çalışılmıştır.

İslamcılık ekseninde baktığımızda ise; İslam coğrafyası alternatif yaklaşımın en önemli bölgesini oluşturmakla birlikte, özellikle kültürel boyutta daha evrensel bir kimlik inşasının olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu noktada özellikle Avrupa kıtasını da içine alan ve Avrupalı değerleri dışlamayan bir anlayışın İslamcılık çizgisinden bir kopuşu temsil ettiği söylenebilir.

Türkçülük bağlamında Alternatif teorilerde Türk jeopolitiğinin büyük önem verdiği Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya büyük önem arz eden bir bölgeyi yani Avrasya'yı temsil etmektedir. Bu açıdan Türkçü jeopolitiğin de Alternatif yaklaşımda etkili bir arka planı oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kısacası Alternatif paradigmlar sunan Ramazan Özey ve Ahmet Davutoğlu'nun jeopolitik tahayyüllerinde yukarıda ifade edilen her bir akımın etkisinden bahsetmek mümkündür. Ancak buradaki farklılık tüm jeopolitik akımlardaki coğrafyaları kapsayıcı, hiçbirini dışlamayan daha küresel bir jeopolitik düşünce sisteminin bu anlayışın merkezinde yer almasıdır.

1.3. Türk Jeopolitik Çalışmaları

1.3.1. Muzaffer Özdağ ve Ümit Özdağ: Türkçü Jeopolitik Yaklaşım

Türkiye'ye jeopolitik bir seçenek sunan Türkçü jeopolitiğin en önemli temsilcisi Muzaffer Özdağ'dır. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'nin dış politika yaklaşımında sahip olması gereken jeopolitik yaklaşım ortaya çıkmaya başlamış ve 2000'li yıllara gelindiğinde Ümit Özdağ jeopolitika konusunda Muzaffer Özdağ'ın Türkçü yaklaşımını devam ettirmiştir.

Muzaffer Özdağ'ın jeopolitik yaklaşımında Türklerin tarih boyunca onlarca medeniyet kurmuş bir millet olması önemli bir çıkış noktasıdır.

“Saka, Büyük Hun, Bat Hun, Göktürk, Selçuklu, Cengizli, Altınordu, Osmanlı, Timurlu Türk imparatorlukları Türklüğün Avrasya ekseninde merkezi bölgede birleşik yurt kurma ve dünyaya egemen olma yönündeki irade ve iddialarının devamlılığını yansıtır. Bu durum ve İslam dinine girişle birlikte bu dinin yayıcılığı, koruyuculuğu, İslam âleminin yöneticiliği görevini yüklenmiş olma Türklüğü sadece kendi geniş anayurdunun kendi milli hayatının nizamı olmaktan çıkarmış, milletimizi Hint, Fars, Arap âlemlerini yönetme külfeti, özverisi dışında Çin, Slav, Frenk milletleriyle, İslam dışı dünya ile sürekli mücadelenin yegâne muharibi kılmıştır.(Özdağ,2001,s.162)

Özdağ'ın ortaya koyduğu bu tablo Türkiye'nin jeopolitik sınır tanımlamasını da tanımlamaktadır. Buradan hareketle yukarıda ifade edilen tüm bölgelerle ilgili Türkiye'nin bir dış politika izlemesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim 16.yüzyıla kadar Özdağ, Türkiye'nin bu jeopolitik muhayyile ile hareket ettiğini

belirtmekle birlikte bu andan itibaren Türklerin hakimiyet alanında daralmaların başladığı görülmektedir.

Özdağ'a göre; *16.yy devamında unutulmaması gereken husus, Türklüğün ilmi ve teknolojik yetersizliği aşamaması sebebiyle çepeçevre bir kuşatma çemberi içinde kalması ve jeopolitik üstünlüğü hasım devletlere yani Batılılara kaptırmasıdır.*(Özdağ,2001,s.264) Osmanlı'nın yıkılışı sınırların en dar şekline bürünmesini temsil etse de Özdağ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Türklerin başarılı politikalar izlediğini belirtmektedir. Özellikle Cumhuriyetin kuruluş dönemine yaptığı İkinci Ergenekon" benzetmesi bu noktada önemli bir benzetmedir. Yine Özdağ'a göre;

“Türkiye Türklüğünün milli, laik, demokratik bir devlet olma politikası, bütün dünya ile barış içinde yaşama emeli, varlığına, hayatı menfaatlerine onuruna yönelik fiili bir tehdit ve tecavüz olmadıkça barışı, barışçı ilkeleri koruma, geliştirme, barış içinde kalkınmaya öncelik verme itinası, bu görüş çerçevesinde II.Dünya savaşına bulaşmama becerisi yetmiş yılda nüfusunu beş kat artırarak yeniden gürbüz, sağlıklı binlerce yılın tecrübesine sahip genç, zinde bir millet olarak yeniden doğuşu çok önemli bir başarı: 2.Ergenekon çıkışı olmuştur (Özdağ,2001,s.171)

Soğuk Savaş yıllarında Özdağ'ın yaklaşımında Sovyet tehdidi ve Komünizme karşı bir duruş jeopolitik anlayışın odak noktasını oluşturmuştur. Özdağ, Nazım Hikmet'in şiirlerinden hareketle 1996 yılında yazdığı 'Göreve Çağrı' adlı mektupta Soğuk Savaş yıllarında jeopolitik bakış açısının ve jeopolitikada kültür tanımının ne olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre;

“Rusya Çarlığına ve siyasetine cebren varis olan profesyonel bir cinayet çetesi olan Sovyet yöneticileri , daha da azgınlaşan, ustalaşan Rus faşizmini, şovenizmi Marksist-Leninist Komünist ideoloji ile maskeleyi, kapitalist emperyalizmin mağdur ettiği sınıflara ve mazlum sömürge halklarına hasbi halaskarlar: özverili kurtarıcılar gibi görünmeyi başarmışlardır. İşte Nazım Hikmet özel eğitimle hafıza silinmesine: boş

beynin programlanmasına: mankutlaşmaya, ajan haline getirilmeye tipik bir örnektir (Özdağ,1996,s.13).”

Buradan hareketle jeopolitikanın en önemli unsurlardan kültür boyutu kapsamında Özdağ’ın Komünizmi Türklük adına büyük bir tehlike olarak kabul ettiği görülmektedir.

Özdağ’ın jeopolitik ifadelerinde Rusya’nın çok önemli bir yer tuttuğu muhakkaktır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde büyük bir rakip olarak kabul edilen Rusya’ya dönük Özdağ’ın jeopolitik anlayışında ciddi bir yumuşamanın 1990’lı yıllardan itibaren ortaya çıktığı görülmektedir. Özdağ’a göre; “*Rus Milleti Altın Ordu Devleti’nden bağımsızlık kazandıktan sonra yayılma imkânı bulmuştur. Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği’nin kıtasal genişlikteki devlet egemenlik sahasının en büyük bölümü Türk tarih ve kültür coğrafyasının hayat alanıdır. Önemli bir bölümü de halen millet varlıklarını sürdürmeyi başaran kardeş Türk toplumlarının yurtlarıdır (Özdağ,2001,s.123).*” Özdağ’ın bu ifadelerinden hareketle Türkiye ve Rusya’nın jeopolitik etkinlik havzalarının çakıştığı rahatlıkla söylenebilir. Bu sebepten olsa gerek Özdağ Rusya-Türkiye ilişkilerinde nasıl bir politikanın takip edilmesi gerektiği noktasında açıklamalarda bulunmuştur.

Özdağ’ın jeopolitik anlayışına göre eğer Rusya Kafkaslar ve Orta Asya’daki Türk topluluklarına baskı yapmaz, Çarlık ve Sovyet benzeri bu coğrafyalara tahakküm kurma politikaları izlemez ise buna ek olarak Türk kültür ve tarihini yok edecek politikaları terk ederse Türkiye ilişkilerinde olumlu bir hava yaşanabilecektir.

Yaşanacak bu tarz bir gelişme ile Türk-Rus dostluğu sağlanacak ve bu dostluk sadece tarih ve coğrafyanın yakından tanımaya, geniş zaman diliminde sürekli yoğun ilişkilerde bulunmaya, yan yana iç içe yaşamaya mecbur kıldığı, tarihin akışını, dünya düzenini derinden etkilemiş büyük devlet geleneğine sahip iki milletin ilişkilerinde huzur ve güvenin oluşumuna katkı sağlayacak, bunun ötesinde Avrasya kıtası ve dünya barışı için de güçlü bir temel ve zemin oluşturacaktır (Özdağ, 2001,s.134)

Özdağ Avrupa Birliği'nin geleceğine dair ise şu tespitlerde bulunmuştur:

“Avrupa'nın en güçlü milleti, devleti konumunda bulunan Almanların, Almanya'nın yüksek ilmiş, iktisadi gelişme seviyelerine rağmen milletlerarası işbirliği ve dayanışma kurabilme, gönüllü siyasi birlik oluşturma, evrensel imparatorluk tesis etme olgunluk ve deneyimden yoksun oldukları belirgindir. Avrupa Birliği uzun süre sözde kalacaktır. Avrupa ve Almanya bir süre iç meselelerinin açmazları ile boğuşacaktır. Balkanlardaki Bosna- Arnavutluk sorununa, yabancı işçilere, ırkçı şiddet krizlerine çözüm üretememesi bu olgunluk seviyesine ulaşamadığını göstermektedir (Özdağ,2001:s.192)

Özdağ'ın çalışmasında Balkanlar ve Kafkaslarda iki önemli millet bulunmaktadır. Boşnaklar Balkanlarda göz ardı edilmemesi gereken, hem dil, hem gelenek ve görenek itibarıyla Türklere benzeyen önemli bir millettir. Özdağ Kafkaslar ve dünya denizleri açısından Türkiye için ülke olarak Azerbaycan, deniz jeopolitiği açısından ise Karadeniz ve Akdeniz'in önemini şu şekilde ifade etmektedir:

Türk alemi kutsal bir uzviyet gibi düşünülürse; Türkiye baş, Türkistan gövde konumunda, Azerbaycan boyun-boğaz mevkiindedir. Azerbaycan'a saldırı başı gövdesinden ayırmayı, boynu vurmaya amaçlamaktadır. Akdeniz ise üç kıtaya kıyısı olan yegâne ve en büyük iç denizdir. Karadeniz okyanusların Kızıldeniz, Akdeniz, Ege denizi ve Marmara denizi yoluyla kıta alanlara en derinlemesine uzanmış bir körfezi gibidir. Anılan iç denizler “deniz gücüne” sahip bütün ülkeleri isteseler de istememelerde Türkiye ile komşu durumuna getirebilmektedir.”(Özdağ,2001,s.364)

Özdağ Ortadoğu'ya yönelik jeopolitik yaklaşımında tarih kavramını ortaya çıkarmaktadır. Ona göre; “ *İslam dünyasında hakimiyet ve yönetim, İslam medeniyetinin Doğu'ya ve Batı'ya karşı savunulması ve birliğin korunması 11. Yüzyıldan 20. Yüzyıla barışına kadar fiilen ve hukuken – genellikle tek başına- Türk milleti tarafından yüklenilen, yürütülen bir ödev olmuştur (Özdağ,2001:s.395)*

Buradan hareketle genel bir değerlendirme yapacak olursak; Muzaffer Özdağ Türklerin tarih boyunca medeniyet ve kültür yapısını korudukları, tarihe her dönemde yön verdiklerinden hareketler Orta Asya'dan başlayarak, Kafkaslar, Balkanlar, Arap yarım adası ve Anadolu'da etkin millet konumunda bir rol üstlendiklerini ve yeniden bu rolü elde etmek için çalışmalar yapması gerektiğine işaret etmiş ve jeopolitik yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Türkçü bir jeopolitik anlayışı temsil eden Muzaffer Özdağ'ın çalışmalarının devamı niteliğinde olan en önemli çalışmalar oğlu Ümit Özdağ tarafından ortaya konmuştur. Bu bağlamda Ümit Özdağ'ın jeopolitik yaklaşımına da kısaca değinmek gerekmektedir.

Ümit Özdağ'ın jeopolitik görüşlerinin de temelinde Türk milletinin tarihi geçmişinin etkili olduğu dikkat çekmektedir. Ümit Özdağ'a göre;

Türk tarihi ve Türk tarihinin sahip olduğu jeopolitik, bu jeopolitik üzerinde oluşturulan Türk uygarlığı, her türlü kötümserliğin yanlış, haksız ve temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Türk ulusu ile ilgili her türlü analizde akıllarda tutulması gereken temel husus, Türk ulusunun tarihin en kıdemli Uluslarının başında geldiğidir. Bugün dünya milletler ailesinin birçok önemli mensubu, tarihin değil süjesi, objesi bile değilken, Türkler tarihin en dinamik unsurlarından, yön vericilerinden birisi olarak tarih sahnesindedirler (Özdağ,2003:s.3).

Türk milletinin tarihi manada son derece önemli olduğuna işaret eden Özdağ Türk kelimesinin tam olarak ne anlama geldiğini Türkiye'nin nasıl bir kimlik inşa etmesi gerektiğini şu cümlelerde ortaya koymaktadır:

Türk tanımı, Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısı dışına çıkarılarak alt-kıtasal bir sistem olan Avrasya çerçevesinde ele alınmalıdır. Böylece Türklük, jeokültürel bir yaklaşım ile bir Avrasya kimliği çerçevesinde Kafkasya'nın, Balkanların, üst Orta Doğu'nun ve Orta Asya'nın, Afganistan'ın bütün Müslüman halklarını kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Kültür, stratejik bir veri ve eylem aracı olarak görülmeli, Avrasya'nın ortak kültür dokusu hızla birbirine eklenmelidir. Dil, folklor, halk inançları bilinçli bir düzenleme ile yoğun bir etkileşim içine girmeli ve birleştirici unsurlar olarak kullanılmalıdır (Özdağ,2003,s.113).

Ümit Özdağ'ın jeopolitik yaklaşımda Türklerin tarih boyunca etkin olduğu Avrasya bölgesi ön plana çıkarken Batı önemli bir düşman ve rakip olarak algılanmaktadır. Buradan hareketle Özdağ, Türklerin 1071 yılından itibaren yekvücut olmuş Batı'ya karşı en önemli çıkışı temsil ettiği ve tarihte hiçbir milletin başaramadığı bir mücadeleyi verdiğini vurgular. Özdağ'ın Batı algılamasını en net şekilde Avrupa Birliği görüşlerinde anlayabiliyoruz. Ona göre özellikle Kıbrıs ve Ege meseleleri AB-Türkiye ilişkilerinde önem arz etmektedir.

Özdağ, AB'nin günümüz koşullarında Türkiye'yi birliğe dâhil etmek istemediği ancak Doğu Avrupa ülkelerine benzer bir şekilde davranarak Türkiye'nin tek alternatifinin Batı olduğu düşüncesi ile hareket etmektedir. Bu bağlamda Ümit Özdağ AB'nin küresel vizyonu için Türkiye'yi olmazsa olmaz ülke konumuna yükseltmektedir. *“Türkiye coğrafyası, Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya, Doğu Akdeniz, Karadeniz alanlarında etkinlik sağlamak isteyen her güç için ideal bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca, bu coğrafya, enerji kaynaklarına yakın olduğu ve enerji hatlarının geçiş yolları üzerinde bulunduğu için, karbon enerjisi fakiri her gücün ihtiyaç duyduğu bir bölgedir (Özdağ,2002,s.22).”*

Özdağ'ın AB ile ilişkilerde dikkat çektiği ikinci jeopolitik hassasiet ise Kıbrıs ve Ege'nin önemine ilişkindir. *Kıbrıs ve Ege'nin Yunan-Avrupa menfaatleri lehine düzenlemelerle kaybedilmesinin derin politik-psikolojik etkileri olacaktır. Kıbrıs ve Ege, Türkiye'nin Batı istekleri karşısında temel direnç noktalarını ve son mevzilerini oluşturmaktadırlar. Bu iki cephenin yıkılması durumunda, Batı'dan gelecek istekler karşısında, Türkiye'nin mevcut psikolojik direnci ortadan kalkacaktır(Özdağ,2002,58)*

Türkçü jeopolitiğe dair son söz olarak Ümit Özdağ'ın Türkiye'nin nasıl bir politika izlemesi gerektiğine dair görüşleri şu şekildedir:

Olabilecek ve olması gereken, Avrasya'da konsolide olmayı sağlayacak bir jeostratejisinin izlenmesidir. Türkiye, Avrasya'nın kardeş toplumları ile Azeriler, Gürcüler, Kürtler, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Özbekler ve diğerleri ile; Araplar, Farslar ve Ruslarla dostça bir etkileşim ve işbirliği içinde, kökleri bu coğrafyanın manevi ve maddi kültür unsurlarına dayanan bir jeopolitik üzerinde yeniden uyuyan Avrasya uygarlığını diriltmenin mücadelesini vermelidir (Özdağ,2003:s.10)

1.3.2. Suat İlhan'ın Jeopolitik Çalışması: Avrasyacı Yaklaşım

Suat İlhan esasen ilk çalışmalarında Türkiye adına bir teori ortaya koymaktan ziyade jeopolitika biliminin tam olarak ne olduğu ve dış politikada nasıl etkin hale getirilebileceğini irdelemiştir. son dönem çalışmalarında ise Türkiye'ye bir vizyon çizmiştir. İlk olarak Suat İlhan'ın çalışmalarında dikkat çeken husus; değişen ve değişmeyen unsurlar tanımlamasıdır.

- Değişken Unsurlar(beşeri unsurlar): sosyal değerler, ekonomik değerler, politik değerler, askeri değerler, kültür değerleri ve kültür çevresi

- Sabit Unsurlar: Coğrafi konum (kıtalararası ve bölge düzeyinde, sınırlar ve coğrafi bütünlük, saha genişliği ve sahip olunan stratejik kaynaklar, coğrafi özellik (ada devleti, kıta devleti, iç devlet ...)

Suat İlhan'a göre stratejinin üç unsuru olan; mekan, zaman, kuvvet, jeopolitiğin de ana unsurlarının başlıklarını oluşturmaktadır. *“Jeopolitiğin coğrafi unsurları stratejide “mekan” beşeri unsurları da “güç” karşılığıdır. Her ikisinde de konuları, düşünceleri aktif kılan zamandır. Bir ülkenin bünyesini, temel yapısını oluşturan jeopolitiğin coğrafi unsurları (değişmeyen unsurlar), beşeri unsurları (değişken unsurlar) ve zaman, birbirlerini etkileyerek şekillendirir ve bir bütünlük içerisinde değerlendirilir.”(İlhan,1989,s.22)*

Suat İlhan'ın en fazla üzerinde durduğu unsurlardan bir tanesi de kültürdür. *Değişen güç unsurlarının temel dayanağı kültürdür. Bugün kültüre verilen anlam yaygınlaşmıştır, toplum yaşamında kültürün yeri ve etkisi daha geniş olarak kabul edilmeye başlamıştır. Kültür, sosyal, ekonomik, politik ve askeri değerlerin yeşerdiği alandır. Hepsinin kökleri kültürdedir. Bunların hepsi gıdasını ve öz suyunu kültürden alır (İlhan,1989,s.25.)* Tarih de kültürün bir parçası olarak İlhan'ın jeopolitik tanımlamasında yerini alır. Tarihin önemi şuradan kaynaklanmaktadır: *“tarih insanlarda ve toplumda mekân duygusu yaratır. Bir toprak kaybindan sonra mekân duygusu siyasi bir fikir olarak işlenmekte ve tarihi hak isteklerinin doğmasına sebep olmaktadır (İlhan,1989,s.107).*

Suat İlhan Türkiye'nin jeopolitik önemini ise geçmiş jeopolitik modeller üzerinden şu şekilde ortaya koyuyor:

Türkiye coğrafyası Mackinder'in kara hâkimiyet teorisine göre Kalpgah'ın bitişiğinde ve ilk kenar kuşağın önemli bir noktası üzerinde bulunmaktadır. Coğrafi bölünmeye dayanan ikinci jeopolitik teori olan Spykman'ın kenar kuşak teorisi de, Mackinder'in yaptığı coğrafi bölümü esas almakta, fakat merkez bölgesini ikinci derecede önemli görmekte, coğrafi konumu ve sahip olduğu kaynakları sebebiyle kenar kuşağı daha önemli olarak değerlendirmektedir. Türkiye kenar kuşak teorisine göre de, kara hakimiyet teorisine göre de çok önemli jeopolitik bir coğrafi konumda bulunmaktadır (İlhan,1989,s.61).

İlhan yukarıdaki konumdan yola çıkarak Balkanlar, Ortadoğu Kafkaslar, Akdeniz ve Karadeniz'de ortaya çıkacak sorunların Türkiye olmadan çözülmesinin çok güç olduğunu vurgulamıştır.

Jeopolitik açıdan sistemini inşa eden Suat İlhan 2000 yılına gelindiğinde Türkiye'ye bir vizyon çizmiş ve Batıcılık anlayışına karşılık Avrasyacılık söylemini benimsemiştir. Suat İlhan “Avrupa Birliği'ne Neden Hayır” adlı kitabında Türkiye'nin yüzünü Doğu'ya çevirmesi gerektiğini vurgulamıştır. İlk olarak jeopolitik yaklaşım ekseninde coğrafi konum itibarıyla AB'nin Türkiye'yi kabul

etmeyeceğini ortaya koymuştur. “coğrafi özellik itibariyle (kıta devleti-ada devleti, kenar devlet) üç taraflı denizlerle çevrili olan AB bu yapısı ile kenar ülke konumundadır. Türkiye ise jeopolitik konumu itibariyle bir sınırlar ülkesidir. Sınırlar ülkesi olmak zordur. Çok güçlü ekonomik, sosyal, politik, askeri yapıya sahip olmayı gerektirir. Sahip olunan kültür değerleri doğu ile batı kültürü ile uyumlu olmalıdır (İlhan,2000,s.35).” Bu noktada İlhan’ın Türkiye ile Avrupa Birliği’nin beraber olamayacağını ortaya koyan iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi bir kenar devleti olan AB jeopolitik bütünlüğüne ulaşmış gözükmektedir. Bu bağlamda sınırlar ülkesi konumunda bulunan Türkiye’nin AB içerisinde yer alması bu jeopolitik bütünlüğün bozulmasına ve kenar devletinden sınır devleti konumuna geçmesine neden olacaktır. İkincisi ise yaklaşımın kültürel muhtevası ile alakalıdır. Suat İlhan Türkler ile Avrupalıların geçmişten günümüze iki farklı kültürü temsil ettiğini ve beraber hareket etmelerinin güç olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda geçmişten günümüze Türklerin kültürünün oluşumuna katkı eden ve Batı’dan onu ayıran olaylar olarak şunları sırlamaktadır:

- 751 Talas Savaşı ve 1040 Danadanken Savaşı: Türk-İslam kültürünün oluşması

- 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi: Batı Kültürü ile ilk temas

- 1096-1291 Haçlı Seferleri

- 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebesi

Bu savaşlar Türk kültürü ile Batı kültürü arasındaki ayrımı ortaya çıkarmış ve iki farklı kültür çevresinin doğmasına neden olmuştur.

Suat İlhan’a göre “Oldukça geniş bir coğrafi alanın dışında hiçbir stratejik kaynağa sahip olmayan Avrupa’nın elinde sadece beşeri bir değer olan vasıflı insan kalmıştır. Avrupa’da bulunan bilgi birikimi, deney birikimi, teknolojik üstünlük, sahip olunan sermaye ve dış yatırımlar vasıflı insan unsurunun yarattığı değerlerdir (İlhan,2000,s.30).”

AB üyesi Türkiye'nin AB'nin etkinlik alanını Orta Asya, Ortadoğu, Kafkaslara yaymasına imkan tanıyacağını belirten İlhan, Türkiye'nin ise bu durumda etkisiz kalacağını altını çizmektedir. Örneğin AB üyesi bir Türkiye, Orta Asya'ya karşı, AB ülke ve politikalarına uygun politikalar uygulamak durumunda kalacaktır. AB üyesi Türkiye'nin Türk dünyasına ilgisi ister istemez şekilde kalacak, hukuki temele dayalı organik bağ kurulamayacaktır (İlhan,2000,s.43). Aynı hususları Ortadoğu ve Kafkaslar için de söylemek mümkündür. Yani kısacası *Türkiye'nin Ortadoğu'ya Kafkaslara, Orta Asya'ya yönelik olanaklarını Avrupa ile paylaşması, hatta bu olanaklarını Avrupa'ya devretmesi halinde, Türkiye'nin jeopolitik kayıplarına karşılık Avrupa'nın büyük jeopolitik kazançları olacaktır (Erol, 2006, s.324).*”

Suat İlhan'ın AB'ye karşı çıkış nedenlerinden bir tanesi de AB'yi samimiyezsiz bulmasıdır. Ona göre; “ *AB'nin Kıbrıs'ı Ege'yi Yunanistan'a vermeden, İstanbul'u Ortodoksluğun merkezi yapmadan ve Türkiye'yi Yugoslavya'ya benzetmeden, Türkiye'nin yakasını bırakmayacağı anlaşılıyor. Bu bağlamda Türkiye'nin AB üyeliği ne bölgesel jeopolitik verilere göre ne de evrensel jeopolitik verile göre doğru bir adım değildir (İlhan,2000,s.151).*”

Suat İlhan'ın jeopolitik yaklaşım ekseninde üzerinde en fazla durduğu noktalardan bir tanesi de Kıbrıs meselesidir. “*Kıbrıs bizim açımızdan; orada yaşayan Türklerin varlığı, Türkiye'nin güneyden kuşatılmaması, Kazakistan, Hazar, Azerbaycan, Türkmenistan, İran, Irak petrolerin İskenderun Körfezi çıkışını kapatarak tehdit etmemesi ve Yunan megali ideasının durdurulması gibi bir yığın ilave sebepten dolayı hayati öneme sahiptir (İlhan,2000,s.121).*”

Suat İlhan Türk jeopolitik ekolu bağlamında jeopolitik biliminin ne olduğunu, jeopolitikanın unsurlarının neler olduğunu ortaya koymuş ve bu bilimin tanıtılmasına büyük katkı yapmıştır. İlhan'ın jeopolitik yaklaşımına göre Türkiye'nin AB üyeliği yanlış bir yöndür, çünkü AB ile jeopolitik unsurlardan coğrafi konum itibariyle ayrılmış durumda olan Türkiye, kültür çevresi bağlamında da AB ile

uyuşmamaktadır. Ayrıca AB içerisindeki Türkiye'nin komşu devlet ve bölgelerle ilişkilerinin geliştirilmesi de zora girecektir. Bu yüzden Türkiye'nin AB serüveninden vaz geçmesi ve doğuya yönünü çevirmesi gerekmektedir.

1.3.3 Necmettin Erbakan: İslamcı Jeopolitik

Türkiye'de jeopolitik yaklaşımlar ekseninde İslamcılık düşüncesi Erbakan'ın önderliğinde Milli Görüş çizgisinde faaliyet alanı bulmuştur. Özellikle Milli Görüş çizgisini temsil eden partilerin Türk siyasetinde yükselişe geçtiği dönemlerde İslamcı jeopolitik yaklaşımı ön plana çıkmış ve çeşitli tartışmalara sebep olmuştur.

Milli görüşün İslamcı jeopolitiğinde kimlik inşasında İslam dünyası ve İslam kimliği en önemli aşamayı temsil etmektedir. Buna göre Cumhuriyet döneminin laik ve ulus devlet anlayışına ciddi bir eleştiri söz konusudur. İhsan Dağı'ya göre:

Milli Görüş hareketi olarak bilinen Erbakan hareketi, Osmanlı geçmişini kucaklayan ve ulusal düşünceye karşı kozmopolittik yapıyı savunan bir kalkınma hareketidir. Bu anlayışa göre Türkiye, tarihi, kültürel ve coğrafi olarak Batı'nın bir parçası değildir. Türkiye değerler, kültür ve geçmişi itibarıyla İslam dünyasının bir parçasıdır. Bu nedenle İslam Dünyası büyük bir güce ulaşmak ve Batı'nın gücünün dengelenmesi için harekete geçirilmelidir (Dağı,2005,s.4-5).

Erbakan Batı'nın karşısına İslam dünyasını yerleştirdikten sonra iki medeniyet arasındaki ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyolojik farklılıkları ortaya koyar (Erbakan,2006 s.9). Ona göre;

- İslam medeniyeti tüm dünyada huzur ve barışı savunurken, Batı medeniyeti Müslümanlara karşı Kin ve nefret ile yaklaşmaktadır.

- Yine İslam medeniyeti tüm insanlara hürriyet dağıtmayı amaçlamakta iken, Batı medeniyeti Müslümanlara karşı baskı ve tahakküm politikası izlemektedir

- İslam medeniyeti adaleti merkeze alırken, Batı medeniyeti Kuvveti merkeze almaktadır

- Ekonomik olarak İslam medeniyeti Refahı amaçlar, Batı sömürü ve menfaati amaçlar. İnsan insanın kurdudur düşüncesi bunu ifade eder

- İslam medeniyeti izzet ve itibarı ve nefsi kontrol etmeyi, Batı materyalizm ve nefis ile hareket etmeyi amaçlar.

-

Erbakan yukarıdaki hayata bakış tarzlarındaki farklılıkların iki medeniyetin bir arada yaşamasını zorlaştırdığına işaret etmektedir. Bu çerçevede kimlik inşa sürecinin en önemli noktalarından bir tanesi olan ötekileştirme girişiminin karşılığını Batı Medeniyeti ile tamamlandığı rahatlıkla söylenebilir. Batı medeniyetinin ötekileştirilmesi Müslüman dünyayı bir araya getirecek bir motor güç olduğu görülmektedir.

“1980 darbesi ile Türkiye’de hızla artan muhafazakârlaşma ve siyasal İslam, 1995 seçimlerinden galip çıkan Refah Partisi ile en üst noktaya ulaşmıştır. ‘Şahsiyetli dış politika’ söylemiyle iktidara gelen Refah Partisi Lideri Necmettin Erbakan döneminde, Türk dış politikasında dini motiflerin ağır olarak yer aldığı bir döneme girilmiştir (Güleç,2015). Bu bağlamda 1990’lı yıllar Türkiye’de İslamcı anlayışın yükseldiği ve İslamcı jeopolitik girişimlerinin başladığı yıllar olmuştur.

Necmettin Erbakan, 1969’dan itibaren İslam ülkeleriyle kurmaya çalıştığı kardeşlik ilişkilerini, 1996 da başbakan olunca ete kemiğe büründürmeye girişti. Asıl önemli ziyaretlerini İslam dünyasına yaptı. Kalkınmakta olan nüfusu 50 milyondan fazla 8 İslam ülkesinin liderleriyle görüştü. Birlik olmakla elde edecekleri kazançları anlattı. 15 Haziran 1997 de İstanbul Çırağan Sarayı nda yapılan toplantıyla, Türkiye nin öncülüğünde Developing 8 / Kalkınmakta Olan Ülkeler Birliği - 8 (D-8) kuruldu. Bu 8 üye ülke Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş,

Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya dır. Bu ülkelerin o zamanki toplam nüfusu 820 milyonu (Tarım,2016,s.1)

D-8 olarak faaliyete geçen bu oluşum esasen yine Batı karşıtlığı üzerinden şekillenmiştir. Erbakan'a göre G-7 Batı zihniyetinin egemenliğini yürütmeye çalışan bir kurumdur ve Batı zihniyetine dayanarak kurulmuştur. Bu nedenle Gelişmiş Ülkeler bu zihniyeti sürdürmek için dayanışma içerisindedirler. Bu kapsamda D-8 oluşumu Batı'nın G-7 sistemine karşı çıkışı temsil etmektedir. D-8'in bayrağında bulunan 6 yıldızın manası da bu karşı çıkışı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bayrakta yer alan 6 yıldız şu düşüncelerden meydana gelmiştir.

- Savaş değil Barış
- Çatışma değil, diyalog
- Çifte Standart değil, Adalet
- Tekebbür değil Eşitlik
- Sömürü değil İşbirliği
- Baskı ve Faşizm değil, İnsan Hakları ve Özgürlük

Yukarıda ifade edilen altı madde D-8'in ilkelerini oluşturmaktadır. Erbakan'ın öncülüğünde Türkiye'nin İslam dünyası ile ilişkilerini geliştirmesi ve bu tarz girişimlere girmesi İslamcı jeopolitik anlayışın Türk dış politikasında etkin kılınmaya başlandığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Fisher Onar bu süreci şu şekilde ortaya koymaktadır: *“Türkiye Refah hükümetine göre Arapların büyük abisi idi ve yönünü artık Batı'dan Tahran'a ve Trablus'a çeviriyordu (Onar,2009,s.12).*

Ancak bu süreç çok uzun sürmemiştir.” *Erbakan'ın D-8 girişimi, Arap dünyası ülkelerin ile ilişkileri geliştirme girişimleri özelde asker ve bürokrasinin genelde laik Kemalist sınıfın Türk dış politikasının ve dolayısıyla da Türkiye'nin İslamlaştığı düşüncesi bu kesimlerin hükümete karşı temkinli davranmasına ve netice itibariyle 28 Şubat sürecinin yaşanmasına neden olmuştur (Kurt,2013,s.27).* Böylece İslamcı jeopolitika girişimleri çok fazla ilerleyemeden son bulmuştur. Ancak bu

tecrübe ileride özellikle tüm jeopolitik yaklaşımları harmanlayan Merkez Ülke jeopolitiğinde dikkat edilmesi gereken hususların anlaşılmasına ve özellikle Batı ile ilişkilere önem verilmesine yönelik ciddi katkı sağlamıştır.

1.3.4. Doğu Perinçek: Türk Avrasyacılığı

Türkçü jeopolitik yaklaşım çerçevesinde ele alınabilecek olan Doğu Perinçek önderliğinde İşçi Partisi'nin takip ettiği Avrasyacı jeopolitik 1990'lardan itibaren Türkiye'de etkin olmaya çalışmaktadır. Avrasyacılığın kimlik inşasında Türk vurgusu dikkat çekmektedir, ancak bu noktada Türklüğün gerici anlayışı olarak tanımlanan milliyetçiliğe de bir karşı çıkış söz konusudur. Bu nedenle milliyetçilik yerine ulusalcılık kavramı ikame edilmiştir. *“Ulusalcılığı sıradan bir milliyetçilik anlayışından ayıran Doğu Perinçek, milliyetçiliği, halkçılık ilkesi ile birleştirmiş bir Kemalist milliyetçilik bağlamında ele almaktadır. Buna göre, bahse konu olan milliyetçilik, gerici milliyetçilik değildir. Gerici milliyetçilik, sömürgeci, emperyalist, ırkçı, fetihçi milliyetçiliktir (Atalay, 2009,s.66).”*

Kimlik inşasının tanımlanmasının ardından Türk Avrasyacıları öteki olarak seçtiği ve kendi kimliğini bir arada tutacak olan Batı'yı karşısına almıştır. Bu noktada Avrasyacılar ile Atlantikçilerin mücadelesi söz konusu olmaktadır. *“Avrasya terimi, geniş anlamıyla, Avrupa ve Asya kıtalarının birleşim noktasını, dar anlamda da Asya'nın batısı ve Avrupa'nın doğusunda kalan ve jeopolitik teorilere göre dünyanın merkezi olarak görülen bölgeye verilen bir adlandırmayı ifade etmektedir (Tüysüzöğlü,2013,s.299).”* buradan hareketle Avrasya'nın başlı başına bir kıta olduğu ve kendisine has bir oluşuma girişmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Perinçek Avrasyacı anlayış çerçevesinde Batı değerlerinin Ulusalçılık (Türk Avrasyacılığı) için uygun olmadığı kanaatine ulaşır. Ona göre; *“liberalizmin bireycilik anlayışının, ulusalçılık kavramı içerisinde yaşaması mümkün değildir. Çünkü ulus bilinci, ferdiyetçiliğin ötesinde, devrimci-sosyalist bir karakter taşır. Bunun için ulusu oluşturan bireylerin kişisel özgürlüklerinin önünde olarak, ulusal bağımsızlıklarının bulunması gerekir. Sömürge toplumlarında kişi özgürlüklerinin birer aldatmaca olduğunu savunur (Atalay, 2009,s.67)*

Doğu Perinçek Türk Avrasyacı jeopolitiğinin kimlik inşası ve karakterini tanımladıktan sonra Türkiye için jeopolitik tavsiyelerini ortaya koyar. Özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren Perinçek Avrasyacılık ile alakalı çalışmalarda etkin rol almaya başlamış ve dış politika anlayışını ortaya koymuştur. Perinçek bu yıllarda Avrasyacılığa doğru giden süreci şu şekilde ortaya koymuştur.

“ Avrasya’nın büyük devrimci atağı için gerekli kuvvet ilişkileri oluşmaktadır. Putin Rusya’sı cephesini ABD’ye dönmüştür. Çin gerekirse askeri koşulları da kullanarak, Tayvan’ı anavatana bağlama konusunda atak politikalar izlemektedir. Irak’a uygulanan ambargo delinmektedir. Hindistan bir yandan ulusal ekonomisini geliştirmekte, diğer yandan Çin ile ilişkileri ve dostluğu ilerletmektedir (Perinçek, 2003,s.17)”. Kısacası uluslararası konjonktür Avrasyacı bir politikanın takip edilebilmesini mümkün hale getirmektedir. Türkiye’de bu noktada üzerine düşen görevi üstlenmelidir.

Perinçek’e göre;

Türkiye’nin Avrasya kapısını Batı’ya kapatan bir rol üstleneceğini görürüz. Kuzey Irak, Kıbrıs, Ege ve irticayı tasfiye hattında direnen Türkiye, ABD ve Avrupa’ya geçit vermeyecektir. Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile tarihsel bağları, Washington’un planladığı gibi, ABD’nin Orta Asya stratejisine bağlı değil, Avrasya’nın direnme stratejisine hizmet edecektir. Bunun işaretleri Türkiye’nin Çin ve Rusya ile ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi ilişkilerini geliştirmesinde görülüyor. (Perinçek,2003,s.19).”

Ancak bunun tam olarak gerçekleşebilmesi için Türkiye'nin ABD ve AB ile ilişkilerini gözden geçirmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede Avrasya Türkiye'nin milli stratejisi olmalıdır. *Türkiye elli yılı aşan bir süredir, kendisini Atlantik'e bağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağıldığı koşullarda artık Türk devletine Atlantik'te yer yok. ABD açısından Türkiye, kontrol edilemeyecek kadar büyüktür ve bu nedenle parçalanacak ülkeler listesinde. Bu nedenle Türkiye açısından Atlantik dönemi bitmiştir. Bağımsız bir Türkiye devletine ancak Avrasya'da yer vardır (Perinçek,2004,s.18)* AB bağlamında baktığımızda özellikle Gümrük Birliği sonrası süreçte Türkiye'nin sömürüldüğü vurgusu dikkat çekmektedir. Akçalı ve Perinçek'e göre Avrasyacıların karakterlerinde iki unsur bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. *Birincisi Batının küreselleşme ve liberalleşme üzerinden oluşturduğu hegemonyasına karşı çıkış ve askeri ve milliyetçi unsurların Avrupa Birliği reformlarının engellenmesi noktasında desteklenmesi. (Akçalı ve Perinçek,2009,s.551)*

Doğu Perinçek ve Türk Avrasyacılarının yukarıda ortaya konan jeopolitik düşünce sistemi 1990'ların ikinci yarısından itibaren kurumsal yapı çalışmalarında da kendisini hissettirmiştir. Özellikle Aleksander Dugin 'in liderliğinde toplanan Avrasya Konferansı Atlantik'e karşı Avrasya'nın önemli bir çıkışı olmuş ve Doğu Perinçek bu konferansta Türkiye temsilcisi olarak yer almıştır. *“ Birinci Avrasya konferansında Avrasya'daki etnik ve dini ayrımcılık bu coğrafyadaki barışın önündeki en büyük tehdit olarak kabul edildi. Yine İMF ve Dünya Bankası Avrasya ülkelerinin egemenlik ve güvenliğinin önünde önemli bir engel sayıldı. Konferansın ikincisi 2003 yılında seçildiğinde Dugin Uluslararası Avrasya Hareketi'nin lideri seçildi(Akçalı ve Perinçek,2009,s.561). “*

2000'li yıllar Doğu Perinçek'in Avrasya Stratejisinin jeopolitik görüşlerden sıyrılıp teorileştiği yıllar olmuştur. Bu bağlamda Türk Avrasyacılığı Batı Asya Topluluğu kavramında vücut bulmuştur. Perinçek'in Aydınlık'ın 2009 yılında yayınlanan 'Alternatif Çözüm: Batı Asya Topluluğu' yazısı Türk Avrasyacılarının

jeopolitik düşüncelerin teorisini ortaya koymaktadır. Batı Asya Topluluğu jeopolitiğe göre;

Ulusal devletler, artık kendi çeperi içinde varlığını sürdüremez. Ulusal devletimiz ancak Suriye – Irak – İran ve Azerbaycan ile oluşturacağımız Batı Asya Topluluğu içinde yaşar ve Kemalist Devrim rotasına oturur. Ne Kürt meselesi kalır, ne Ermeni meselesi. Türkiye, Suriye, Irak, İran ve Azerbaycan; ekonomiden güvenliğe uzanan bir kurumlaşmaya gitmek durumundalar. Bu, hepsi için zorunludur ve kaçınılmazdır. KKTC, Türkiye ile bütünleşerek bu beraberliğin içinde olacaktır. Batı Asya Topluluğu mu denir, başka hangi isim bulunur, bu ülkeler adım adım gümrüklerini indirmek, aralarındaki ticareti geliştirmek, kendi kaynaklarına sahip olmak, ekonomilerini geliştirmek, enerji yollarının güvenliğini haydutlara bırakmamak, dış güdümlü etnik ve mezhepsel bölünme ve terör faaliyetini etkisiz kılmak, dış tehdidi caydırmak, bağımsızlıklarını geliştirmek programıyla ortak bir örgütlenmeye gideceklerdir. Batı Asya Topluluğu'nun Şanghay İşbirliği Örgütü gibi çok geniş ve güçlü bir cephe gerisi vardır. Çin, Rusya ve İran'ın AB ile geliştirdikleri sağlıklı işbirliği dikkate alınır, Avrupa, ABD saldırganlığının yanında olmayacaktır. En azından tarafsızlaştırılabilir. Latin Amerika ise, Okyanus ötesindeki müttefiktir. Batı Asya Topluluğu, başlangıçta birkaç ülkenin işbirliği ile başlayıp adım adım genişleyebilir. Dünya medeniyetinin kökleri bu coğrafyadadır. Enerji kaynakları zengindir. Kendine yeterli beslenme kaynakları ve suyu vardır. İnsan kaynakları ve sanayinin gelişme olanakları umut vericidir. Türkiye, bu coğrafyanın kilit taşıdır (Perinçek,2009)

Batı Asya Topluluğu” emperyalizme karşı ulusal devletleri savunduğundan, “Çok Kutuplu Dünya ”ya hizmet edecektir. Orta ve Doğu Asya’da Şangay İşbirliği Örgütü, Güney Amerika’da ALBA gibi bölgemizde de “Batı Asya Topluluğu” ABD’nin karşısında yeni bir odak, yeni bir kutup olacaktır. Bölgesel odakların sayısı ve gücü, AB’yi, ABD karşısında daha da tarafsızlaştıracaktır (Güler, 2009,s.1)

Kısaca özetlememiz gerekirse Doğu Perinçek ve işçi Partisi'nin takip ettiği Türkçü jeopolitik akımın farklı bir yorumunu içeren Türk Avrasyacılığı 1990'lardan itibaren ABD'nin tek kutup politikasının dağılmaya başladığını ve çok kutuplu bir dünyada Türkiye'nin yerinin Atlantik değil Avrasya olduğunu ortaya koymuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin AB, NATO ve benzeri Batı kurumlarından ayrılması ve Rusya ve Çin ekseninden Avrasyacı oluşumlara yönelmesi istenmektedir. Bu sayede oluşturulacak Batı Asya Topluluğu gibi yapılarla Türkiye'nin etnik ve dini problemlerinin aşılacağı ve komşu ülkelerle entegrasyonun artırılacağı düşünülmüştür. Ancak bu konuda ciddi eleştirilerin de var olduğunu belirtmek

gerekir. Örneğin Reha Yılmaz Türk Avrasyacıların yönelik şu şekilde bir eleştiri getirmektedir:

Temel kavram ve ilkelerinden yoksun olan Türk Avrasyacılığı, Türkiye için alternatif bir açılım, yeterli bir ideoloji ya da strateji oluşturacak düzeyde değildir. Türkiye’de 1991’den sonra ulusalcı sol kesimlerden milliyetçilere kadar çok çeşitli gruplar tarafından Avrasya kavramı kullanılmıştır. Fakat bu gruplar Avrasyacılığa ilişkin herhangi yeni bir fikir, coğrafya tasavvuru, tarih felsefesi, sosyo-ekonomik ya da siyasi bir sistem geliştirememiştir. Bu gruplar, Avrasyacılığı Batı karşıtlığı olarak algılayarak mensup oldukları düşünce sistemine sadece bir tepki olarak monte etmeye çalışmışlardır (Yılmaz,2013,s.2)

1.3.5. Ramazan Özey: Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi

Ramazan Özey ile birlikte Türk jeopolitiğinde teori üretme süreci başlamıştır. Ramazan Özey’in Türk jeopolitiği üzerinde ilk ciddi çalışması 1998 yılında yayınlanan “Jeopolitik ve Jeostratejik açıdan Türkiye” adlı kitaptır. Özey bu çalışmada ilk olarak Dünya jeopolitik teorilerini ele almış ve buradan çıkan sonuçlarla Türkiye’nin merkeze alındığı “Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi ”ni ileri sürmüştür. Özey’e göre:

“Asya, Afrika ve Avrupa eski kara kütlelerinin bitişme noktasında yer alan Anadolu yarım adası, dünya kalesini, aynı zamanda dünyanın kalbini oluşturmaktadır. Çünkü Anadolu yarımadası, üç tarafı denizlerle çevrilidir. Yükselti bakımından kıtaların en yücresi olan Asya’dan bile hayli yüksek bir kara parçasını temsil eder. Anadolu yarımadasının Asya ve Afrika’ya bitişik olduğu kesimlerde aşılması zor sıradağlar mevcuttur. Bütün bu özellikleriyle Anadolu tam bir kaleyi andırmaktadır. Tarih seyri içerisinde Ankara ve çevresi, Etilerin, Frigyalıların, Lidyalıların, Romalıların, Bizanslıların, Selçukluların ve Osmanlının sığınma yeri ve çevreye yayılma bölgesi olmuştur. Osmanlının yıkılışı ile Müslüman Türk’ün şahlanması da bu iç kaleden olmuştur. Balkanlar ve Ortadoğu, Dünya kalesini çevreleyen iç çemberi meydana getirir. Bunun dışındaki kara parçaları da dış çemberi ya da dünya adasını oluşturmaktadır. Buradan hareketler Özey şu jeopolitik teoriyi ortaya atıyor: (Özey,1998,s.59)

“Dünya Kalesini elinde bulunduran millet İç çembere hâkim olur

- İç çembere hâkim olan millet dış çembere yani dünya adasına hâkim olur.”

Ramazan Özey; Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisini üç bölge üzerine inşa etmiştir. Bunlar İstanbul, Adalar (Ege) Denizi ve Anadolu coğrafyasıdır. Özey’e göre Anadolu yarım adası kale niteliğindedir. Kalenin Asya’ya açılan kapısı Malazgirt, Avrupa’ya açılan kapısı İstanbul’dur. Anadolu yarımadasını çevreleyen Balkan yarımadası, Kafkaslar, İran, Arabistan ve Kuzeydoğu Afrika; kısacası Balkanlar ve Ortadoğu, dünya kalesini çevreleyen iç çemberi meydana getirir. (Özey,2000,s.129)

Ramazan Özey Üçayaktan biri olan İstanbul’un fethinde jeopolitik yaklaşımın ön plana çıktığını düşünmektedir. Ona göre; *“İstanbul’un fethi iyi analiz edildiğinde, Osmanlı’nın coğrafyayı ön planda tuttuğu açıkça görülür. Anadolu ve Rumeli hisarlarının yapılması, boğazların coğrafi özelliğinden dolayı, Bizans lehine olan coğrafyayı Osmanlı lehine çevirme hareketi olarak algılanmalıdır. Öte yandan kuşatmanın ilkbahar mevsiminde (Nisan ayı) başlatılması ve Mayıs ayının sonunda başarıya ulaşması ise tamamen bölge iklim şartları ile uyum içerisindedir(Özey,2002,s.37).*

Ramazan Özey teorii inşa ettikten sonra çalışmalarında Türkiye’nin komşuları üzerinde durmuştur. Bu bağlamda soğuk savaşın sona ermiş olması Türkiye için büyük bir avantaj olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede sınırlara ilişkin değerlendirmelerde Özey’in doğal sınır ve yapay sınır kavramları üzerinde durduğu görülmektedir. *Türkiye’nin sınırları bağlamında Karadeniz sınırında Özey’e göre bir sorun bulunmamaktadır. Bunun sebebi Karadeniz’in içinde önemli bir adalar grubunun olmayışı ve büyük bir deniz olmasından kaynaklanmaktadır(Özey,1998,s.80).*

Adalar denizi(Ege) Marmara ve Karadeniz ile birlikte, Anadolu ve Kafkas ülkelerinin içlerine kadar sokulmakta, Süveyş kanalı ile de Kızıldeniz ve oradan Hint ve Pasifik okyanuslarına bağlantı karan Akdeniz, adeta dünyanın tam merkezi kısmında önemli görevler üstlenmektedir(Özey,1998,s.91).

Özey'e göre; Yunanistan, Bulgaristan, Ermenistan, Nahcivan gibi ülkeler yapay sınırlarla oluşturulmuştur. Bu sınırlar oluşturulması sürecinde ülkelerin içerisinde yaşayan Türk ve Müslüman unsurlar dikkate alınmamıştır. Aynı zamanda Ermenistan sınırı da Orta Asya-Türkiye bağlantısını kesmek adına yapay bir sınır olarak kabul edilmektedir.

Doğu –Batı dengeleri hususunda Özey: *“Türkiye'nin doğuda cazibeler bulup, Batı ile olan ilişkilerini azaltması durumunda bunun Batının aleyhine olacağını, çünkü Türkiye'nin seçeneklerinin çok olduğunu vurgulamaktadır. Bölgede Türkiye için anahtar sözcüğün ise istikrar olduğunu belirten Türkiye'nin çevresindeki çatışmalar içerisinde bir sükun adası olduğunu belirtmektedir(Özey,2002,s.150).”*

Özey'in en dikkat çekici tespiti ise deniz ve kara güçlerinin çekişmesi üzerinde inşa edilen jeopolitik teorilerin yerine her ikisini de dengeleyen deniz+kara gücüne sahip bir Türkiye'nin ancak başarılı olabileceği görüşüdür.

1.3.6. Türk Jeopolitik Ekolüne Katkı Eden Diğer Çalışmalar

Suat İlhan ve Ramazan Özey'in çalışmalarının dışında Türk jeopolitiği hususunda pek çok çalışma ortaya çıkmıştır.

Nejat Tarakçı'nın Türkiye'nin jeopolitik konumu hakkında şu ifadeleri dikkat çekicidir: *“Türkiye'nin jeopolitik konumu şu şekildedir:*

- NATO'nun en doğu ve en gúney sınırını teşkil eder
- AB ile İşlam dúniasının temas noktası üzerindedir
- Asya ile Avrupa- kuzey ile gúney arasında köprü
- İşlamiyet ile Hıristiyanlığın sınırı
- Çok partili sistemler ile çok partili sistemlerin
- Doğu kúltürü ile Batı Kúltürünün sınırı
- Liberal ekonomik sistem ile kolektif ekonomik sistemin sınırını teşkil etmektedir. /Tarakçı, 2003,s.146)

Emekli Tüm Amiral Soner Polat “Türkiye için Jeopolitik Rota” adlı kitabında jeopolitik teorisini ortaya koymuştur. Polat'a göre

Türkiye için jeopolitik açıdan en öncelikli üç ülke İran, Suriye ve Bulgaristan'dır. Türkiye İran ile stratejik düzeyde ilişkiler kurabilirse, Azerbaycan coğrafyasına bağımlı kalmaksızın Asya'ya açılabilir. Suriye ise Türkiye'yi Irak topraklarına ihtiyaç duymadan İsrail, Afrika ve Güney'deki Arap ülkelere bağlar. Bulgaristan ise Türkiye'yi Avrupa'yla buluşturan coğrafya köprüsüdür. Bu üç ülke ile her hal ve şartta iyi ilişkilerin sürdürülmesi jeopolitik yasaların gereğidir (Polat,2015,s.185).

Polat'ın deniz kara gücü jeopolitik kalıbı hususunda da deniz gücünün Türkiye açısından önemli olduğu ve ülkeye büyük avantajlar sağlayabileceğini vurguladığını görmekteyiz. Ona göre;

İran, Azerbaycan, Irak ve Suriye'nin hiçbirisi geleneksel deniz devleti değildir. Türkiye bu konuda büyük bir boşluğu doldurabilecek olanaklara sahiptir. Hatta Türkiye denizcilik kapasitesini Hazar Denizi'ne bile taşıyabilir. Şuranın altı çizilmelidir ki; jeopolitiğe deniz gözüyle bakış, denizlerle çevrenmiş devletler için bir sečenek değil, hayatta kalabilmenin gereğidir. Türkiye gibi yarımada coğrafyasına sahip bir ülkenin denizlerden herhangi bir şekilde soyutlanması tarihte görüldüğu üzere yok olmasına neden olabilecek gelişmeleri tetikler (Polat,2015,s.240).

Görüldüğü üzere Türk jeopolitiğinin bir ekol olarak adlandırılabilen bir seviyeye erişmeye başladığı görülmektedir. 1990'lı yılların başından günümüze kadar pek çok jeopolitik yaklaşım ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımların ortak yönü Türkiye'yi merkeze alan ve buradan hareketle çevresi ile ilişkileri yorumlayan bir yapıda olmasıdır. Buraya kadar ortaya konan pek çok çalışma – Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi- hariç daha çok jeopolitik değerlendirmeler olarak ele alınabilir. Merkezi Türk Hâkimiyet teorisinde ise daha çok Türkiye'nin coğrafi önemi vurgulanmış ve komşuları ile ilişkileri ele alınmıştır. Ancak küresel manada bir dış politikada ilişkilerin detaylarının içeren bir vizyon ortaya konmamıştır. Bu noktada en önemli çalışma Ahmet Davutoğlu tarafından Stratejik Derinlik kitabında ele alınmış ve “Merkez Ülke Türkiye” stratejisi ortaya çıkmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE STRATEJİSİ (JEOPOLİTİK YAKLAŞIM)

2.1. Merkez Ülke Türkiye Jeopolitiği

Merkez ülke Türkiye stratejisi Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" adlı kitabında vücut bulan bir teoridir. Esasen kitap Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Uluslararası konumunun ne olması gerektiği üzerine ele alınmıştır. Bu bağlamda Davutoğlu Türkiye'nin merkezde olduğu bir coğrafi tanımlama ile diğer jeopolitik unsurların aktif hale getirilmesinin Türkiye'yi merkez ülke konumuna getireceğini ve sırasıyla Türkiye'yi bölgesel ve küresel bir aktöre dönüştüreceğini ortaya koymaktadır. Davutoğlu'nun merkezi ülke tanımlaması özellikle 11 Eylül sonrası süreçte ortaya çıkan uluslararası sistem ile doğrudan alakalıdır. Soğuk savaş yılları boyunca Spykman'ın kenar kuşak teorisinde ortaya koyduğu şekilde Türkiye'nin bir sınır ülkesi olması ve Rusya'dan gelebilecek tehditlere karşı bariyer oluşturacağı düşüncesi uzun yıllar Türk dış politikasında kabul edilmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'ye çizilen yeni rol Huntington'un ifade ettiği köprü ülke tanımlamasıdır. Buna göre Türkiye doğu ve Batı arasında bir araç olarak tasvir edilmiştir. İşte Davutoğlu Türkiye'ye verilecek yeni bir rolden ziyade ülkenin kendisinin bir jeopolitik tanımlama içerisine girmesi gerektiğini belirtir

Davutoğlu'na göre jeopolitik tanımlamalar çerçevesinde dört coğrafi tanımlama dikkat çekmektedir. "Bunlardan ilki kıta ülkesi tanımlamasıdır. Amerika ve Avustralya'nın temsil ettiği bu ülkelere Davutoğlu, Avrupa, Çin ve Hindistan'ın da dâhil edilebileceğini belirtir. Bu ülkelerin en önemli özellikleri kendi kendilerine yeterlilik ve diğer bölgelerden ayrı bir coğrafi yapıya sahip olmasıdır. İkinci devlet türü ada devletleridir. İngiltere ve Japonya bu devletlerin en güzel örnekleridir. Diğer bir devlet modeli periferi devletlerdir bu devletler kenar devlet niteliği taşımaktadır. Son devlet türü ise geçiş ülkeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu ülkelere örnek olarak Irak, Afganistan ve Yugoslavya verilmiştir. Tüm bu tanımlamalardan sonra Davutoğlu Türkiye'nin bu tanımlamalar dışında merkez ülke olduğu görüşünü ortaya koyuyor."(Davutoğlu,2008,s.76) Davutoğlu Almanya, Rusya ve İran'a da

benzer bir tanımlama geliştirmiş ancak Türkiye'nin bu ülkelerden daha özel bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır.

2.2. Merkez Ülke Stratejisi'nin Jeopolitik Unsurları

Davutoğlu'nun teorisinde ortaya konan jeopolitika unsurlarının pek çoğu klasik jeopolitik teorilerde yer alan unsurlardan oluşmaktadır. Bu noktada teorinin farklılaştığı nokta klasik jeopolitik unsurların bazılarının yeniden yorumlanması ve bu unsurlara yenilerinin eklenmesidir. Davutoğlu klasik jeopolitik tanımlamalarda yer alan değişen ve değişmeyen unsurları sabit veriler ve potansiyel veriler olarak tanımlamış ve şöyle bir sınıflandırmaya gitmiştir:

- Sabit Veriler
  - Tarih
  - Kültür
  - Coğrafya
  - Nüfus
- Potansiyel Veriler
  - Ekonomik Kapasite
  - Teknolojik Kapasite
  - Askeri Kapasite
- Stratejik Zihniyet, Stratejik Planlama ve Siyasi İrade

Davutoğlu'nun sınıflandırması içerisinde bulunan tarih, coğrafya ve nüfus klasik jeopolitik teorilerde sabit unsur olması bağlamında benzerlikler içermektedir. Bu noktada Kültür kavramının kimi yaklaşımlarda değişken bir unsur olarak kabul edilmesine rağmen Davutoğlu, bu unsurun kısa ve orta vadede etkisinin ortadan kalkmadığını vurgulamaktadır. Potansiyel verilerde adı geçen askeri, teknolojik ve ekonomik unsurların her biri klasik jeopolitik tanımlamaları ile eşdeğer nitelikte ve kısa vadede değişebilen veriler olarak görülmektedir.

Davutoğlu'nun teorisinde en önemi husus değişen ve değişmeyen unsurlara ek olarak yeni kavramları kullanmış olmasıdır. Bu kavramların Davutoğlu'nun teorisindeki önemi ise pek çok unsurdan daha fazladır.

Davutoğlu yukarıda ifade edilen veriler ışığında stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi iradenin devletin gücünün belirlenmesi üzerinde büyük etkisinin olduğuna dikkat çekmiştir. Davutoğlu verilerin toplam ve çarpan etkileri bağlamında bir formülü ortaya koymuştur. Ona göre: *Güç formülündeki sabit ve değişken unsurlar, birbirilerini toplam olarak etkilerler. Yani tarihi, coğrafi, demografik ve kültürel unsurların bir diğeri üzerindeki etkisi, toplam güce yaptıkları etki ölçüsündedir. Stratejik zihniyet, stratejik planlama bütün bu unsurları çarpan etkisi ile etkiler. Yani sabit ve değişken unsurları ne ölçüde büyük avantajlar sağlarsa sağlasın, stratejik zihniyeti oturmayan, stratejik planlaması ve siyasi iradesi yeterince güçlü ve tutarlı şekilde devreye giremeyen ülkelerin güç oluşturmaları imkansızdır.*"(Davutoğlu,2010,s.34)

Jeopolitik unsurları incelediğimizde; Sabit veriler içerisinde tarih ve kültür önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada Kültür ve tarihin beraber bir değerlendirmesi şu şekildedir: Türkiye'deki siyasi kültürü diğer toplumlardan farklı kılan en önemli tarihi faktör, bu ülkenin geçmişte dünya ana kıtasının ana kavşak noktalarını da içinde barındıran, özgün ve uzun ömürlü siyasi düzen kuran bir medeniyetin merkezi olmasıdır (Davutoğlu,2010,s .81) Bu noktada kültürel veriler Türk dış politikasının etkinliğinin artırılmasında büyük öneme haizdir.

Davutoğlu'nun çalışmasında belirtilen sabit verilerden coğrafyanın tanımlaması hususunda dinamizm dikkat çeken kavramdır. Davutoğlu coğrafyanın statik bir analizinin yerine mevcut uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde her dönem yeniden bir yorumlamasının yapılması gerektiğine işaret eder. Esasen Merkez ülke Türkiye stratejisi de Soğuk savaş sonrası dönemde ortaya çıkan jeopolitik boşluk alanlarında Türkiye'nin coğrafyasının yeniden yorumlanması olarak değerlendirilmelidir. Davutoğlu'nun sabit veriler üzerine düşüncelerinin en net ifadesi şu cümlelerdedir:

Güç parametreleri vardır, tarih ve coğrafya sabit veriler olarak burada yerini alır. Sabit veriler, kısa ve orta vadede bir irade tarafından değiştirilemeyecek şeylerdir. Yani toplum belli bir coğrafya içindedir diyelim; “Türkiye’nin coğrafyası çok sıkıntılıdır” diye Türkiye’yi Türk halkını Orta Asya’ya taşıyamazsınız. Ya da “Tarihimiz bize çok problem getiriyor, çok yük getiriyor, her yere bulaşmamıza yol açıyor” diye tarihi değiştiremezsiniz, isterseniz reddi miras yapın , siz o’sunuz(Davutoğlu, 2002: s.181).”

Çağrı Erhan’da Türkiye’nin çevresine ilişkin tarihi yaklaşım konusunda şu tespitleri yapmaktadır: *“İstese de istemesek de kendi etrafımızda bu ülkenin en az 400 yıl idare ettiği bir coğrafya ile karşı karşıyayız, iç içeyiz ve onunda ötesinde akrabalık ve kültürel bağlarımız olan bir coğrafyadan bahsedilmektedir(Çağrı,2010,s.53).*

Davutoğlu Potansiyel verileri ise şu şekilde tanımlıyor: *“Bir ülkenin potansiyel verileri kısa ve orta vadede değişebilir nitelikte olan ve ülke potansiyellerinin kullanım kapasitesini yansıtan unsurlardır. Potansiyel verilerin dış politika yapımında koordineli ve verimli bir şekilde devreye sokulması, ülkelerin uluslararası güç dengelerindeki ağırlığının artmasını sağlar(Davutoğlu,2010,s.24).”* Davutoğlu potansiyel veriler içerisinde askeri ve ekonomik verilerde ülkenin bağımsız bir yapıda olmasının altını çizmektedir. Ayrıca askeri ve teknolojik verilerin beraber kullanılmasının da askeri güç açısından önemine vurgu yapan Davutoğlu, ABD’nin son dönemde Pasifik bölgesinde politikalar üretmeye başlamasını da Çin ve Japonya’nın teknolojik üstünlüğü ile alakalı olduğuna dikkat çeker.

Tüm sabit ve potansiyel verilerin önemi sürekli vurgulansa da Davutoğlu’nun stratejisinde esas dikkat çekici nokta stratejik zihniyet ve planlama ile siyasi iradedir. Bu kavramların stratejik derinlikte tüm diğer verilerden çok daha fazla dikkat çektiği görülmektedir. Bu dikkat çekiciliğin oluşmasında kuşkusuz en önemli neden, Davutoğlu’nun sabit verileri (coğrafya-kültür-tarih) stratejik zihniyet potasında eritmiş olmasıdır. Bu noktada stratejik zihniyeti esasen sabit verilerin vücut bulması olarak da değerlendirebiliriz. Bu manada Davutoğlu’nun Stratejik zihniyet ve

bunların dış politikada etkin kullanılmasına aracı olacak olan stratejik planlama ve siyasi iradenin incelenmesinde büyük fayda olacaktır.

2.3. Merkez Ülke Türkiye'nin Felsefi arka Planı ve Teorinin Uygulama Araçları: Stratejik Zihniyet, Stratejik Planlama ve Siyasi İrade

Davutoğlu stratejik zihniyeti şu şekilde tanımlamaktadır: *“Bir toplumun stratejik zihniyeti; içinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihi birikim ile bu birikimin oluştuğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bir bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemektedir(Davutoğlu,2010: s.29).”* Davutoğlu'nun tanımlaması pek çok faktörü ayrıntıları ile incelemeyi zorunlu hale getirmektedir. Bu noktada şu soruları sormak mümkündür? Stratejik zihniyet içerisinde sabit verilerin etkisi nedir? Coğrafya üzerinden toplumun yeni bir ontolojik bakış açısının tanımlaması nasıl gerçekleşecektir? Merkez-köprü tartışmasının stratejik zihniyet ile ilişkisi nasıldır? Stratejik Zihniyet'in Medeniyetsel tanımı ne olmalıdır? Bu ve bunun benzeri soruları artırmak mümkündür.

Davutoğlu stratejik zihniyet ile Türkiye'nin kendini merkeze alıp kendi üzerinden bir uluslararası jeopolitik değerlendirilmede bulunması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu noktada Davutoğlu'nun bu yaklaşımının Huntington'un Türkiye'ye biçtiği köprü ülke tanımlamasına da bir karşı çıkışın var olduğu görülmektedir.” *Türkiye için kullanılan köprü niteliği onun kimliksiz bir tampon coğrafya ve farklı kimlikler arasında iletişimi sağlayan bir ara alan olma niteliğini vurgular. Köprüünün en önemli amacı başkalarının daha önemli amaçlarına hizmet etmek ya da yardımcı olmak olduğu için onu kullananlardan bağımsız bir amacı olamaz.”(Özdemir,s.95)* Bu noktada Davutoğlu bir yandan köprü söylemine karşı çıksa da, diğer yandan köprü ülke olmanın merkez ülke olmaya katkısına vurgu yapmıştır. Davutoğlu'nun karşı çıkışı medeniyet söylemi üzerinden olmuştur. Ona göre medeniyet köprü rolünü oynayanların kurabileceği bir durumdur. Bu manada öncelikle Davutoğlu'nun medeniyet tasavvurunu ortaya koymak gerekmektedir.

Davutoğlu'nun medeniyet söylemi Türkiye merkezli bir anlayışın zihni arka planını oluşturmaktadır. Davutoğlu'nun medeniyet söyleminin önündeki en büyük engelin ülkenin kendisi üzerinden bir dünya değerlendirmesi yapamıyor olmasıdır. Ona göre; *Medeniyetlerin kurulması da yükselmesi de, diğer medeniyetlerin tahakkümlerine karşı direnebilmesini de sağlayan temel unsurun medeniyet prototipinin tebarüz etmesini sağlayan ben idraki olduğudur. Bir ben idrakinin oluşmasını sağlayan etken de kurumsal ve formel alan değil, bir bireyin varlık sorunsalını anlamlı bir çerçeveye oturtan dünya görüşüdür*(Davutoğlu1997,s.10).

Bu noktada Davutoğlu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen süreye yönelik bir eleştirisinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde Merkez ülke Türkiye jeopolitiğinin de Türkiye cumhuriyeti politikalarına eleştiri olduğu ortaya çıkmaktadır. Murat Yeşiltaş bu eleştiriye ve Davutoğlu'nun çizdiği modelin ortaya koyduğu kopuşu şu şekilde ifade etmektedir:

Davutoğlu'nun yaklaşımı seküler-teritoryal (ülkesel) devlet kimliği karşısında muhafazakar-demokrat ulus devlet kimliği inşasıyla ulus-devlet ötesi bir mekan idrakinin oluşumu, ikincisi batı merkezli medeniyet düzenine eklenmiş Batıcılık anlayışı karşısında İslam Dünyası temsilini ve tarihini Avrupa merkezli evrensel tarih içinde eritmeyi kabul etmeyen çoğulcu bir uluslararası düzenin varlığını ortaya koyan, üçüncüsü geleneksel jeopolitik söylemlerde hakim ilke olan "Jeopolitik endişe" karşısına jeopolitik esnekliği koyan değerler dizisinin inşasını amaç edinmektedir(Yeşiltaş,2014,s.95).

Nurullah Ardiç'a göre de; *"Davutoğlu'nun medeniyet söylemi, medeniyet kurucu bir din olarak İslam'a özel bir rol atfeder, etnik farklılıklara bakılmaksızın bütün İslam dünyasını ve görüş farklılıklarını ikincil varsayarak bütün bir İslam düşünce geleneğini içselleştirici bir bakışla İslam medeniyeti çerçevesine yerleştirmiştir*(Ardiç,2014,s.81)." Nurullah Ardiç'ın ifade ettiği Davutoğlu yaklaşımı da esasen yukarıda Murat Elitaş'ın ifade ettiği laik devlet siyasetinin bir eleştirisi olarak görülmelidir. Çünkü Laiklik Kemalist jeopolitik tahayyülün jeopolitik kimlik belirleme sürecinde etkili olmuş bir unsurdur. *Kemalist jeopolitiğin tahayyülü,*

Osmanlı coğrafi tasavvurunun ve devlet kimliğinin kuruculuğunu üstlenen Türk-İslam medeniyeti söyleminin ayrılmaz bir parçası olarak iş gören İslam'ı dışarıda tutarak yeni kurulan devletin kimliğini Batılı olmaya eşitleyen laik bir ulus devleti üretmiştir(Elitaş,2014,s.101).”

Ahmet Okumuş'ta Davutoğlu'nun medeniyet tanımlamasının dış politik yaklaşım çerçevesinde jeopolitik düşüncenin ulus-devlet mantığını aştığına işaret etmektedir.:

Medeniyet, bütün imalarıyla, Davutoğlu'nun geniş mekan tahayyülüne kültürel bir içerik kazandıran kavramdır. Jeopolitik, kıta ölçekli düşünmeyi salık verir. Ulus-devlet formunun teritoryal kısıtlarına hapsolmemiş bir mekan tasavvurunu benimser. esnek ve dinamik bir sınır anlayışını esas alır. Davutoğlu'nun geniş mekân jeopolitiği için medeniyetler, geniş mekânları örgütleyip düzenleyecek kültürel referans oluştururlar(Okumuş, 2014,s.41).

Genel bir toparlama yapacak olursak Davutoğlu'nun stratejik zihniyet olarak ifade ettiği kavram esasen bir medeniyet söylemidir. Bu medeniyet söylemi ise jeopolitik biliminin içerisinde yeniden yorumlanmış ve Türkiye'nin mevcut uluslararası konumuna uygun hale getirilmiştir. Bu manada Davutoğlu'nun stratejik zihniyeti yani medeniyet kavramı Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasına da bir eleştiri olarak değerlendirilmektedir. Bu eleştiriler laiklik ve İslam ilişkisi, ulus-devlet anlayışı ve Osmanlı mirası ve statik savunmacı bir dış politika ile jeopolitik anlayışa dayalı yayılcı aktif bir dış politika arasındaki tartışmalar ekseninde gerçekleşmiştir.

Davutoğlu stratejik zihniyetin oluşması ile birlikte yapılması gerekenin stratejik planlamanın gerçekleştirilmesi olduğunun altını çizmektedir. Stratejik planlama sabit ve potansiyel verilerin stratejik zihniyet çerçevesinde değerlendirilmesini ve kurumsallaşmasını salık verir. Bu noktada tüm oluşumu hayata geçirecek yapı ise Siyasi irade olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi'nin Jeopolitik Sınır Tanımlamaları

Davutoğlu süregelen jeopolitik tanımlamalardaki deniz-kara gücü çatışmasını teorisinde bir kenara bırakmış ve Türkiye'nin hem deniz hem kara gücü olarak etkisini artırabileceğini öne sürmüştür. Bu yaklaşımı onun coğrafi tanımlarında da ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca Davutoğlu'nun yaklaşımda salt mekânsal bir ifadeden ziyade Jeoekonomik ve jeokültürel tanımlamalarında yer aldığını belirtmek gerekir. Davutoğlu Türkiye'nin jeopolitik sınırlarını üç kapsamda ele almaktadır. Bunlar;

- Türkiye'nin Yakın Kara Havzası
- Türkiye'nin Yakın Deniz Havzası
- Türkiye'nin Yakın Kıta Havzasıdır.

Davutoğlu dış politikada atılacak adımlarda bu havzaların önemine dikkat çekmiştir. Bu noktada Havza tanımlaması da Davutoğlu'nun önem verdiği kavramdır. Ona göre Havza: Birçok jeopolitik, jeokültürel ve Jeoekonomik hattın kesişerek oluşturdukları, iç stratejik bütünlüğe sahip bölgeleri kapsamaktadır.

2.4.1. Yakın Kara Havzası

Türkiye'nin yakın kara havzası, kara sınırlarının doğrudan irtibat halinde olduğu üç bölgeyi kapsamaktadır: Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu. Türkiye gerek tarihi birikimi gerek coğrafi konumu itibariyle bu yakın havzanın ayrılmaz parçasıdır. Balkanlar Ortadoğu, Kafkaslardaki gelişmeler üzerinde etkili olamayan bir Anadolu ülkesi ne bu hassas jeopolitik alan üzerinde bütünlüğünü muhafaza edebilir ne de dünyaya açılabilir”(Davutoğlu,2010,s.119)

Yakın Kara Havzasında Türkiye'nin önemi özellikle tarihi ve coğrafi unsurlar üzerinden açıklanmaktadır. Bu noktada Davutoğlu tüm bu bölgeleri ayrıntılarıyla Stratejik Derinlik adlı kitabında ele almıştır. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgesi ile doğrudan sınırının bulunması onu doğal bir merkez ülke haline getiriyor. "Küresel Bunalım" adlı kitapta Davutoğlu bu hususu şu şekilde ifade ediyor:

Türkiye olmadan çevresinin tanımlayamamak, Türkiye'yi kaçınılmaz bir şekilde merkez ülke yapıyor. Balkanları, Ortadoğu'yu, Kafkasları Türkiye'nin ve Osmanlı'nın tarihi olmadan yazamazsınız. Sırp tarihi Osmanlı tarihi olmadan yazılamaz. Kafkas, Asya, Avrasya tarihi yazılamaz. Böylesine bir derinlik söz konusu. Ama öbür taraftan bu derinlik içerisinde şöyle ilginç şeyler de gösterebiliriz: Edirne ve Üsküp tarihte bugün olduğu kadar hiçbir zaman birbirine bu kadar yabancı olmadı. Urfa ve Halep hiçbir zaman bugünkü kadar birbirine aykırı olmadı. Kebaplarıyla her şeyiyle aynı ama insanlar gidip gelmiyor(Davutoğlu,2002:s.137).

Yakın Kara Havzası'nın bir parçası olan Balkanlar'da Merkez Ülke Türkiye'nin iki önemli ayağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Arnavutluk ikincisi ise Bosna-Hersek'tir. Bu iki ülkenin Balkanlardaki konumu Türkiye'nin Avrupa ve Balkanlar politikasının oluşmasında kilit rol oynamaktadır. 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığı ile birlikte Türkiye'nin bir ayağa daha sahip olduğu genel kabul görmektedir.

Türkiye Osmanlı coğrafyasının merkezinde doğmuş bir ülke olarak tarihi Osmanlı sınırları kendisinin doğal etkinlik ve aynı zamanda güvenlik kuşağı oluşturma alanıdır. Türkiye'nin Balkan politikasını da bu tanımlamanın dışında ele almak mümkün değildir. Türkiye'nin Balkanlardaki nüfuz kurma çabaları da aynı noktadan, tarihi miras ile anlamlı bir gerçekçi politikaya dönüşebilecektir. Zaman idrakine dayalı tarih derinliği ile mekân idrakine dayalı coğrafya derinliği ile Türkiye Balkanlarda bir bütün olarak etkin bir güç olabilecektir. Türkiye, Balkanlarda ortak tarih ve ortak coğrafya algıları ile bir kimlik ve aidiyet duygusu yaratabilir. Böylece sosyolojik, siyasal ve ekonomik olarak etki edebileceği bir kültür alanı ortaya çıkacaktır.”(Kul,2012,s.342)

Türkiye, Akdeniz, Ortadoğu ve Kafkaslar irtibatı ile Balkan ülkeleri içerisinde en avantajlı konuma sahip bulunmaktadır. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin Balkan politikalarında dikkat etmesi gereken hususlar mevcuttur. Özellikle küresel güçlerin bölge üzerindeki güç mücadelesi bu noktada önem kazanmaktadır. İlk olarak; *Macar, Hırvat ve Sloven unsurların Almanya'ya; Sırp unsurların Rusya'ya; Bulgar, Rumun ve Yunan unsurların konjonktürel olarak her iki tarafa da yakın olabilecek bir politika takip etmeye meyilli olduğunu gören ABD, ister istemez Arnavut ve Boşnak unsurları bölgenin dengeleyici aktörleri olarak devrede tutmaya çalışacaktır. Türkiye bu noktada Almanya ve Rusya'yı karşısına almadan ve bu ülkelerle diplomatik teması kesmeden, ABD ile kesişen bölgesel hesaplarının realize edilmesine çalışmalıdır (Davutoğlu,2010:s.316)*. Bu noktada üzerinde durulması gereken husus Türkiye'nin Balkanlarda tek başına politika izleyecek bir gücünün olmadığı ve Alman ve Rus etkisinin bölgede hala varlığını koruduğudur.

Davutoğlu'nun ortaya koyduğu ikinci bir husus ise Arnavutlar ve Boşnaklar üzerinden Türkiye'nin nasıl bir jeopolitik hat üzerinde etkili olması gerektiğine ilişkindir:

Arnavutların ve Boşnakların Balkanlar'da istikrarlı ve etkili olmadığı bir konjonktürde Türkiye'nin Doğu Trakya ve Anadolu'da huzurlu olması mümkün değildir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Adriyatik politikasında Arnavutluk, Hazar Denizi politikasında da Azerbaycan belirleyici bir ağırlığa sahiptir. Kuzeybatı istikametinden başlayarak Bihaç-Orta Bosna-Doğu Bosna-Sancak-Kosova-Arnavutluk-Makedonya-Kırcaali-Batı Trakya hattı ile Doğu Trakya'ya ulaşan kuşak Türkiye açısından Balkan jeopolitiğinin ve jeokültürünün hayat damarı niteliğindedir (Davutoğlu,2010,s.317). Dolayısıyla bu hattın korunması Türkiye açısından da kritik öneme sahiptir.

Türkiye için bir diğer önemli husus ise Makedonya'nın mevcut sınırlarını koruması ve Sırpların, Yunanlıların ve Bulgarların bu bölgeye yönelik politikalarına karşı uyanık olunması gerektiğidir.

Davutoğlu'nun üzerinde durduğu bir diğer önemli husus ise uluslararası kuruluşların Türkiye'nin Balkan politikasına yapacağı olumlu ve olumsuz katkılar üzerinedir. Davutoğlu'na göre:

Balkan Meselelerinin BM ve AB forumlarında yoğunlaşması Türkiye'nin etki alanını azaltacaktır. Türkiye'nin NATO içinde Ortadoğu'ya yönelik bir rol üstlenmesi Türkiye'yi risk üstlenen edilgen bir ülke yaparken, Balkanlar'a ve Doğu Avrupa'ya yönelik bir rol, Türkiye'yi daha etken ve kendisini dışlayan Avrupa karşısında daha güçlü kılacaktır. Böyle bir tanımlama, gelecekte bölgede Türkiye'ye yakın Boşnaklara ve Arnavutlara yakın politikalar geliştirmek zorunda kalacak olan ABD'nin tercihlerine de yakındır (Davutoğlu,2010: s.321).

Balkanlar Türkiye'nin hem Avrupa hem de Balkanlara yönelik politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada Arnavutluk ve Bosna Hersek Türkiye'nin Balkanlardaki ayağı olarak görülmelidir. Bu ülkelerin istikrarına büyük önem vermesi gereken Türkiye yapacağı anlaşmalar ile bölgede askeri güç kullanımı konusunda da avantajlar elde etmeli ve bölgede varlığını hissettirmelidir. Bölgede tek başına hareket etmesi güç olan Türkiye, AB ve Rus etkisinin azaltılması manasında ABD'nin desteğini almalıdır. Yine bu minvalde AB ve BM gibi kuruluşlar yerine NATO'nun bölgede etkili olmasına imkân tanınmalıdır.

Kafkaslar bölgesi hem jeopolitik, hem Jeoekonomik hem de jeokültürel olarak Türkiye'nin sürekli olarak gündeminde bulunulması gereken bir başka bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkez ülkenin özellikle Orta Asya bağlantısının bu bölgeden sağlanması ve Avrupa'nın enerji kaynaklarına ulaşım noktasında geçiş bölgesi üzerinde yer alması Kafkasya'yı önemli bir konuma yükseltmektedir. Bu bağlamda Davutoğlu'na göre bölgedeki Rus etkinliği özellikle dikkate alınması gereken bir husustur. Ona göre:

Şeyh Şamil'in direnişinin kırılmasından sonra Güney Kafkasya'ya inen Rus hâkimiyet alanı 93 Harbiyle Erzurum yaylasına kadar uzanarak Anadolu'yu tehdit eder hale gelmişti. Kazım Karabekir'in Doğu Harekâtı ile Güney Kafkasya'da

kurulan kısmi dengeye rağmen Kafkaslar, Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Rus/Sovyet yayılım stratejisinin ana eksenlerinden birisi olagelmıştır (Davutoğlu,2010: s.125).

Kafkasya devletleri bağlamında Türkiye'nin Gürcistan-Ermenistan-Azerbaycan ve bunlara ek olarak İran ile ilişkileri gündeme gelmektedir. Bu noktada Azerbaycan'ın pozisyonu Türkiye için hayati derecede kritik bir öneme sahiptir. Merkez ülke stratejisinde Azerbaycan'a Kafkaslarda biçilen rol, Arnavutluk'un Balkanlar'da oynadığı rol ile eşdeğer görülmüştür. Bu bağlamda Davutoğlu durumu şu şekilde tasvir etmektedir.

Azerbaycan Türkiye için genel olarak Kafkaslar 'da, özel olarak da Güney Kafkasya'da en önemli stratejik müttefiklerdir. Bölgesel bağlantılar açısından bir mukayese yapmak gerekirse Kafkaslar 'da Azerbaycan, Balkanlar'da ise Arnavutluk istikrarlı ve güçlü bir bölgesel konum kazanmadıkça, Türkiye'nin her iki bölgedeki ağırlığını artırabilmesi de, yakın deniz havzası içinde olmakla birlikte sınır-ötesi etkinlik alanları içinde kalan Adriyatik ve Hazar'a yönelik politikalar geliştirebilmesi de mümkün olamaz (Davutoğlu,2010: s.128).

Gürcistan'ın önemi ise Ermenistan çerçevesinde ele alınmaktadır. Ermenistan'ın Türki cumhuriyetler arasında oynadığı rol Gürcistan'ı enerji aktarım ve ulaşım bağlamında alternatif konumuna getirmektedir. Gürcistan ayrıca Türkiye'nin Rusya ile olan kara bağlantısını kurması açısından da ayrıca önem arz etmektedir.

Merkez Ülke Türkiye stratejisinin en önemli ayağını oluşturan bölge Ortadoğu bölgesidir. Esasen bölge tüm jeopolitik teorilerde vurgulanan bir bölgedir. Davutoğlu Ortadoğu bölgesini şu şekilde tanımlıyor:

“Bu bölge yakın kara havzası açısından Asya'nın Batı'sını, Afrika'nın kuzeyini, Avrupa'nın doğu sınırlarını barındırmaktadır. Deniz havzaları açısından ele alındığında da Akdeniz'in güneyi ve doğusunu , Karadeniz'in ve Hazar'ın güney kıyıları bu bölgenin deniz hat sınırlarını oluşturmaktadır. Kızıldeniz ve Basra gibi önemli iç deniz ve körfezler ise tümüyle bu bölgede yer almaktadır. Ortadoğu kara jeopolitiği açısından Avrasya'nın kalbinde bulunan Heartland'ı merkez alan bir stratejinin

Afro-Avrasya dünya ana kıtasına yönelecek açılımın kilit bölgesini oluşturmaktadır (*Davutoğlu,2010,s.324*).

Görüldüğü üzere Davutoğlu'nun Ortadoğu'nun önemine işaret ederken salt kara jeopolitiği okuması yapmadığını buna ek olarak deniz jeopolitiği vurgusunu da görmekteyiz. Tüm bunlara ek olarak bölgenin küresel vizyon bağlamında da tüm devletler için öneminin altını çizdiği de görülmektedir.

Ortadoğu'yu Merkez ülke stratejisi bağlamında önemli kılan bir başka husus da jeokültürel meselelerin merkezi olmasıdır. Bu noktada Davutoğlu Osmanlı'yı bölge için bir referans olarak sunmaktadır. Ona göre Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi ile birlikte bölgede jeokültürel bağlamda bir ayrışma ve çatışma ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın çekilmesinin ardından bölgenin Avrupa devletleri tarafından sömürgeleştirilmesi, İsrail Devleti'nin kurulması gibi unsurlar bölgenin İslam medeniyeti kimliğinden ayrılıp etnik, mezhepsel, dini ayrışmalar içerisine girmesine neden olmuştur. Bu noktada Davutoğlu'nun İslam medeniyeti kavramı bölgedeki çatışmaların tekrar ortadan kaldırılması bağlamında da bir çıkışı temsil ettiği söylenebilir.

Ortadoğu bölgesinde Davutoğlu'nun üçlü mekanizmalar oluşturduğunu görmekteyiz. Buna göre Türkiye-Mısır-İran arasındaki dengeye önem atfeden Davutoğlu, bu dengenin bir alt basamağının Irak-Suriye-Suudi Arabistan olduğunun altını çizmektedir. Üçlü mekanizmanın son halkasını ise Ürdün-Lübnan- Filistin oluşturmaktadır. Bu mekanizmalar arasındaki bir dengenin bölgede çatışmayı ortadan kaldıracağı ileri sürülmüştür.

Ortadoğu'nun genel jeopolitik değerlendirmesinden sonra Davutoğlu Türkiye'nin bölgeye yönelik jeopolitik yaklaşımının nasıl olması gerektiğini açıklar: ona göre Ortadoğu Türkiye açısından üç ayrı perspektiften önem taşımaktadır

- Birincisi bölgenin bizatihi kendisinin Türkiye'nin yakın kara havzası içinde yer alması ve bölgesel politikalarının odak noktalarından birini oluşturmasıdır. –

- İkincisi bölgenin Türkiye'nin doğrudan müdahil olduğu yakın deniz havzalarının kıyı hatlarını ve hinterlandını bünyesinde barındırmasıdır.-

- Üçüncüsü ise bölge üzerinden yakın kıta bağlantılarının sağlanabilmesi ve bölgenin gerek Asya gerekse Afrika derinliğine yönelik politikalarda önemli bir geçiş alanı oluşturmasıdır.

Görüldüğü üzere Merkez ülke Türkiye stratejisinde Ortadoğu, hem yakın kara havzası, hem yakın deniz havzası hem de yakın kıta havzası açısından önemli bir bölgedir. Dolayısıyla Ortadoğu'da etkin olamayan bir Türkiye'nin Merkez ülke olabilmesi hayalden öte bir şey değildir.

Orta Doğu ülkeleri bağlamında İran hem Orta Asya bağlantısı hem Ortadoğu bağlantısı hem de Kafkaslar ile ilişkileri bağlamında önem arz eden bir ülkedir. Bölgeden farklı olarak Türk ve Acem etnik kimliğine sahip iki ülkenin enerji ulaşım hatlarındaki birbirilerine ihtiyaçları dikkate alınmalı ve işbirliği iki ülke arasında geliştirilmelidir.

Bölgede Irak daha çok jeokültürel bağlamda Türkiye açısından önem arz etmektedir. Irak ile ilgili değerlendirmelerde etnik ve mezhepsel farklılıkların devlet ile ilişkisi ve Irak'ın geleceğine ilişkin gelişmeler Türkiye'yi bu bölge ile ilişkilere sürüklemektedir. Irak'ı önemli kılan diğer bir husus da Türkiye'nin Ortadoğu'da İran'ı dengeleyebilmesi noktasında önemli bir role sahip olmasıdır. Bu bağlamda Eski Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın'ın şu tespiti son derece önemlidir: *“Irak Osmanlı coğrafyasının belki de en önemli yeridir. İran- Türkiye rekabeti ve İran yaylası-Anadolu yaylası dengesini büyük ölçüde Irak belirlemektedir. O nedenle Türkiye'nin Irak'ın her yeriyle, meşru bütün güçleriyle ve yönetimiyle, Kuzey Irak da içinde olmak suretiyle çok yakın ilişki kurması gerekmektedir (Karayalçın,2010: s.221).”* Kuzey Irak ile bağlantılı olarak Kürt meselesinin önemine de dikkat çekmek

gerekmektedir. Kürt meselesi bağlamında da Davutoğlu'nun Irak üzerinden bölge ile ilgili tespitleri ve uyarıları bulunmaktadır.

Kürt meselesinin jeopolitik arka planını oluşturan iki kıtasal, diğerleri daha bölgesel dört ana nitelikten söz edilebilir:

- Bölgenin Avrasya ana kıtasının doğu-batı ekseninde Hazar denizinin güneyinden geçen kıtasal bağlantının en kritik geçiş hattı üzerinde bulunması
- Kuzey-güney ekseninde Avrasya steplerini güney denizlerine bağlayan dört önemli geçiş kuşağından Kafkasları Basra Körfezi'ne ve Doğu Akdeniz'e bağlayan jeopolitik hat üzerinde olması
- İç Anadolu havzasını bir taraftan Mezopotamya'ya diğer taraftan İran üzerinden Asya'ya bağlamasıdır (Türkiye için çok kritik bir hat)
- Karadeniz-Hazar-Basra- Doğu Akdeniz deniz bağlantısını karasal merkezinde yer alması.(Davutoğlu,2010,s.437)

Tüm bu jeopolitik tespitler ekseninde Irak'ın parçalanmasının Ortadoğu'da jeopolitik ve jeokültürel parçalanmaya da yol açacağı görülmektedir.” *Kısacası Irak'ın önemli ve stratejik özelliği; petrol zenginliği, nüfus yapısı ve dini bakımdan çeşitlilik arz eden vatandaşlarının, komşu ülkelerdeki diğer etnik ve dini gruplarla olan irtibatından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Irak'ta yaşanacak her türlü olumsuz gelişmenin başta komşusu olan ülkeler olmak üzere tüm Orta Doğu'yu ve hatta tüm dünyayı derinden etkileyeceği açıkça görülmektedir (Ayata,2010: s.188).”*

Merkez Ülke Türkiye' stratejisinde Ortadoğu'ya yönelik politikalar aşağıdaki eksende geliştirilmelidir.

- Bölgeye dönük psikolojik engellerin aşılması
- Bölgeyi tümüyle kuşatıcı projeler üretilmesi
- Bölge barışında jeopolitik ve jeokültürel risk alanlarını oluşturan milliyetçi blokları engellenmesi
- İkili ilişkilerin çeşitlendirilmesi

- Ortadoğu barış süreci ve tim alanlarda aktif, inisiyatif gücü yüksek politikaların izlenmesi

- Küresel ve bölgesel jeopolitik politikalar arasında denge kurulması

Yukarıda ifade edilen tüm yaklaşımlar bölgede çatışma yerine uzlaşımın, rekabet yerine işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu manada Davutoğlu'nun Mackinder ve Mahan'dan bu güne kadar ileri sürülen Ortadoğu'nun çatışmalar bölgesi olacağı varsayımına da bir karşı çıkış sergilediğini rahatlıkla belirtebiliriz.

Kısaca özetlemek gerekirse Ortadoğu bölgesi Türkiye'nin jeopolitik, jeokültürel ve Jeoekonomik açıdan birinci derecede önem verilmesi gereken bölgesidir. Bu bölgede İran, Irak ve Suriye'nin yanında İsrail-Filistin dengesi Türkiye'nin politikaları birinci derecede etkilemektedir. Türkiye'nin bölgeye yönelik girişimlerinde küresel güçleri dışlamadan, ikili ilişkilerin çeşitlendirilmesi ve bölgesel uzlaşmaya katkı sağlayacak girişimlerde bulunulması Türkiye'nin izleyebileceği politikaları oluştururken, Kürt meselesinde de dikkatli adımların atılması gerektiği vurgusu "Merkez Ülke Türkiye" stratejisinin Ortadoğu politikalarına yaklaşımını ortaya koymaktadır.

2.4.2. Yakın Deniz Havzası

Türkiye'nin merkez bir ülke konumuna gelebilmesi adına klasik kara gücüne dayalı jeopolitik teorilerden ziyade deniz gücü ile eşgüdümlü ilerleyen bir jeopolitik teoriye ihtiyaç duyulmuştur. Bu yaklaşım yakın kara havzası tanımlamasına ek olarak yakın deniz Havzası'nın oluşmasını gerekli kılmıştır. Esasen bu gereklilik Türkiye'nin bir yarım ada olan coğrafi konumunun bir gereğidir. Bu bağlamda Merkez Ülke Türkiye'nin Yakın Deniz Havzası şunlardan oluşmaktadır.

- Karadeniz,
- Doğu Akdeniz,
- Körfez: Kızıldeniz ve Hint Havzası
- Hazar Denizi

Davutoğlu Türkiye'nin Merkez  lke konumuna y kselebilmesini bu deniz bağlantılarına bağlıyor.  nk  bu havzalardan bazıları Türkiye için hayati öneme sahip, varlığını sürdürebilmesinin  n koşulunu oluşturmaktadır.

Karadeniz havzası Türkiye'nin önünde yeni fırsatların açıldığı bir havza olarak değerlendirilmelidir. Soğuk savaş döneminde SSCB uyduları ile kuşatılmışlık psikolojisi içerisine giren Türkiye'nin artık bu psikolojiyi aşıp Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle işbirliğini artırması gerekmektedir. *SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin Karadeniz'in bütün güney hattını tutan ve bu denize en uzun kıyısı olan ülke konumu kazanması önemli bir Jeoekonomik imkan patlamasına yol açmıştır(Davutoğlu,2010,s.160).*

Karadeniz'in uluslararası ilişkilerde ve küresel güvenlik bağlamında artan önemi, bu bölgenin Avrupa ile Asya arasında paha biçilmez bir transit koridoru olmasından, enerji ulaşım hatlarını üzerinde bulundurmasından, Hazar Havzası enerji kaynaklarına olan yakınlığından, Orta Asya'ya ve genişletilmiş Orta Doğu'ya açılan kapılardan en önemlisini oluşturmasından ve Rusya'yı güneyinden  vrelemekte olmasından kaynaklanmaktadır(Tezkan,2007,s.216).

Bu bağlamda Türkiye'nin Karadeniz'i ihmal eden bir jeopolitik yaklaşım sergilemesi 'Merkez  lke Türkiye'nin Kuzey yönünü yok saymak anlamına gelecektir.

Türkiye'nin Karadeniz politikasında Rusya'nın önemi her geçen gün artmaktadır. Türkiye ve Rusya karşılıklı olarak bir çıkar alanı oluşturmak zorundadır. Bu sayede Karadeniz'de tam bir etkinlik söz konusu olacaktır. Rusya açısından bakıldığında, Türkiye'nin Boğazları kontrol etmesi, Ortadoğu'da stratejik bir konumda olması ve gelişen ticari ilişkiler sebebiyle Türkiye gözden çıkarılmayacak bir ülkedir. Türkiye için ise, ekonomisi için ihtiyaç duyduğu büyük çaplı ekonomik potansiyele ve enerji kaynaklarına sahip olan , BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan, büyük bir askeri ve ekonomik güç ve önemli bir komşu olan Rusya gözden çıkarılmayacak bir ülkedir (Bilgesam,2013,s.4).

Karşılıklı çıkarlar neticesinde Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini sıcak tutması Merkez ülke Türkiye Stratejisinin Karadeniz güvenliği açısından son derece önemlidir.;

Türkiye'nin körfez Havzası Basra ve Hürmüz boğazı gibi petrol sevkiyatında son derece önem arz eden ve Ortadoğu politikasına etki kapasitesi son derece yüksek bölgeyi kapsamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar ile ilişkileri bu havzanın şekillenmesine etki eden ikili ilişkileri oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Körfez havzası ile ilişkileri; bu havzanın bir yandan Türkiye'yi Kızıldeniz –Akdeniz bağlantısını kurma ve Hint Okyanusu'na açılma konusunda önemli hale getirmektedir.

Hazar Havzası Türkiye'nin bölgesel ve küresel stratejileri açısından önem taşıyan bir diğer havzadır. Bu noktada Rusya ile bir rekabetin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Hazar Denizi Türkiye'nin Orta Asya'ya açılmasındaki kilit deniz havzasıdır. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında Hazar Denizi konusunda Rusya karşısında gerçekleştirilecek olan bir işbirliği Türkiye'nin Orta Asya politikasının temel esaslarından birisi olmak zorundadır. Türkiye bu noktada üç temel taktik prensipten yola çıkmalıdır:

- Kuzey Kafkas Cumhuriyetlerinin Rusya Federasyonu içerisindeki statülerini güçlendirmek ve Hazar-Karadeniz bağlantısının bu cumhuriyetler üzerinden geçmesini sağlamak

- İran ile ideolojik gerilimlerden uzak durarak ilişkileri dinamik ve rasyonel ekonomik işbirliği çerçevesinde ele alıp Rusya'yı Orta Asya ve Kafkaslar 'da dengelemek

- Orta Asya ülkeleri arasındaki işbirliğini teşvik etmek.(Davutoğlu,2010,s.181)

Doğu Akdeniz Havzası tüm deniz havzaları içerisinde Türkiye'nin izleyeceği politikalarda en fazla dikkat edilmesi gereken havzayı oluşturmaktadır. Bu havza Ege ve Kıbrıs'ı içine alan ve tüm Ortadoğu ve Afrika bölgesini etkileyen bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda ilk olarak Ege'nin önemini altı çizilmelidir. Doğu Akdeniz politikaları Türkiye'nin Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile ilişkilerine sürekli olarak yansımaktadır. Son olarak Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne girmesi ile birlikte bu havzanın Türkiye-AB ilişkileri boyutunun da ortaya çıktığı görülmektedir.

Davutoğlu Ege havzasının Türkiye açısından önemi şu şekilde ortaya koyuyor:

Ege'den soyutlanmış ve Kıbrıs Rum Kesimi ile güneyden çevrilmiş bir Türkiye'nin dünyaya açılma kapıları önemli ölçüde sınırlanmış demektir. Ege denizi Afro-Avrasya dünya ana kıtasının kuzey-güney istikametinde en önemli deniz bağlantısını oluşturmaktadır. Benzer bir konuma sahip olan Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nin aksine her üç kıtaya da son derece optimum bir uzaklıkta bulunan ve herhangi bir kara engeli ile karşılaşmaksızın her üç kıtaya da açılabilen Ege Denizi, bu yönüyle sadece bu denize kıyıdaş olan Türkiye ve Yunanistan açısından değil, başta Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkeler olmak üzere her üç kıta ile ulaşım ve ticaret bağına ihtiyaç hissedilen bütün bölgesel ve küresel güçler için de birinci derecede stratejik öneme sahiptir(Davutoğlu,2010,s.171).

Buradan çıkarılacak sonuç ile Ege denizi olmadan Türkiye'nin bırakın bölgesel ve küresel bir strateji geliştirmesini kendi içerisinde bir bütünlük sağlayabilmesi ve Marmara ve Akdeniz iletişimini kurabilmesi bile son derece güçtür. Ayrıca küresel tüm güçlerin üzerinde dikkatle durması gereken Ege denizi, Türkiye'nin doğru kullanımı ile küresel bir stratejik unsur haline de gelebilecektir. Bu bağlamda Yunanistan ve AB ile ilişkilerde Türkiye'nin bu denize yönelik politikalarda atacağı adımlarda son derece hassas davranması beklenmelidir.

Doğu Akdeniz Havzası'nda Ege denizi ve hatta ondan daha fazla jeopolitik öneme sahip deniz Akdeniz'dir. Akdeniz'in önemi Kıbrıs üzerinden okunabilmektedir. Davutoğlu Kıbrıs'ın önemine atfen şu ifadeleri kullanmaktadır:

Kıbrıs'ı ihmal eden bir ülkenin küresel ve bölgesel politikalarda etkin olabilmesi mümkün değildir. Küresel politikalarda etkin olmaza; çünkü bu küçük ada Asya-Afrika, Avrupa-Afrika, Avrupa-Asya arasındaki stratejik bağlantıları doğrudan etkileyecek konuma sahiptir. Bölgesel politikalarda etkili olmaza; çünkü doğu ucuyla Ortadoğu'ya yönelmiş bir ok gibi duran Kıbrıs adası, batı sırtıyla da Doğu Akdeniz, Balkanlar ve Kuzey Afrika'daki stratejik dengelerin temel taşı durumundadır (Davutoğlu,2010: s.176).

Atilla Sandıklı da Kıbrıs'ın önemine dikkat çekerken şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Kıbrıs adası bölgede deniz ve hava yolları üzerinde, batmayan dev bir uçak gemisi ve füzeler için rampa; Anadolu'nun güneyden işgali için adeta bir atlama taşı gibidir. Mersin ve İskenderun limanına giriş ve çıkışları etkili bir şekilde kontrol edecek konumdadır. Aynı şekilde Suriye ve İsrail liman ve sahillerinin güvenliği için de büyük değer taşır. Akdeniz'in doğusundaki deniz nakliyatının kontrolü açısından fevkalade önemlidir. Türk boğazları ile Süveyş Kanalı'nın Doğu Akdeniz'e açılması Kıbrıs adasının önemini daha da artırmaktadır. Ayrıca, Kıbrıs, Ortadoğu petroleri ile petrol nakliyatının kontrolü bakımından da çok önemli konumdadır. Ege Deniz'inde Yunan adaları ile kuşatılmış Anadolu'nun, güneyden de kuşatılmasını tamamlayan önemli bir adadır (Sandıklı,2015: s.50).

Merkez ülke Türkiye bağlamında Kıbrıs iki önemden dolayı Türkiye'nin politikalarında önemli bir yer işgal etmektedir.

- Birincisi; Bölgedeki Türk ve Müslüman nüfusun korunmasına yönelik demografik yaklaşım

- İkincisi ise Kıbrıs'ın jeopolitik öneminden kaynaklanan bölgesel ve küresel politikalardaki önemini artıran coğrafi konumudur.

Doğu Akdeniz Havzası'nın göz ardı edildiği ve Türkiye'nin etkinliğinin bu havzada ortadan kalktığı bir durumda Türkiye Anadolu içlerine çekilmek durumunda kalacak ve Dünyaya açılan en önemli jeopolitik avantajını kaybetmiş olacaktır. Bu nedenle Merkez Ülke Türkiye stratejisi içerisinde deniz havzaları bağlamında üzerinde en fazla durulan ve izlenecek politikalarda büyük bir dikkat isteyen havza Doğu Akdeniz Havzası olmuştur.

2.4.3. Yakın Kıta Havzası

Merkez Ülke Türkiye jeopolitiğinin yakın kara ve yakın deniz havzalarının dış havzasını oluşturan kıta havzası Türkiye'nin küresel politikaları etkileme kapasitesi bakımından önemlidir. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'dan oluşan yakın kara havzasından etkisini artıran, bu havzaya ek olarak deniz havzalarındaki nüfuzunu yükselten Türkiye, kıta havzası ile birlikte küresel bir güç konumuna yükselebilecektir. Bu kapsamda Türkiye'nin kıta Havzası üç ana havzadan meydana gelmektedir: Bunlar

- Avrupa Kıta Havzası
- Asya Kıta Havzası
- Afrika Kıta Havzası

Davutoğlu Türkiye'nin küresel bir stratejiyi hayata geçirebilmesinin bu üç havza üzerindeki etkinliği ile mümkün olabileceğinin altını çizmektedir.

Merkez Ülke jeopolitiği her ne kadar Türkiye'nin geçmişteki Batı yanlısı politikalarına tepki niteliğinde bir içeriğe sahip ise de toptan Batı'nın yani Avrupa'nın ve değerlerinin dışlandığı bir yapıyı da asla kabul etmemektedir. Davutoğlu bu noktada Türkiye'nin daima Avrupa medeniyetinin bir parçası olduğunu ve birbirlerinden bağımsız bir düşünce sistemiyle tarihlerinin

anlaşılamayacağını belirtir. *“Yaklaşık altı asır kıtanın önemli bir bölümünü bizzat hâkimiyeti altında tutan, diğer bölümündeki gelişmeleri de kurduğu ittifak ilişkileri ve diplomatik müdahale araçları ile etkileyen Osmanlı Devleti'nin tarihi anlaşılmaksızın Avrupa tarihini yazabilmek ve bu tarihin iç dengelerindeki değişimleri yorumlayabilmek de çok güçtür(Davutoğlu,2010: s.536).*

Yine TRT1’de katıldığı programda kullandığı şu cümleler de Avrupa Türkiye ilişkileri hakkındaki görüşlerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. *“Avrupa’dan kopalım diye bir öneri getirene ‘biraz tarih oku’ demek gerekir, Ortadoğu’dan kopalım diye bir öneri getirene de ‘biraz tarih oku’ denmelidir. (Davutoğlu,2009: TRT1)* Davutoğlu Türkiye’nin hem doğu kimliğini hem de Batı kimliğini dışlamanın yanlışlığına vurgu yapmaktadır. Türkiye’nin Avrupa medeniyeti dışında düşünülmesinin yanlışlığına vurgu yapmaktadır. İşte Merkez ülke jeopolitiği bu manada doğu ve Batı sentezinin Türkiye üzerinden hayata geçirilmesi anlamına gelmektedir.

Davutoğlu’nun özellikle ekonomik anlamda bu dengenin oluşumunu zorunlu görmektedir. Ona göre: *“Türkiye’yi kendi yakın havzalarının ekonomik potansiyeline yabancılaştırarak sadece AB’nin ekonomik parametrelerine eklemeyecek politikalar Türkiye’nin AB karşısındaki kırılgan özelliklerini daha da hassaslaştıracaktır. Türkiye yeni ekonomik etkinlik alanları oluşturdukça AB nezdindeki göreceli ekonomik ağırlığını da artıracaktır(Davutoğlu,2010: s.514).*

Merkez ülke jeopolitiğinde Almanya ve Fransa gibi ülkeler ile ikili ilişkiler her ne kadar başat bir öneme sahip olsa da, genel manda Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni Avrupa Birliği’nin Avrupa Medeniyetinin kurumsallaşmış hali olması ve Türkiye’nin merkez ülke stratejisinin medeniyet eksenli, doğu ve Batı medeniyetlerini sentezleyen bir düşünce sistemi üzerine inşa edilmiş olmasıdır.

Türkiye'nin yakın deniz Havzası içerisinde bulunan Doğu Akdeniz meselelerinde de Avrupa'nın politikalarının Türkiye üzerine etkilerinin olduğu da görülmektedir. Yunanistan'ın AB üyesi olması Ege'deki problemlerin Avrupa'nın problemleri olarak da anılmasını sağlarken, AB'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni Birliğe katması da Türkiye'nin Avrupa ilişkilerini sürdürmesini zorunlu hale getirmiştir. Yakın deniz havzası içerisindeki Ege ve Akdeniz'e dair politikalarda Avrupa artık bir taraf olmuştur, Dolayısıyla Türkiye-AB ilişkileri bundan sonra daha da önem kazanacaktır.

Ayrıca Avrupa Birliği ilişkileri bir yandan Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu politikaları açısından önem arz etmekte iken, diğer yandan özellikle ABD ile ilişkilerin alternatifi olması bağlamında da ayrı bir öneme sahiptir. Bu noktada AB'nin tavır ve tutumları merkez ülke jeopolitiğini etkileyen unsurların başında gelmektedir. Davutoğlu bu noktada AB'nin daha fazla zararı olduğu kanaatinde. Ona göre; *“AB, Türkiye ile olan ilişkilerini germesi ve kendi etnik/dini kabuğuna çekilip Türkiye'yi dışlaması durumunda sadece Türkiye'yi kaybetmiş olmayacak, yeni sömürgeci bir dalgayı ve görüntüyü ortaya çıkaracaktır. Böylesi Avrupa merkezli yeni sömürgeci bir anlayış, AB'yi Avrupa kıtasına hapsedecek sonuçlar doğurabilir (Davutoğlu,2010,s.547).*

Görüldüğü üzere Davutoğlu, Türkiye'nin AB üyeliğinin her iki tarafında yararına olduğunu altını çizmektedir. Bu noktada Avrupa'nın demokratik siyasal sistemi, serbest piyasa ekonomisi ve liberal değerlere sahip siyasal yapısının Türkiye'ye kazandırılmasını olumlu gören Davutoğlu, bu değerler ile doğunun manevi yapısının birleştirilmesi ile yeni bir merkezi medeniyet inşasının sağlanabileceğinin altını çizer.

Kısaca özetlemek gerekirse; Avrupa Merkez Ülke jeopolitiğinde Doğu ile ilişkilerde bir denge unsuru olmakta ve Türkiye'nin inşa edeceği medeniyete katkı sağlayacak bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca yakın kara havzası ile

ilişkiler ve yakın deniz havzası politikalarında da Türkiye'nin politikalarını ciddi manada etkileme potansiyeline sahip olan Avrupa Türkiye'nin ABD eksenli politikalara alternatif oluşturması bağlamında da önem arz etmektedir

Asya kıtası havzasınının merkezini Orta Asya yani Türki Cumhuriyetler oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu bölge ile alakalı olarak etnik, dini ve tarihi bağları mevcuttur. İlk olarak Türk kimliğinin ortaya çıktığı bölge olan Türkistan coğrafyası, Sünni İslam ekseninde de Türkiye'nin etkinlik alanı içerisine girmektedir. *“Türkistan'daki Buhara, Semerkant, Merv Şehirleri İslam medeniyetinin bölgedeki temel taşlarıdır. Hoca Ahmet Yesevi, İbn-i Sina, İmamı Azam ve benzeri din âlimlerindeki Türk rengi yanında Sünni İslam'ın altyapısı Orta Asya'nın temellerindeki önemli malzemedir (Günay,2009: s.149).”*

Asya havzası politikalarında Merkez Ülke jeopolitiğinin direnek noktasını Orta Asya'daki Türki cumhuriyetler teşkil etmektedir. Bu kapsamda Orta Asya Havzası SSCB'nin çökmesinin ardından Türk dış politikası alternatiflerinden birisi olmuştur. Bu manada ilk olarak bölge ile ilişkilerin önündeki engellerin kaldırılması ve Sovyet sisteminin etkilerinin silinmesi Türkiye'nin Asya havzasını etkileyen en önemli politika olarak kabul edilmiştir. Davutoğlu özellikle Orta Asya'daki Sovyet dönemi politikaları ve sonrası dönemdeki gelişmeleri şu şekilde özetlemekte ve Türkiye'nin karşılaştığı zorluğu ortaya koymaktadır. *“Ateist bir eğitim politikası ile İslam kimliğini, küçük ölçekli etnik kimlikleri geliştirmeyi hedef dinen yerelleştirme politikası ile Orta Asya düzeyindeki bütünleşmeyi sağlayabilecek Türk kimliğini yok etmeye çalışan Sovyet sisteminin çöküşü, bütünleştirici reel kimliklerin etkisini artırması için uygun bir zemin temin etmiştir (Davutoğlu,2010: s.466).* Bu zemin kısa sürede Orta Asya pek çok yerel kimlikte devletlerin ortaya çıkmasını ve kendi aralarında sınır problemlerini yaşamasına neden olmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin önündeki en önemli problemlerden bir tanesi Orta Asya'nın parçalı bir görüntü sergilemiş olmasıdır.

Türkiye'nin önündeki bir başka problem ise geçmişten günümüze- Osmanlı da dahil- Türkiye'nin bir Orta Asya ilişkisinin bulunmayışıdır. Bu eksiklik Soğuk Savaş sonrası süreçte Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında yetersiz kalmasına neden olmuştur. Türkiye'nin aksine bölgede uzun süre egemen olan Rusların Sovyet sonrası dönemde etkinliği kısa sürede tekrar kurduğunun altını çizen Davutoğlu, bölgede Rusya-İran ve Türkiye arasında bir güç mücadelesinin olduğuna dikkat çeker. Bu noktada Sovyet sonrası dönemde bölgedeki güç mücadelesi şu şekilde gerçekleşmiştir *“Rusya bölge ülkelerinin siyasi eliti ve kurumları üzerindeki sosyalist dönemden gelen etkisini kullanmaya dayalı bir politika izlerken, İran uluslararası sisteme rağmen reel politik yoluyla bölgesel etki kurmaya, Türkiye ise özellikle başta ABD olmak üzere uluslararası sistemik güçlerin desteğini alarak bölgeye nüfuz etmeye yönelik stratejiler geliştirdiler (Davutoğlu,2010: s.496).*

Beril Dedeoğlu da Türk dünyası ile ilişkilerde Rusya'nın önemine şu ifadelerle ışık tutmaktadır: *“Türkiye'nin Türk Dünyası ile ilişki kurması Rusya'ya rağmen olmaz. Türkiye, Rusya'yı devreden çıkartıp bu dünya ile siyasi, ekonomik, kültürel bir bağ kuramaz. Sadece kısmen kültürel ilişkiler kurabilir. Çünkü Türkiye bölgede etkinliğini artırmak istediğinde görülmektedir ki Rusya, bölgenin 'arka bahçesi' olması konusunda gayet ısrarlıdır (Dedeoğlu,2010: s.73).*

Rusya bölgeden çekilmiş olsa bile Sovyetler döneminde izlemiş olduğu stratejiler bugün onu Orta Asya devletlerinin ihtiyaç duyduğu ülke konumuna getirmektedir. Öyle ki bölgedeki Türk devletlerinde yaşayan insanlar birbirlerine gidebilmek için Rusya içinden geçmek zorundadır. Çünkü tren hattı Rusya'dan geçmektedir. Benzer bir durumu petrol ve doğalgaz hatlarında da görüyoruz (Mandacı,2010: s.373).

Merkez ülke jeopolitiği bağlamında bu üç ülkenin güç mücadelesi içerisinde olması Davutoğlu'nun ABD eksenli bir dış politikanın dışında bir dış politika stratejisi geliştirmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Orta Asya üzerinde etkin olabilmesinin ön koşulunun Rusya ve İran ile ikili ilişkilerde, en az bir taraf ile ilişkilerin bozulmaması gerekmektedir. Orta Asya kara bağlantısını oluşturan

bu iki ülke ile ilişkilerinin kötü olduğu bir Türkiye'nin Orta Asya jeopolitiğinde etkin olabilmesi imkânsızdır.

Orta Asya jeopolitiğinde önem arz eden bir konu da Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarıdır. Dışa bağımlı bir enerji yapısı içerisinde olan ve Rusya'ya alternatif bir yol sunarak Avrupa enerji ağının çeşitlendirilmesine imkân tanıyacak olan merkez ülke Türkiye'nin Orta Asya ile ilişkileri bu kapsamda da ele alınması gerekmektedir.

Afrika Kıtasına ilişkin söylenebilecek en önemli nokta ise ; kıtanın Türk dış politikası çerçevesinde yeni değerlendiriliyor olmasıdır. Türk dış politikasının daha içine kapanık, en fazla Balkanlar ve Ortadoğu'ya ilişkin konularda dışa açılmış olması Afrika Kıtasının görmezden gelinmesine neden olmuştur. Oysa Davutoğlu'na göre Afrika kıtasının ihmal edilmesi küresel stratejinin üretilmesini engellemektedir. Davutoğlu Kırım ve Mısır ekseninde yaptığı değerlendirmede Kuzey Afrika ülkesi olan Mısır'ın önemine vurgu yapmaktadır: *“Balkanlar-Anadolu omurgası üzerinde Boğazlar-İstanbul eksenli bir Avrasya devleti olarak yükselen Osmanlı, Kırım Hanlığını Kuzey, Mısır'ı da güney kıta derinliği için stratejik kanatlar olarak kullanmıştır (Davutoğlu,2010: s.206).”* Bu yüzden iki bölge de kendi içerisinde özerk bir yapıya sahip olabilmişlerdir. Davutoğlu Osmanlı çökülmesinde de bu iki kanatın büyük etkisinin olduğunu belirtir. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da Osmanlı otoritesine karşı çıkışının İstanbul boğazlarındaki Rus ve İngiliz mücadelesine sebep oluşu bu bölgenin önemini ortaya koyması açısından önemlidir. Özellikle Mısır'ın bu özelliği Osmanlı açısından hayati derecede önemli olmuştur. Türkiye'nin etkinlik alanlarını artıramamasının nedenlerinden birisi de Afrika ayağının eksik olmasıdır.

Özellikle son dönemlerde bölgeye yönelik büyük güçlerin girmesi ile büyük bir güç mücadelesinin başladığı Afrika havzasında Türkiye'nin etkinliğini artıramaması durumunda Merkez Ülke Türkiye jeopolitiğinin güney kanadının eksik kalma durumu ortaya çıkacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin uzun süre ihmal ettiği bu bölgede

etkinliğini artırması Osmanlı döneminde nasıl ki İstanbul'un değerini yükseltmişse, bugün de Ankara'nın değerine büyük katkı sağlayacaktır.

Kısacası Türkiye; Yakın kara ve yakın deniz havzalarında etkinliğini artırdığı takdirde halkanın dış hattını oluşturan ve küresel politikalara etki eden kıta havzalarında etkin olma imkânı elde edecektir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki havzalardaki etkinlik çalışmaları eşgüdümlü ilerlemek zorundadır. Yani Türkiye'nin ben ilk olarak Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da etkin olayım daha sonra Kıta bazında etkinliğimi artırayım deme lüksü yoktur. Çünkü Merkez ülke Türkiye kavramı tüm alanların bir sentezini içermektedir. Yani Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri düzelmeksizin Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu politikası düzelemez. Yine Avrupa ile ilişkiler de Ortadoğu ve diğer havzalar ihmal edilerek güçlendirilemez. Bunlara ek olarak Rusya ile ilişkiler Türkiye'nin yakın kara havzası Balkanlar ve Kafkaslar ile yakın kıta havzası Orta Asya'yı doğrudan ilgilendirmektedir. Bu örneklerin sayısı rahatlıkla çoğaltılabilir. Bu nedenle Merkez Ülke Türkiye idealinin olmazsa olmaz şartı tüm havzalarla aynı anda etkin bir diplomasi trafiğini gerektirmektedir. Türkiye bunu başarabildiği ölçüde küresel politikada söz sahibi olabilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE STRATEJİSİNİN TÜRK DIŞ POLİTİKASI UYGULAMALARI AÇISINDAN ANALİZİ(2002-2010)

3.1. Geçmişten Günümüze Türk Dış Politikası: Uygulamaları ve İlkeleri (1923-2002)

AK Parti döneminde vücut bulan Merkez Ülke Türkiye Stratejisi'nin Türk dış politikası bağlamında ne tür değişiklikler getirdiğinin anlaşılabilmesi adına, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar olan sürede Türk Dış Politikasının ne tür uygulamalar içerisine girdiği ve hangi dönemlerde hangi ilkelerin Türk dış politikasının ilkesi olarak kabul edildiğinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türk dış politikasında Batıcılık ilkesinin dış politikaya yön veren en önemli ilke olduğu görülmektedir.

Batıcılık ilkesi Osmanlı'dan Türkiye'ye miras kalan en önemli dış politika anlayışıdır. Bu bağlamda Osmanlı-Türkiye sürekliliğinin dış politikada çok net ortaya konduğu görülmektedir. Batıcılık anlayışının kökleri 19.yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Osmanlı'nın gerilemeye başladığı ve Avrupa'nın egemenlik alanını her geçen gün yükselttiği 1800'lü yıllar Osmanlı'da Batıcılık akımının yeşermesine sebep olmuştur. Esasen bu yıllar Osmanlı'nın kimlik inşası içerisine girdiği bir dönemdir. Bu dönem ortaya çıkan kimlikler; Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde bu üç kimlik ciddi derecede tartışılmıştır ve Osmanlı idaresinde etkili olmuştur.

Türk dış politikası ilkeleri bağlamında dikkat çeken ikinci önemli yaklaşım Statükoculuk olmuştur. Bu ilke de Batıcılık gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında son derece etkili bir şekilde Türk dış politikası uygulamalarında kendisini hissettirtmiştir. Esasen Statükoculuk ilkesi Çağrı Erhan'ın da belirttiği gibi; *birinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni durumda, ülkenin istikrarını devam*

ettirebilmek için kullanılan bir ilkeydi. Bu ilkede büyük oranda başarılı olunduğu söylenebilir. Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen Musul'un elde edilememişi, ulaşılamayan hedeflerin de var olduğunu işaret etse de bunun yanında Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması önemlidir (Erhan,2010: s.50).” Türkiye'nin savaştan çıkmış olduğu ve mevcut sınırlarına dair kendisini sürekli tehdit altında hissettiği bir ortamda bu ilke olumlu bir işlev görmüştür.

Türkiye'nin özellikle Cumhuriyet dönemi içerisinde bir psikolojik arazdan geçtiğini söylemek gerekir. ‘Sevr Sendromu’ olarak da adlandırabileceğimiz bu araz sürekli devam etmektedir. Türkiye, ‘eğer çok fazla açılırsam beni batırabilirler’ düşüncesiyle korkarak hareket etmektedir. Bu yüzden denilebilir ki Türkiye'nin dış politikası macera arayan bir dış politika olmaktan ziyade, alternatifler arayan bir dış politika olmuştur (Mandacı,2010: s.360).

Sevr psikolojisinin oluşması da bu dönemde son derece normal bir durumdu. Çünkü, Osmanlı imparatorluğu 1914-1918 yılları arasında kendisini Birinci Dünya savaşında bulmuş, savaş sonrasında 70 milyonluk imparatorluktan 7 milyon nüfusla harpten çıkmıştı ve 7 milyon metrekaRELİK imparatorluk toprağından 700 bin kilometrekaRELİK toprağına sahip olunabilmiştir (Almak,2009: s.40).” “Bu kadar toprak ve nüfus kaybına yaşayarak tanık olmuş yönetici kadrosunun Sevr Sendromu 'nu aklından çıkarması kuşkusuz çok zordu. “Bu bağlamda olumsuz anlamda kullanılmasının aksine statükoculuk eğer muhafaza etmek istediğiniz şey avantajlı bir şey ise son derece iyi bir politika olabilir. Yani neyi muhafaza etmek istediğiniz önemlidir (Sönmezoğlu,2010: s.116).”

Cumhuriyet döneminde izlenen ilkelerden bir diğeri de ‘Yurtta Barış Dünyada Barış ‘ söylemi çerçevesinde hayata geçirilen Barışçılık 'tır. Bu ilke bugünde her ne kadar farklı yorumlansa da Türk dış politikasına etki eden ilkelerden birisi olmuştur. ‘Yurtta Barış Dünya'da Barış ‘ hem Türkiye'nin iç, sosyo-politik, sosyo-kültüREL yapısının iyi tanınmasında, tarihsel geçmişin iyi bilinmesinde ve çevresindeki yapının da Türkiye'yi nasıl etkileyebileceğinden ve Türkiye'nin de çevresini etkileyebileceğinden haberdar olarak söylenmiştir (Kibaroğlu,2010,s.161).” Bu dönem içeride reformların hayata geçirilmeye çalışıldığı bir dönem olduğu göz

önüne alındığında, çatışmadan uzak durmanın Türkiye'nin içeride izlemiş olduğu politikaları yerleştirmesine ve savaş sonrası sürecin yaralarının kısa zamanda onarılmasında etkili olacağı düşüncesi bu süreçte etkili olmuştur.

II. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Türkiye'nin daha çok iç siyasi yapılanma yoluna gittiği ve dış politikada yukarıdaki ilkeler ekseninde hareket ettiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı sürecinde ise İsmet İnönü'nün liderliğinde takip edilen bir denge siyasetinin Türk dış politikasında etkili olduğu görülmektedir.

Savaşın ardından Türkiye dış politikasında Batıcılık ilkesi tekrar gündeme gelmiştir. Bu dönemin batıcılığında Avrupa'dan ziyade Amerika'nın olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kuşkusuz bunda oluşan uluslararası sistemin etkisi yadsınamaz. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan ABD ve SSCB merkezli iki kutuplu yapı Türkiye'yi bir tercihe zorlamıştır. Sovyetler Türkiye'nin Boğazlar ve Doğu'daki topraklar üzerinde hak iddia etmesi sonucunda Batı'ya yönelmesine ve Batı'nın Komünizm tehdidine karşı ileri karakol rolü oynamasına sebep olmuştur. Bu kapsamda Türkiye NATO ve Avrupa Topluluğu (AT) gibi kurumlarda yerini almıştır. Soğuk savaş süresince her ne kadar Türkiye'nin Batı yanlısı tutumu devam etmişse de bazı dönemlerde ilişkileri çeşitlendirme yoluna gittiği görülmektedir.

“Özellikle 1964 Johnson mektubuyla birlikte Türk Dış politikasında dönüm noktası denilebilecek bir değişim yaşanmıştır. Türkiye hem Kıbrıs meselesinde Arapların desteğini almak adına, hem Sovyetler Birliği ile ilişki kurup Amerika'dan artık sağlayamadığı ekonomik desteği Avrupa'dan ve Sovyetler Birliği'nden sağlamak adına çok yönlü bir politikaya girişmeye çalışmıştır (Erhan,2010: s.51).”

Bu dönemin dış politika ilkesi çok yönlülük olarak tarif edilebilir.

Çok yönlülük bağlamında Türkiye cumhuriyetin kuruluşundan itibaren takip ettiği statükocu anlayışı bir kenara bırakarak, Kıbrıs konusundaki yalnızlığını aşmak adına Ortadoğu ve Afrika ülkelerine yönelmeye başlamıştır. *“Türkiye’nin 1967 Arap –İsrail savaşında açıkça İsrail’i destekleyen ABD’nin İncirlik Üssü’nü kullanmasına izin vermemesi Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelişinin göstergesidir. Gerek liman, gerek hava alanı ve hava sahasının İsrail’e yardım amacıyla kullanılmasına izin verilmemesiyle bir anlamda Arapları destekleyen bir tavır ortaya konmuştu (Ari,2010,s.90).”* 1974 Kıbrıs Müdahalesi sonrası süreçte Türkiye’ye Batı’nın uyguladığı ambargolar ile birlikte Türk dış politikasında alternatif arayışları daha da hızlanmıştır.

Turgut Özal dönemine gelindiğinde Türkiye’nin dış politikasında hem Batı ile ilişkilere önem verilmiş hem de Ortadoğu ile ilişkiler büyük bir önem kazanmıştır. Özal’ın böyle bir yaklaşım takip etmesinde ekonomik gerekçelerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu bağlamda *“Özal daha çok sermayenin nereden geleceği ile ilgilenmekteydi. Sermayenin gelişiyile birlikte kaçınılmaz olarak bazı değerler de gelmiştir. 1980 sonrasında yaşanan değişimlerde bu çok ciddi bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Müftüler,2010: s.205).”* Özal döneminde bir yandan ABD ile ilişkilere önem verilirken, diğer yandan Avrupa Birliği’ne tam üyelik başvuruları yapılmaktaydı. Ayrıca bunlara ek olarak Ortadoğu ve özellikle Körfez ülkeleri ile ilişkiler bu dönemde dikkat çekici düzeyde yükseliyordu. Özal’ın bu süreçte medeniyet idealinin olduğu belirtilmelidir. *“Türkiye’nin Osmanlı’da olduğu gibi büyük ve medeni olmasının üç koşulu olduğu bunların din özgürlüğü (laik bir yapıda), düşünce ve konuşma özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğü den meydana geldiği görülür (Özal,2010: s.344).”*

90’lı yıllar Türkiye’nin önüne yeni bir jeopolitik seçenek sunmaktaydı. Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile birlikte ortaya çıkan Balkanlar , Kafkaslar ve Orta Asya’daki jeopolitik boşluk Türkiye’ye bu yönde bir dış politika izlemeye itmiştir. *“1990’lı yıllarda Türkiye Orta Asya ve Güney Kafkasya, ardından Rusya ve Balkanlara doğru olan siyasal ilişkilerini güçlendirmiştir. Artık sosyalist olmayan bu*

coğrafya Türkiye için bir tehdit olmaktan çıkmış, bir ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirme alanı haline almıştır (Kalaycıoğlu,2012: s.121).”

Ancak Türkiye'nin önüne çıkan bu fırsatları başarılı bir şekilde değerlendirdiği pek söylenemez. Bunun nedeni Türkiye'nin iç siyasal sistemi ve dış politik sistemi ile alakalı olarak yaşadığı problemlerdir. Bu dönem Türkiye'nin dış politikası Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen statükoculuğa dönmüş ve güvenlik eksenli bir dış politika anlayışı takip edilmiştir. Bu dönem Türkiye'de siyasi istikrarsızlığın olması ve Suriye-Irak-İran gibi ülkelerden kaynaklanan PKK terörü ve Ege de Yunanistan ile ilişkilerde yaşanan krizler Türkiye'de dış politikada militarist anlayışın hakim olmasına ve güvenlik eksenli bir dış politika takip edilmesine sebep olmuştur.

2000'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yeri “Merkez Ülke Türkiye Stratejisi” ile birlikte yeniden yorumlanmış ve yeni dış politika ilkeleri bağlamında ortaya bir vizyon konmuştur.

3.2. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Dış Politika İlkeleri ve Ortaya Çıkan Tartışmalar

Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin dış politika vizyonunu oluşturan ilkeler genel manada beş maddeden oluşmaktadır. Davutoğlu'na göre bu maddeler şunlardır:

- Özgür ile güvenlik arasındaki dengenin sağlanması,
- Komşularla sıfır sorun politikasının takip edilmesi
- Çok boyutlu ve çok kulvarlı bir dış politikanın takip edilmesi
- Komşu ülkelerle ilişkilerin ilerisinde komşu bölgelerle ilişkilerin geliştirilmesi
- Uluslararası sistemdeki değişimlere uyum sağlayabilecek ritmik diplomasinin faaliyete geçirilmesi(Davutoğlu,2007,s.80).

Tüm bu maddeler Türkiye'nin Merkez ülke konumuna ulaşmasında devletin izleyeceği programı ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda maddelerden ilki olan özgürlük ile güvenlik dengesi; özellikle 11 Eylül sonrası süreçte ortaya çıkan güvenlik anlayışı üzerine şekillenen iç ve dış siyaset ikliminin etkisinin kırılması noktasında önem arz etmiştir. Türkiye'nin terörle mücadele ettiği dönemde dahi dikkat ettiği bir faktör olarak özgürlük-güvenlik dengesi politikası, devletin iç ve dış siyasetteki meşruiyetini sağlaması noktasında kilit bir rol oynamıştır.

İkinci madde olan, Komşularla sıfır sorun politikası, Türkiye'nin kuruluşunun ilk yıllarında Atatürk dönemi politikaları çerçevesinde 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' ilkesi ekseninde hayata geçirilmeye çalışılmış olsa da uzun süre Türk dış politikası açısından uygulanabilen bir politika değildir. 2002 sonrası süreçte Davutoğlu'nun bu yaklaşımı, kazan-kazan formülü ile açıklanmış ve Ermenistan ile dahi ilişkilerin düzeltilmesi yoluna gidilmiştir. Davutoğlu katıldığı bir televizyon programında komşularla sıfır sorun ilkesinin ticari açıdan Türkiye'ye sağladığı katkıları şu şekilde açıklamıştır.” *Komşularla sıfır problem prensibinin dış ticaret rakamlarına yansımaları dikkat çekici oldu. Sadece 2005-2008 arası dönemde Türkiye'nin komşularıyla ticaret hacmi %300 artmıştı. 2001-2002 döneminde komşu ülkelerle ticaret, toplam ticaretin %8 iken 2008 yılı sonunda %30'a yaklaşmıştır (TRT1,2009)* .” Komşularla Sıfır Sorun İlkesi uluslararası arenada neo-Osmanlılık tartışmalarının yaşanmasına sebep olmuştur. Oysa “*Davutoğlu'nun vizyonu yeni Osmanlılık üzerinden yönlendirilebilecek bir dış politika anlayışının kendi kendini sınırlandırabileceğini bunun karşısında Avrasyacılık üzerinden şekillendirilen bir dış politika anlayışının daha evrensel ve daha kapsayıcı olabileceğini net olarak ortaya koymaktadır (Tüfekçi,2014,s.218).*” Davutoğlu'nun Orta Asya ile ilişkilerin geliştirilmesi meselesi Osmanlı'nın jeopolitik tahayyülünün ötesinde bir değerlendirmeye sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Çok boyutlu ve çok kulvarlı ilişkilerin geliştirilmesi ilkesi Türkiye'nin bölgesinde aktif bir rol sergilerken küresel aktörlerin karşı çıkışının engellenmesi noktasında önemli bir ilkedir. Bu ilkeye göre amaç Türkiye'nin AB, ABD ve Rusya gibi küresel aktörler ile ilişkilerini Türkiye'nin politikalarında tamamlayıcı bir unsur olarak kullanmaktır. Bu politika Türkiye'nin küresel aktörler arasında bir denge politikası oluşturması anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin izleyeceği bir diğer dış politika ilkesi ise bölgesel girişimlere öncelik verilmesidir. Bu noktada Türkiye'nin yakın Kara Havzası ile ilişkileri son derece önem arz etmektedir. Bu ilke çerçevesinde Türkiye Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya yönelik girişimlerini artırmalıdır. *“Bu ilke Türkiye'nin diplomatik söylem noktasında barış, güvenlik, refah ve istikrar gibi ilkeler noktasında tavizsiz davranmasını, bu çerçevede diplomatik yaklaşımlarda esnekliğin geliştirilmesini de gerekli görmektedir (Yalvaç,2014: s.130).”* Böyle bir yaklaşımın takip edilmesi durumunda Türkiye'nin komşularının ardından bölgesel bir etkinliği sağlayabileceği savunulmaktadır.

Bu dönemde Türkiye'ye yönelik neo-Osmanlılık tartışmasının ardından ikinci olarak ortaya çıkan diğer bir tartışma da Eksen Kaymasıdır. Türkiye'nin yakın kara havzası ve deniz havzası olan Kafkaslar, Ortadoğu, Hazar eksenli Orta Asya ile ilişkilere önem vermesi ve aynı süreçte Batı ilişkilerde yaşanan problemler böyle bir tartışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Aslında Türkiye'nin politikasında eksen kayması yönünde getirilen eleştirilerin 'haklı eleştiriler' olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu eksen kayması, Batılıların düşündüğü şekilde Türkiye'nin tümüyle batı dünyası ile ilişkilerini sona erdirmesi şeklinde olmamıştır. Aksine Türk hükümetleri, uluslararası koşulların verdiği imkân dâhilinde ve iç faktörlerin zorlaması sonucunda, dış politikasını tek boyutlu halden çok boyutlu, çok taraflı bir düzleme doğru taşımıştır ki ulusal çıkarlar bağlamında düşünüldüğünde bütün devletler bu tür dış politika davranışları sergilemektedir (Efegil, 2011: s.425).”

Merkez Ülke Stratejisinin son ilkesi uluslararası sistemdeki tüm değişikliklere anında uyum gösterebilecek bir ritmik diplomasinin takip edilmesidir. Bu maddede dikkat çekici olan unsur uluslararası organizasyonların bu maddenin temelini oluşturmasıdır. Bu ilke ile Türkiye'nin tüm havzalarda var olan uluslararası organizasyonlarda aktif görev alması hedeflenmiştir. *“Uygulamaya baktığımızda Türkiye'nin İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) içinde örgüt sekreterliğini üstlenmesi, BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üyeliği, Afganistan'daki NATO misyonundaki siyasal ve askeri sorumlulukları, BM çatısı altında ve dönemin genel sekreteri Annan'ın destekleriyle 2005'ten beri İspanya ile birlikte gerçekleştirilen 'Medeniyetler İttifakı' girişimine ön ayak olması (Büyükkıncı,2012: s.685)”* bu ilke çerçevesinde aktif bir girişimin var olduğunu göstermektedir. *Türkiye'nin 2005 Afrika Açılımının doğal sonucu olarak Afrika Birliği (AfB) 'nde gözlemci statüsü elde etmesi, aynı dönemde Türkiye'nin Arap liginde (AL) Dışişleri ve Başbakan düzeyinde iki kez davet edilmesi Irak'a Komşu Ülkeler İstanbul 2007'deki toplantısında Türkiye'nin Arap ülkeleriyle özel bir anlaşma imzalaması(Davutoğlu,2008,s.83)* da yine ritmik diplomasi ilkesi çerçevesinde değerlendirilmektedir.”

Merkez ülke Türkiye Stratejisi yukarıda ifade edilen beş ana ilke üzerine inşa edilmiştir. Davutoğlu Türkiye ve uluslararası sistemdeki değişikliklere uygun olarak ilerleyen süreçlerde bazı ilkeler daha ileri sürmüştür. Bunlardan proaktif dış politika ile bölgesel ve küresel meselelerin çatışma noktasına ulaşılmadan çözülmesi hedeflenmiştir. Bu noktada ana hedef çatışma bölgelerinde güvenlik-özgürlük dengesinin sağlanmasına ve özgürlük yönlü idarelerin ortaya çıkmasına aracılık etmektir. Buradaki ilke gücün tek istikrar sağlayıcı unsur olmadığını altı çizmektedir. *“Bu ilkeye göre; esas olan sorunlar çıktıktan sonra onları ortadan kaldırmaya çalışmak değil, ön alarak, sorunları daha ilk aşamada yok etmek olmalıdır. Çevrede olan gelişmeler neticede ülkenin içindeki gelişmeleri de yakından ilgilendirdiği için, dış sorunlara gözümüzü kapama lüksümüz yoktur (Oğuzlu,2009: s.45).”*

Yine Davutoğlu'nun Türkiye için kullandığı diğer bir ilke akil ÷lke ilkesidir. *“Buna g÷re Türkiye akil bir ÷lke olarak, ÷evremizdeki gelişmelerin akışını şekillendirme yetimizi artırmayı ve b÷lgesel ve uluslararası meselelerin ç÷zümüne katkılar sunmayı hedeflemektedir (Davutoğlu,2012: s.5).”*

Merkez ÷lke Türkiye Stratejisi'ni hayata geçirmek isteyen Türkiye; komşularıyla ve ardından yakın havzalarıyla ilişkilerini barış dili üzerinden geliştirmeyi amaçlamış güvenlik –özgürlük arasında bir denge arayışına girmiştir. Tüm bunları yaparken, bir yandan küresel akt÷rlerle ilişkilerini dengede tutmaya çalışmakta ve uluslararası organizasyonlarda aktif rol almayı hedeflemiştir. 2000'li yıllarda bu konuda aktif bir sürece giren Türkiye, ilerleyen süreçte komşuları ve yakın çevresi üzerindeki etkisinin artışı ile birlikte yeni dış politika ilkelerine ihtiyaç duymuştur. Bu noktada proaktif dış politika ilkesi ile sorunların çatışmaya varmadan ç÷zülmesi yolunu takip eden Türkiye, aynı zamanda uluslararası meselelerde fikri alınan bir akil ÷lke pozisyonunu amaçlamıştır.

3.3. Merkez ÷lke Türkiye Stratejisinin Yumuşak Güç Unsurları

Soğuk Savaş süresi boyunca ABD ve SSCB'nin askeri rekabetinin, SSCB'nin dağılması ile beraber son bulması, uluslararası ilişkilerde 'yumuşak güç' kavramının kullanılmasına imkân tanımıştır. Esasen yumuşak güç kavramının bu dönemde ortaya çıkışı sadece bilimsel bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Çünkü her ne kadar devletlerin dış politikasında yumuşak güç terimi kullanılmamış olsa da geçmişten günümüze bu kavramın muhtevası ÷lkelerin ve imparatorlukların dış politikasında kendisine yer etmiştir. Yumuşak güç kavramını ilk kez kullanan kişi Joseph Nye'dir. Nye'e göre; *küresel sistemin çok kutuplu yapısı, uluslararası örgütler ve medyanın artan etkisi sonucu askeri kapasite geri planda kalmıştır. Asimetrik savaş yöntemlerinin üretilmesi ve klasik orduların etkinliğinin azalması sonucu çağımızda sert/kaba gücün önemi azalmıştır (Nye ve Armitage, 2007: s.14).”*

Ortaya çıkan bu yeni uluslararası yapı askeri güç yerine kültür, değerler, politikalar, diplomasi gibi pek çok unsuru dış politikanın merkezine yerleştirmiştir. Bu kapsamda bir devletin kültürel değerleri olan dil, din, etnik kimlik gibi faktörler yumuşak güç unsurları olarak karşımıza çıkarken, politik manada insan hakları, demokrasi gibi faktörler de yine bir devletin egemenlik alanında etkili olabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'ne baktığımızda ise varlık kazandığı tarihten başlayarak çevresindeki toplumlar üzerinde doğal bir yumuşak güç potansiyeline sahip olduğunu görürüz. Anadolu coğrafyası etnik, dini veya kültürel olarak benzeşik olan bir jeopolitik çerçevenin içerisinde veya merkezinde yer almaktadır. Bu durum Ankara için, Avrasya kıtasının oldukça geniş bir kesitinde kanaatlerine tesirde bulunabileceği büyük bir insan topluluğunun var olduğuna delalettir (Demir,2012: s.300).

Zaten Yumuşak gücün içerikleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde Merkez Ülke Stratejisi'nin unsurları ile benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Merkez ülke jeopolitiğinin üzerinde ısrarla durduğu, tarihi ve kültürel derinlik ifadeleri Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarını oluşturmaktadır. Bu kapsamda yumuşak güç aracı olarak kültürel diplomasi kavramı ortaya çıkmaktadır. *Kültürel diplomasi bir aktörün kültürel kaynaklarını ve başarılarını ülke dışına aktararak milletler arası zemini yönetme teşebbüsü olarak tarif edilmektedir. Kültürel münasebetler yurtdışındaki lisanın yanında, edebiyat, film, TV, radyo programları, sanat, bilim ve müzik gibi kültürel ürünlerin desteklenmesi ile de münasebettardır* (Demir,2012,s.77).”

Yumuşak güç unsuru olarak Kültür ve sanat anlamında Türkiye'nin etkinliğinin yakın havzalarda artırılması adına TRT önemli bir rol üstlenmiştir. *“Özellikle 2009'dan itibaren dış politikada ilginin büyük ölçüde Ortadoğu'ya kaymasıyla Türkiye'nin bu bölgede yumuşak gücünü artırmaya yönelik çabalarına TRT'de katılmış, bu bağlamda Arap ülkeleri ile Türkiye arasında bağları*

güçlendirmek amacıyla 2010'da Arapça yayını yapan TRT-ETTÜRKİYE kanalı kurulmuştur (Telatar,2014: s.267).”

Yine Televizyon dizilerine ilişkin olarak TESEV Vakfı'nın yaptığı araştırma da Türkiye'nin yumuşak güç unsurunun Ortadoğu'daki etkisini göstermesi bağlamında önemlidir. Araştırmaya göre:

“İran ve Arap dünyasındaki katılımcıların %78'i Türkiye menşeli dizileri izlediklerini belirtmiştir. Aslında söz konusu televizyon programları bölgeyi kasıp kavurmuş, Türkiyeli televizyon yıldızları halk arasında pop idolleri haline gelmişlerdir. Türk dizilerinin saatlerce izlenmesinin etkisi küçümsenemeyecek düzeydedir; çünkü bunlar bölge halklarında Türk kimliği, kültürü ve değerlerine bağlılık hissetme, sempati duyma ve bunları daha iyi anlamayı beraberinde getirmektedir (Salem,2011: s.7).”

TV dizilerine örnek olarak; *Gümüş çığnlığı o kadar fazlaydı ki bunu Arap dünyasındaki Şii nüfuzuna karşıt bir çaba olarak değerlendiren İranlı bir köşe yazarının tepkisini harekete geçirdi. Türk ürünlerinin artan popülaritesi, Türklerin İslam dünyasına yeniden akını olarak algılanmakta ve Gümüş, “Osmanlı'nın Dönüşü” olarak adlandırılmaktadır. Bir İran gazetesi, Suudilerin sadece Şii İran'ına karşı çıkmak için Türkiye'yi desteklediğini yazmıştır (Anas, 2010).”*

Türkiye'nin yumuşak güç unsuru olarak kullandığı diğer bir yapı ise dil ve eğitim alanında hizmet veren TÜRKSOY(Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi) olmuştur.

Türk dünyasının UNESCO'su olan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı(TÜRKSOY), 1993 yılında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye cumhuriyeti kültür bakanları tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. Daha sonra Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonuna bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tıva ve Hakas Cumhuriyeti ile birlikte Moldova'ya bağlı Gagavuz Yeri, TÜRKSOY'a gözlemci üye olarak katılmışlardır. TÜRKSOY 20 yılı aşkın süredir Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için çalışmaktadır (TÜRKSOY,2016).”

TÜRKSOY özellikle Türki cumhuriyetler üzerinde ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında devreye sokulmuştur. Merkez ülke stratejisinde de bu kuruluş Orta Asya ve Kafkaslar havzalarında etkin olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'nin aktif olarak kullandığı kuruluşlardan bir tanesi de TİKA (Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı)'dır. Bu kuruluş da yine TÜRKSOY ile benzer şekilde Soğuk Savaş sonrası süreçte Orta Asya devletleri ile ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Ancak kuruluşun etkinliğini günümüzde Orta Asya ile tanımlamak büyük bir yanlışlık olacaktır. Uluslararası sistemdeki değişimler ve Türk Dış politikasında Merkez Ülke Stratejisi'nin hayata geçirilmesi ile birlikte TİKA'nın da etkinlik sınırları genişlemiştir. *“Bugün TİKA, ofislerinin bulunduğu ülkelerle beraber 5 kıtada 140'ın üzerinde ülkede kalkınma merkezli işbirliği çalışmaları yapılmaktadır. Ülkemiz TİKA aracılığı ile Pasifik'ten Orta Asya'ya, Ortadoğu ve Afrika'dan Balkanlara, Kafkasya'dan Latin Amerika'ya kadar birçok ülke ile bilgi ve tecrübesini paylaşıyor (TİKA,2016).”*

Her ne kadar 2002 sonrası süreçte TİKA, TÜRKSOY, TRT gibi kurumlarla Türkiye bölgede etkinliğini artırsa da bu politikanın kalıcı olabilmesi kurumsallaşmış bir sistemin var olup olmadığı ile yakından ilgilidir. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi bağlamında 2000'li yıllarda Türkiye'nin kurumsallaşma meselesine büyük önem verdiği görülmektedir.

AK Parti iktidarı döneminde bu alanda yapılan en önemli kurumsal düzenleme, 2010 yılında Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün kurulmasıdır. Türkiye'nin Kamu Diplomasisi faaliyetleri farklı Bakanlıklara bağlı olan birbirilerinden bağımsız kurumlar tarafından gerçekleştirilmekte, ayrıca Kızılay gibi resmi bir Kamu kurumu statüsünde olmayan bazı vakıflar ve dernekler de Türkiye'nin Kamu diplomasisi çabalarına aktif destek vermektedir. Dolayısıyla değişik kurumlar aracılığıyla yürütülen Kamu diplomasisi faaliyetlerinin koordinasyonu sorunu ortaya çıkmaktadır. KDK bu sorunu gidermek amacıyla oluşturulan bir kurumdur (Kalın,2011: s.21).

Yumuşak güç kavramının askeri güç unsurlarını saf dışı bırakması ile ortaya çıkan yeni uluslararası ortama uyum konusunda Türkiye'nin çok ciddi bir sıkıntı yaşamadığı söylenebilir. Merkez ülke Türkiye stratejisi ile uyumlu olan AK Parti dönemi yumuşak güç politikalarını Ramazan Gözen şu şekilde tanımlıyor:

Dış politikada ana hedef 'toprak' değil , 'insandır. Dış politikanın amacı, mevcut sınırlar üzerinde yaşayan insanların sorunlarını çözmek ve daha iyi yaşaması için ekonomik, siyasi ve kültürel değerleri ve standartları geliştirmektir. Dış politika sorunlarının askeri araçlar ve sert yöntemler kullanılarak değil, diplomasi gibi yumuşak politika yöntemleri kullanılarak çözülmesi Ak Parti döneminde savunulan görüşler olmuştur (Gözen,2006,s.87).

3.4. Türkiye'nin Yakın Kara Havzası İle İlişkilerinin Analizi(2002-2010)

Türkiye'nin yakın kara havzası tüm havzalar içerisinde Türkiye'nin en fazla önem vermesi gereken havzayı oluşturmaktadır. Bu havza Türkiye'nin doğrudan kara sınırlarını oluşturan Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'dan oluşmaktadır. Hem tarihi, kültürel hem de coğrafi açıdan Türkiye'yi etkileme potansiyeli son derece yüksek olan bu havza, Türkiye'nin bölgesel güç vizyonunun da ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda 2002-2010 yılları arasında Merkez Ülke Türkiye Stratejisi çerçevesinde en fazla önem verilen bölgenin bu bölge olduğu rahatlıkla söylenebilir.

3.4.1. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi'nin Balkan Politikalarının Analizi (2002-2010)

Türklerin Balkanlar ile ilişkileri Orta Asya'dan Karadeniz üzerinden Balkanlara geliş tarihi olan X. Asrın öncelerine kadar gitmektedir. Yılmaz Öztuna'ya göre: *"Bulgarlar ve Bulgarca bir lehçesini konuşan Makedonlar, aslen Türk'tür, nitekim 'Bulgar' kelimesi bir Türkçe kelimedir. Orta Asya'dan Volga boyuna, oradan Tuna'ya gelen Bulgarlar, Gök Tanrı dinini bırakıp Ortodoks olmuş, daha sonra Slavlar arasında erimiş ve Türkçeyi unutarak Slav lehçesi konuşmaya*

başlamıştır (Öztuna, 2012: s.13).” Pek çok tarihi çalışmada Macarların Türk olduğuna dair tespitler de mevcuttur. Ayrıca ‘Balkan’ kelimesinin de Türkçe olması Türkiye ’siz bir Balkanların düşünülmeceğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı’nın Yıldırım Beyazıt döneminde bölgede hâkimiyetini tesis etmesi ile birlikte Türk imajının yanında bölgede artık İslam kimliği de kendisine yer bulmaya başlamıştır. *“1699 Karlofça Antlaşması, Avrupa’da Türklüğün tasfiyesinin ilk merhalesi olmuştur. 19.yüzyılla Balkan Kavimleri arasında Osmanlı’ya karşı kıpırdanışlar başlar. İsyanlar ihtilallere dönüşür. Arkalarında Rusya, Avusturya, bazen diğer Avrupa ülkeleri vardır. Yunanistan’ın bağımsızlığı ile Balkanlar’da Türk hâkimiyeti ve tekeli bozulur* (Öztuna,2012: s.21).” 1900’lerin başına gelindiğinde ise Türkiye’nin Balkan sınırları Edirne’ye kadar çekilecektir.

Balkan milliyetçiliğinin gelişmesinde rol oynayan devletlerin çeşitliliği bugün dahi ilişkilere yansımaktadır. İlber Ortaylı’ya göre; *“Rusya için Bulgarlar ve Sırlar önemlidir. Avusturya ve Almanya’ya Sloven ve Hırvatlar, Türklere ise Arnavut ve Boşnaklar her zaman daha yakındır* (Ortaylı,2012,s.16).” Davutoğlu’nun Balkan stratejisini üzerine inşa ettiği iki ülke Ortaylı’nın işaret ettiği Arnavutluk ve Bosna-Hersek’tir. Bu noktada Davutoğlu’nun Balkanlar’daki politikasında Osmanlıcılığın izlerini görmek mümkündür.

Osmanlıcılığı gündeme getiren Günümüzde Müslümanların çoğunlukta yaşadığı bölgeler stratejik boyuta sahip iki kuşak (hat) şeklindedir. İlk hat olarak Edirne’den başlayıp Rodop dağlarını aşan, Yunanistan-Makedonya sınırı boyunca uzanan ve Arnavutluk’a oradan da Adriyatik’e uzanan çizgi gösterilebilir. Bu hattın Balkanlardaki Ortodoks dünyayı adeta ortadan ikiye böldüğü belirtilmelidir. Diğer Müslüman hat ise Makedonya’dan kuzeye doğru giden Kosova-Sancak- jeopolitik Bosna hattıdır. Bu hat da Ortodoks bölgenin ayrılmasına yol açmaktadır (Şahin,2011,s.341).

Bu kapsamda Türkiye'nin Bosna Hersek ve Arnavutluk başta olmak üzere ikincil öneme sahip ülkeler sıralamasına Makedonya ve Kosova'nın da yerleştirmesini zorunlu hale getiriyor.

Türkiye'nin uzun yıllar bölgeye yönelik politikasında genellikle bölgesel ilişkilerin kurulduğu ve ikili ilişkilerin arka planda kaldığı görülmektedir.

Türkiye bir cumhuriyet olarak daha kuruluşunun ilk dönemlerinde, 1929-1933 yılları arasındaki Balkan Konferanslarında ve 1934 Balkan Paktında aktif rol oynamış, Yunanistan ile birlikte Balkan Paktının kurulmasına öncülük etmiştir. 1950'lerin başındaki ikinci Balkan Paktı sırasında da Balkanlar'a yönelik aktif bir diplomasi yürütülmüş, bilhassa Yugoslavya Federasyonu ile yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Balkanlara yönelik son aktif politika da aynı şekilde değerlendirilmeli, bölgesel çapta etkili olmak isteyen bir ülkenin uluslararası konjonktürden de istifade ederek kendi ve muhataplarının yararına olacağına düşündüğü hırslı ve azimli bir girişim olarak algılanmalıdır (BİLGESAM,2014: s.7).

Soğuk Savaş döneminde Balkan ülkelerinin Sovyet Bloku içerisinde yer alması Türkiye'nin bölge üzerinde politika üretmesine engel olmuştur. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın son bulması ile birlikte Türkiye'nin yüzü tekrar yakın kara havzalarına dönmüş, Balkanlar bu havzaların başını çekmiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye Balkanlarda askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda ilişkileri tesis etmeye başlamış ve bunda da büyük oranda başarılı olmuştur.

Davutoğlu'nun Balkanlar'da işaret ettiği ülkelerden biri olan Arnavutluk ile ilişkilerin 90'lı yıllarda başladığı görülmektedir.

“29 Temmuz 1992'de Arnavutluk ve Türkiye arasında “Askeri İşbirliği Antlaşması” imzalandı. Bu antlaşma bağlamında iki ülke arasında askeri eğitim programı başlatıldı, deniz tatbikatları yapıldı ve Türkiye, Arnavut ordusunu modernize etme misyonunu üstlendi. Makedonya ile Mart 1994'te “Askeri Eğitim ve İşbirliği” ve Nisan 1995'te “Savunma Sanayi ve İşbirliği” antlaşmaları imzalandı. Bu antlaşmalar çerçevesinde Türkiye, Makedon ordusunun modernize edilmesi ve personelinin eğitimi konularında Makedonya'ya yardımcı olmaktadır. Söz konusu antlaşmalar gereği Türkiye, Amerikan yapımı F-5 savaş uçaklarının yüzde 20'sini

Makedonya'ya verdi. Türkiye, NATO komutasında Kosova'ya yerleşen KFOR'a 1.000 asker ile katıldı. Türk askeri birliği, Türklerin yaşadığı Mamuşa, Draguşa ve Prizren yakınlarına yerleştirildi (Sancaktar,2010,s.1).

Tüm bu girişimler Türkiye'nin bölgede askeri alanda etkinlik alanını genişlettiğini ortaya koyması açısından önemlidir. Türkiye için önemli olan ikinci ülke Bosna Hersek ile ilişkilere baktığımızda;

Türkiye'nin 1992-1995 yıllarında yaşanan savaş boyunca Bosna-Hersek'in bütünlüğünü ve bağımsızlığını tutarlı biçimde savunduğunu görürüz. Miloseviç liderliğindeki Sırbistan hükümetinin desteklediği Sırp silahlı güçlerinin ve Tuğman liderliğindeki Hırvatistan hükümetinin desteklediği Hırvat silahlı güçlerinin Bosna-Hersek'teki Boşnaklara yönelik saldırıları karşısında Türkiye, Aliya İzzetbegoviç liderliğindeki Bosna-Hersek hükümetini ve Boşnakları destekledi (Sancaktar,2009,s.1).

“Bosna-Hersek'te savaş sona erdikten sonra barış sürecini denetlemek ve korumak için Aralık 1995'te “Barışı Uygulama Konferansı (Peace Implementation Conference – PIC)” oluşturuldu. 55 devletin içinde yer aldığı PIC'in yürütme kurulunu Amerika, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada, Rusya, Japonya, Avrupa Konseyi, AB Başkanlığı ve İslam Konferansı Örgütü oluşturdu. İslam Konferansı Örgütü PIC Yürütme Kurulu içinde Türkiye tarafından temsil edilmektedir. Mart 1999'da yaşanan Kosova Savaşı sonrasında dönemin BM Genel Sekreteri “Kosova'nın Dostları” grubunu oluşturdu. G-7 ülkeleri, Rusya, Çin, Hollanda ve Yunanistan ile birlikte Türkiye bu grup içinde yer aldı.” (Sancaktar,2010,s.1)

Kısaca özetlemek gerekirse 1990'lı yıllar Türkiye'nin tekrar Balkanlara dönüş yılları olmuştur. Ancak bölgedeki çatışma ve istikrarsızlık ortamı Türkiye'nin politikalarında askeri yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. 2000'li yıllardan itibaren ise 90'lı yıllarda hayata geçirilemeyen kültürel ve ekonomik politikaların hayata geçirilmeye çalışıldığı yıllar olmuştur.

2000’li yıllar genel manada Türkiye’nin bölgeye ekonomik, diplomatik ve kültürel faaliyetleri ile etkin olmaya çalıştığı yıllar olmuştur. Türkiye’nin bu süreçte stratejisinin iki ayağını oluşturan Bosna Hersek ve Arnavutluk’a yoğunlaşmış olsa da Kosova, Makedonya ve hatta Sırbistan ilişkilerde de ilerlemelerin kaydedildiği görülmektedir.

Türkiye Makedonya politikasında 90’lardan kalan sıkıntıların atlatılması ve 2001 yılında yaşanan kriz sonrası desteğini esirgememiştir. Makedonya ilk olarak 90’lardaki tanınma krizi, 1999’da Kosova’ya NATO müdahalesi sonrasında Kosovalı Arnavut mültecilerin akını ve son olarak 2001 etnik gerginliğin çatışmaya dönmesi ile pek çok krize sahne olmuştur. Tüm bu krizlerin atlatılmasında Türkiye Makedonya’nın istikrarının sağlanması yönünde politika izlemiştir (Rüma,2012,s.442).

Başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye’nin komşu ülkeleri olmak üzere gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olan, bu ülkelerle; ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel, eğitim alanlarında işbirliğini projeler ve programlar aracılığıyla geliştirmeyi amaçlayan TİKA, Makedonya’da faaliyetlerini sürdürmektedir (Adıyaman,2012,s.1). Ayrıca; Türkiye, Nisan 2008’de Bükreş’te düzenlenen NATO Zirvesi’nde, Arnavutluk ve Hırvatistan’la birlikte Makedonya’nın üyeliğini de desteklemiştir. Makedonya’nın talebi üzerine, Makedonya Dışişleri Bakanı Antonio Miloşoski’nin Kasım 2008 tarihinde Türkiye’yi ziyareti sırasında iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından Ankara’da her alanda mevcut işbirliği olanaklarının artırılmasını hedefleyen “ ”İkili İlişkilerin Güçlendirilmesine Yönelik Strateji Belgesi”” başlıklı belge imzalanmıştır.”(MFA,2012,?)

Türkiye’nin Arnavutluk politikalarında ise 1990’lı yılların özellikle ekonomik alanda kayıp yıllar olduğu belirtilebilir. “1990’lardaki Arnavutluk’ta yatırım alanlarının Türkiye’nin bu alandaki eksiklikleri nedeniyle Yunan ve İtalyan firmaları doldurmuştur. Yunanistan özellikle Makedonya ve Arnavutluk’taki enerji, bankacılık, iletişim gibi stratejik sektörlere firmalarının yatırım yapmalarını teşvik etmiş ve siyasi alanda da kullanabileceği bir ekonomik etkinliğe ulaşmayı büyük oranda başarmıştır (Açar,2012: s.542).” Türkiye bu açığını 2000’li yıllarda kapatma gayreti içerisinde girmiş ve ekonomik alanda bu dönemde gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye

tüm bunlara ek olarak Arnavutluk'un NATO üyesi olması için diplomatik bir çaba harcarken, ikili ilişkilerde askeri anlaşmaların da hayata geçirilmesine ağırlık vermektedir.

Türkiye'nin Bosna politikasında ise en önemli yaklaşım ülkenin toprak bütünlüğünün korunmasıdır. Bunun yanında Türkiye ikili ilişkilerde ekonominin öneminin farkına varmış ve bu alanda ciddi girişimler gerçekleştirmiştir.”

Bosna Hersek ile 3 Temmuz 2002 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren “Serbest Ticaret Anlaşması” ile ülkemiz menşeli sanayi mallarına bu ülkede uygulanan gümrük vergisi oranları sıfırlanmıştır. Bosna Hersek'te 50 Türk şirketi faaliyet göstermekte olup, bu ülkedeki Türk yatırımlarının toplam tutarı 145 milyon Dolar'dır. Ülkemiz, Bosna Hersek'teki doğrudan yabancı yatırımlarda 9. sıradadır. Türk müteahhitlerince Bosna Hersek'te üstlenilen projelerin bedeli yaklaşık 600 milyon Dolar civarındadır. Bosna Hersek'teki en büyük Türk sermayeli işletme “Turkish Ziraat Bank Bosnia” olup, anılan bankanın bu ülkedeki toplam şube sayısı 20'ye ulaşmıştır (MFA,2016,s.1)

Osmanlı geçmişinin en fazla hissedildiği Bosna-Hersek'te Türkiye ekonomik, askeri girişimlerinin yanında kültürel faaliyetlerine de son dönemde hız vermiş ve bu noktada TİKA çok aktif bir rol oynamıştır.

Türkiye ve Kosova ekonomik, ticari, politik, kültürel ve eğitim başta olmak üzere çok fazla alanda işbirliği içindedir. Bu ilişkiler tarihi ve kültürel güçlü bağlara dayanır. Türkiye, 17 Şubat 2008'de Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının ertesi günü ülkeyi tanıyan ilk ülkelerdendir. Kosova Başbakan Yardımcısı Dr. Edita Tahiri, “Kosova'da yaşayan Türkler de bizim bağımsızlık mücadelemizde bizi yalnız bırakmadılar ve bize hep destek verdiler.” demiştir. Türkiye Kosova'nın diğer ülkeler tarafından tanınması ve uluslararası toplumdaki yerini alması için ülkeye destek sağlamaktadır (Elbeye,2013,s.1).”

Genel manada Türkiye'nin Balkan politikası balkan ülkelerinin barış ve istikrarının sağlanması üzerine inşa edilmiştir. Türkiye'nin barış ve istikrar savunusu, Türkiye'nin Balkan topraklarını kapsayan Trakya bölgesinin güvenliğini sağlamanın içeride değil dışarıda mümkün olacağı düşüncesidir. Bu kapsamda Edirne'nin istikrarının Kosova'dan, Makedonya'dan, Arnavutluk'tan, Bosna-Hersek'ten geçtiği anlayışı Türk dış politikasına AK Parti politikalarında egemen olmuştur. Türkiye'nin istikrar vurgusu yapmasında iki önemli neden daha bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Balkan ülkelerindeki istikrarsızlığın Türkiye'nin Avrupa'ya kara ticaretini doğrudan etkileyecek olmasıdır. İkincisi ise Rusya'ya alternatif olarak hayata geçirilmek istenen petrol ve doğalgaz hatlarının Balkanlardan geçecek olması ve enerji güvenliğinin sağlanması ihtiyacıdır. Ayrıca Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında karşılıklı bağımlılık ekseninde bir yaklaşım olduğu da belirtilmelidir. Bu yaklaşım aynı zamanda bölge üzerinde Rus ve AB etkisinin daraltılmasına imkân tanıyacak ve Türkiye'nin bölgesel etkinliğini artıracaktır. 2002-2010 yılları bu bağlamda Türkiye'nin Balkan politikalarında aktif bir süreci ortaya çıkarmıştır.

3.4.2. Türkiye'nin Kafkasya Havzası İle İlişkileri

Türkiye'nin Kafkasya politikaları Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan üzerinden şekillenmektedir. Bu noktada Gürcistan ile ilişkiler daha çok jeopolitik bağlamda ele alınırken, Azerbaycan ve Ermenistan ile ilişkilerde tarihi, kültürel faktörlerin de etkisinden söz etmek gerekmektedir. 2002 yılı sonrasında bu bölgede Türkiye'nin "Komşularla Sıfır Sorun" bağlamında ciddi girişimlerinin var olduğu görülmektedir.

3.4.2.1. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Gürcistan ile İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Gürcistan ile ilişkiler Sovyetlerin çökmesi ile birlikte gelişmeye başlamıştır. Özellikle Ermenistan devletinin ortaya çıkması Türkiye'yi Gürcistan ile ilişkilere iten en önemli faktör olmuştur. Türkiye Sovyetlerin çöküşünden günümüze kadar geçen

sürede Ermenistan'ın Türkiye'nin Doğu bağlantısına verdiği zararın minimum seviyeye indirilmesinde Gürcistan'ı bir üs olarak kullanagelmıştır.

2002 yılı sonrasındaki ilişkilerde en önemli faktörün ise Gürcistan'ın iç ve dış problemleri üzerinden şekillendiğini belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle Gürcistan'daki süreci genel hatlarla ortaya koymakta fayda var

“Gürcistan’da iç ve dış politikada denge faktörünü öne çıkaran Şavardnadze’nin yerini Batı hatta özellikle ABD yanlısı olduğunu açıklayan Saakaşvili almıştır. (Ocak 2004) bu değişim, özellikle ülke içindeki yolsuzluklara ve sorunlara dayandırılmıştır (Demir,2012,747).” “Yeni Başkan ilk olarak Sovyet Sonrası dönemden kalan ekonomik sorunların çözülmesi ile karşı karşıya kaldı. Ancak Sakaşvili’nin odak noktası bu dönemde bölgesel ayrılıkçılık sorunlarını çözmek ve merkezi kontrolü tüm ülkede sağlamak idi (İbrahimov,2010: s.337).”

“Gürcistan’ın özellikle Gül Devrimi sonrası yönünü tamamen Batı’ya çevirmiş olması, AB ve NATO’ya üyelik perspektifini gündeme alması, Türkiye ve ABD ile ilişkiler içerisine girmesi ve bölgede Rusya’yı dışlayan enerji ve ulaşım projelerinde aktif rol oynaması gibi sebepler Tiflis ve Moskova ilişkilerini devamlı gerginleştirmektedir. Rusya bu süreçte Abhazya ve Osetya’daki ayrılıkçılığı destekleyerek Gürcistan’a göz dağı vermiştir (Özbay,2008: s.306).” Bu süreçte Türkiye bir yandan Gürcistan ile ilişkileri sıcak tutmaya çalışmış diğer yandan Rusya ile ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye’nin bu denge siyaseti kendisini en net olarak 2008 Güney Osetya Krizi’nde göstermiştir.

2008 Ağustos ayında Güney Osetya merkezli Gürcistan krizinde Türkiye’nin Rus askeri müdahalesine karşı yargılayıcı bir dış politika söyleminde bulunmadığı görülmektedir. Rusya’nın asimetrik nitelikteki G. Osetya’ya ve Gürcistan’a müdahalesi Batılı ülkelerin doğrudan tepkisini çektiği halde, Başbakan Erdoğan’ın taraflar arasında arabuluculuk amaçlı mekik diplomasisi çabasına girdiğini ve tüm bölge ülkelerini kapsayacak bir ‘Kafkasya İstikrar Platformu’ başlıklı güven artırıcı bir süreci yaratmak istediğini görmekteyiz (Büyükkakıncı,2012,s.695).

Bu noktada Türkiye'nin 'Kafkas İstikrar Platformu' ile Kafkasya'daki gerginliği azaltma gayreti Gürcistan ile ilişkilerin olumlu bir seyir izlemesine aracı olurken, Rusya'nın Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik saldırılarına karşı da bir tepki olarak okunabilir. Türkiye'nin ABD'nin yardım talepleri karşısında boğazların kullanılmasına karşı çıkışı da Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunması da bu mesele üzerinden bölgede etkinliğini artırmaya çalıştığını göstermektedir.

Türkiye'nin Gürcistan ilişkilerinde 2000'li yıllar jeopolitiğin ön plana çıkartıldığı yıllar olması açısından da son derece önemlidir. Türkiye'nin 90'lı yıllardan itibaren yapımı devam eden Bakü Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın 2006 yılında faaliyete geçirilmesi, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı'nın 2007 yılında faaliyete geçmesi ve 2008 yılında Bakü-Tiflis-Kars Demiryolunun açılması Türkiye'nin Gürcistan ile ilişkilerinde jeopolitik unsurlara ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Gürcistan'ın ayrıca Türkiye'nin Rusya'ya kara ticaretinin geçiş güzergâhında olması açısından da jeopolitik önemi bu dönemde Rusya ile ilişkilerin artışı ile doğru orantılı olarak artmıştır.

2002 sonrası süreçte İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler de siyasal ilişkilere paralel olarak olumlu bir seyir izlemektedir. Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasının da etkisiyle, Türkiye, 2007 yılından itibaren Gürcistan'ın en büyük ticari ortağı konumuna yükselmiştir. Bu bağlamda, 2010 yılında ikili ticaret hacmimiz 1,104 milyar Dolar olarak gerçekleşmiş, bu rakamla, Gürcistan'ın toplam dış ticaretinde Türkiye'nin payı %16,5'e ulaşmıştır.(MFA,2016:s.1)

İki ülke arasındaki ilişkilerde çok fazla etkisi olmasa da Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüşüne izin verilmemesi bir sorun olarak karşımız çıkmaktadır. *"Ahıska Türklerinin geri dönememelerinin önemli bir faktörü Türk ve Müslüman olmalarıdır. Gürcistan Ahıska Türklerinin geri dönüşlerini, ancak onların Gürcü dilini kabul etmeleri ve Gürcü soyadlarını almaları halinde mümkün olacağını belirtmektedir (Seferov ve Akış,2008: s.407)."* Ahıska Türklerinin yerleştirilmesi

düşünülen bölgenin Türkiye sınırından yalnızca 12 km uzaklıkta olması düşünüldüğünde Türkiye'nin bölgesel etkinliği bağlamında bu politikanın sürdürülmesi ve Ahıskalıların bölgeye yerleştirilmeye çalışılması son derece önemlidir.

Gürcistan ile Türkiye ilişkileri Merkez Ülke Jeopolitiğinin hayata geçirilmeye çalışıldığı 2002-2010 yılları arasında pek çok küresel aktörün bölge üzerinde politikalarının olduğu bir döneme denk gelmiş olsa da başarılı bir politikanın hayata geçirildiği ve iki ülke arasındaki ekonomi, siyaset ve enerji alanında ilişkilerin geliştirildiği görülmektedir.

3.4.2.2. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Ermenistan ve Azerbaycan İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan üçgeni Kafkasya'nın en önemli hattını oluşturmaktadır. Ermenistan bu ülkeler içerisinde her iki tarafla da ciddi sıkıntılara sahip bir ülke olması bakımından kuruluşundan günümüze bir dışlanmışlık durumunu yaşamaktadır. İç içe geçmiş problemlerden dolayı bu ülkeler arasında kurulacak işbirlikleri ve geliştirilecek politikalar tüm Kafkasya'yı ve hatta Orta Asya ve Ortadoğu'yu etkileme potansiyeline sahiptir.

Türkiye-Ermenistan arasındaki gerginliğin kökleri Osmanlı Dönemine dayanmaktadır. *“1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra düzenlenen Berlin Kongresi Türk-Ermeni ihtilafının uluslararası boyut kazanmasına neden olmuştur. Berlin Antlaşması'nda Doğu Anadolu'da Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı yerlerde Ermenistan'ın kurulması yolu açılmıştır. Bu konferans sonrasında Doğu'da sorun olduğu ve Rusların İngilizlerin bu sorunu kullanabileceği bir pozisyon oluşmuştur (Ercan,2010,s.326).”* Bu andan itibaren Türk-Ermeni ihtilafları ortaya çıkmış ve I.Dünya Savaş'ında Ruslarla Ermenilerin ittifakı gerçekleşmiştir. Bu dönem uygulanan 'Tehcir Kararı' ise günümüze kadar Türk-Ermeni ilişkilerinin ana tartışma noktası olmuştur.

I.Dünya Savaşı sonrasında Ermenistan bir devlet olarak ortaya çıksa da kısa sürede Ruslar tüm Kafkasya'da egemen olacaktır. Bu süreçte Azerbaycan'da da benzer bir durum söz konusudur. Türkiye'nin uzun süre toparlanma adına içe kapandığı cumhuriyet dönemi ve sonrasında Soğuk Savaş koşullarında etkin olmadığı bir dış politika yaklaşımı süresince Ermeniler Tehcir olaylarının 'soykırım' olarak anılması gerektiğine dair çalışmalar gerçekleştirmiştir. *“Türk tarafının uzun yıllar olayları inceleyen bilimsel eserler yayınlamada gecikmiş olması, Ermenilerin meydanı boş bulmasına ve kanıtlanması olanaksız iddialarda bulunmasına sebep olmuştur* (Kaya, 2010: s.231).” Soğuk Savaş süresi boyunca Ermenilerin ASALA terör örgütü ile de Türkiye'ye baskı yaptığı görülmektedir.

Soğuk Savaş'ın son bulması bölgedeki tüm denklemleri altüst etmiştir. Sovyet sınırları içerisinde bütün bir görüntü çizen Kafkasya bölgesi yeni dönemde Ermenistan'ın Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan arasında kalmış etkisiz bir ülke durumunu ortaya çıkarmıştır.

Yeni dönemde Türkiye ayırım yapmaksızın yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkeleri tanıma yoluna gitmiştir. Ancak Türkiye'nin Ermenistan sınır kapılarını kapaması çok geçmeden gerçekleşmiştir. Bu kapıların açılışı konusu Türkiye-Ermenistan arasındaki 2009 protokollerine kadar gündeme dahi gelmemiştir. Türkiye'nin sınır kapılarını kapatmasının nedeni Azeri-Ermeni çatışmaları ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesini işgal etmiş olmasıdır. Şu hususun altı dikkatle çizilmelidir ki; Türkiye böyle bir durumda dahi Ermenistan'a insani yardımlarda bulunmuştur. *“Savaş sonrası ortaya çıkan açlık problemi karşısında Türkiye'nin 1995 yılından sonra H-50 hava koridorunu açtığı, bu ülkeye insani yardım yaptığı ve uluslararası yardımların ulaşması için sınırların kullandığı görülmüştür* (Dikkaya ve Bakır,2010: s.247).”

Ermenistan ile ilişkiler bu şekilde seyrederken, Azerbaycan ilişkilerinde duygusal bağlar kuvvetlenmekte idi. Türkiye'nin bu dönem politikasında özellikle Elçibey'in yaklaşımı son derece etkili olmuştur. Türkiye'ye özel bir duygusal yakınlık kuran Elçibey'in Azerbaycan'da seçilmesinde Türkiye'nin etkisinin olduğu

da görülmektedir. İrfan Ülkü'nün ifadeleri ile Elçibey'in seçilme süreci şu şekilde gerçekleşmiştir.” *“Elçibey'in iktidara ikna edilmesi de biraz zaman almıştı. Biraz da MHP lideri Türkeş'in Demirel'i ikna etmesi sonucu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yelkenlerini Türkiye'nin rüzgârıyla doldurarak, adaylığını koydu ve yapılan ilk demokratik seçimle oyların yüzde 59,4'ünü alarak cumhurbaşkanı seçildi (Ülkü,2010,s.117).”* Elçibey'in Türkçü düşüncesi sadece Türkiye'ye yakın hisler beslemesinde değil, İran'ın Kuzey'indeki Türker'in Azerbaycan'a katılması düşüncesinde de kendisini hissettirmektedir. Elçibey'in Türkçülük politikası ile ilgili olan devlet politikasının temelleri şunlardır:

- Türk dünyasının bütünleşmesi
- Türkiye ile en ileri derecede iş birliği
- İran işgalindeki Güney'in Kuzey ile birleşmesi
- Rusya'nın yeni cumhuriyetler üzerinde tekrar nüfuz kurma aracı BDT'ye girmemek,
- Bakü petrollerinde Rusya'yı devre dışı bırakmak.(Yalçınkaya, 2011,s286)

Azerbaycan'ın bu dönem Türkiye için önemi sadece duygusal yaklaşımlarla açıklanamaz. *“Azerbaycan'ın önemi; din, dil, kültürün yanında hazar petrollerine yakınlığı, Türkiye'nin Türk dünyasına açılması için ana kapı vazifesi görmesi, diğer yandan Rusya ve İran'a karşı güvenlik alanı oluşturma açısından taşıdığı stratejik önemden kaynaklanmaktadır (Karabulut ve Ersungur, 2008,s.108).”*

Türkiye'nin bu dönemde Azerbaycan ile ilişkilerinde Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol Hattı'nın hayata geçirilmiş olması son derece önem arz eden bir konu olmuştur. Bu hat aynı zamanda Azerbaycan için de büyük bir önem taşıyordu. *“Bağımsızlığını elde etmesinden önceki dönemde Azerbaycan kendi petrolünü Rusya üzerinden düşük fiyatla petrol pazarına ulaştırabiliyordu. Bu bakımdan Rusya'ya bağımlılığı söz konusuydu. BTC ile Azerbaycan kendi petrolünü Rusya'ya bağımlı kalmadan satma imkânına kavuşmuş oluyordu (Demir,2008,s.334).”* Türkiye ise bu hat ile hem petrol sevkiyatında bir aktör konumuna yükseliyor hem de Hazar üzerinden Orta Asya'ya açılma imkanı elde ediyordu.

Geçmişten günümüze Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan denklemine baktığımızda Türkiye ve Azerbaycan'ın aynı blokta yer aldığını ve Ermenistan'ın İran ve Rusya ile beraber hareket ettiği görülmektedir. 2000'li yıllarda da bu denklem uzun süre aynı şekilde devam etmişse de Türkiye'nin özellikle 2002'den itibaren Ermenistan'ı da kapsayan bir Kafkas politikası izlemeye başladığı görülmektedir.

2002 sonrası süreçte Türkiye'nin Kafkasya politikası genel manada 'komşularla sıfır sorun' ilkesi ekseninde şekillenmiştir. Bu bağlamda Gürcistan ve Azerbaycan ile olan ilişkilerinin yükselen ivmesi, Türkiye'nin Ermenistan ile de yakalanıp yakalanamayacağı tartışmasını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye özellikle 2005 sonrası süreçte dış politikada bu meseleyi test etmeye başlamıştır.

Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinin geliştirilmesinde en önemli faktörün Avrupa Birliği olduğu dikkatten kaçmamalıdır.

Türkiye'nin AB ile tam üyelik sürecine, AB'nin İyi Komşuluk Politikası ile uyumlu olacağı için Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi ve Türkiye sınırının açılması gündeme gelmiş ve bu olayın Türkiye-AB ilişkilerinde olumlu bir ivmenin yakalanmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bunun yanında Türkiye'nin Güney Kafkasya'da zaten Gürcistan ve Azerbaycan üzerinde var olan ekonomik ve siyasi etkinlik alanının genişlemesine aracılık edebileceği düşünülmüştür (Dikkaya ve Bakır,2010: s.258).

Ayrıca yine dış politikaya etkisi bağlamında;” *Ermenistan ile diyalog kapıları açılırsa, Suriye-İsrail, ABD,-İran ve son olarak Rusya-Gürcistan arasındaki sorunlarda arabulucu olarak inisiyatif alan ve politik manevra alanını genişleten Türkiye, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sorunlarda da arabulucu rolü oynayabilecektir.*”(Özbay,2011: s.312) Arabuluculuk politikası Türkiye'nin bölgesel ve küresel politikalarında önemle durduğu bir noktadır. Bülent Aras Türkiye'nin arabulucuk politikası ile ilgili şu noktaların altını çizmektedir: “ *Türkiye'nin*

arabuluculuk girişimi gelecekte ortaya çıkabilecek çatışmaların çözümünde yer almasını sağlayacaktır. Ayrıca Türkiye'nin arabulucu imajı onun güvenilir ve uygun bir aktör olduğu imajına da katkı sağlayacaktır (Aras,2012: s.10).”

Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinde Soykırım iddialarının yalanlanması , Dağlık Karabağ meselesinde Ermenistan'ın çatışmacı tavrından soyutlanması ve diyalog yoluyla sorunların çözüleceği düşüncesi de bu süreçte Türkiye'yi Ermenistan ile ilişkilere yönlendiren gerekçelerden bir tanesidir.

Ayrıca Türkiye'nin Sınır Kapılarının açılmasına ilişkin yaklaşımında Doğu Anadolu'nun kalkınacağı düşüncesi de etkili olmuş ve bölgesel kalkınmanın gerçekleşeceği kanaati özellikle bölgede hâkim olmuştur. Her ne kadar Doğu Anadolu bölgesinin ticari açıdan kalkınmasını öngören bir yaklaşım olsa da siyasal entegrasyon ile doğunun Kafkasya ile bütünleşmesi de bu politikada etkili olmuştur.

2004 senesinde 300 bin nüfuslu Kars'ta Ermenistan sınırının açılması için 50 bin imza toplanmıştır. Fakat sınırın açılmasından kaynaklanabilecek siyasi kazanç hesapları ticaretle kıyaslanamayacak derecede daha önemlidir. Sınırın açılmasıyla iki halk arasında diyalogun başlaması, Türkiye'nin Ermenistan'a nüfuz etmesi ve bu gelişmelerin bir parça da olsa saldırgan Ermeni politikalarının normalleşmesine katkıda bulunması, Türkiye için hesap edilen esas kazançlardır (Gürbüz,2010,s.279).”

Tüm bu düşünceler ekseninde ilk adım 2005 yılında Türkiye tarafından atılmıştır. Dönemin Başbakanı Erdoğan Nisan 2005'te, dönemin Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'a bir mektup göndererek, Türk ve Ermeni tarihçileri ile diğer uzmanlardan oluşacak bir Komisyonun (Ortak Tarih Komisyonu), 1915 dönemine ait gelişme ve olayları sadece Türk ve Ermeni değil, üçüncü ülke arşivlerinde de araştırarak, bulgularını uluslararası kamuoyuna açıklamaları çağrısında bulunmuştur. 2009 yılında ise başlatılan bu girişimler karşılıklı ilişkilerin protokollerin imzalanması aşamasına getirilmiştir İmzalanan Protokoller ile birlikte oluşturulması öngörülen alt komisyonlar şunlardır:

- Siyasi İstişare alt Komisyonu
- Ulaşım, iletişim, altyapı ve şebekeleri alt komisyonu
- Hukuki konular ilişkin komisyon
- Bilim eğitim komisyonu
- Ticaret, turizm ekonomik işbirliğine ilişkin komisyon
- Çevre sorunlarına ilişkin komisyon
- Tarihsel boyuta ilişkin komisyon

Bu komisyonlar içerisinde soykırım iddialarına dair meseleleri araştırarak olan komisyon Türkiye açısından en önemli komisyonu oluşturmaktadır. Türk, Ermeni, İsviçre ve diğer ülkelerin temsilcilerinden oluşacak olan komisyon bir tarih komisyonu olarak belgeleri inceleyecek ve soykırım iddialarının doğru olup olmadığını ortaya koyacaktır. Türkiye'nin bu süreçteki tutumunun çözümün tarafı olma ve çözümsüzlükten yana olmama duruşu bağlamında Kıbrıs'a benzediğini belirtebiliriz.

“Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol ”de açıkça belirtildiği üzere, iki ülke arasındaki mevcut sınırın uluslararası hukukun ilgili antlaşmalarında tarif edildiği şekliyle karşılıklı olarak tanınması üzerinde uzlaşma öngörülmektedir. Bunun anlamı, Türkiye'nin kırmızı çizgisi olan “sınırın resmen tanınması” konusunda Ermenistan'ın politika değişikliğine gitmesi demektir.(Aras ve Özbay,2009,s.5) Bu olay dahi Ermenistan'ın çatışmacı kimliğini terk edebileceğini göstermesi açısından son derece önemli bir gelişmedir.

Protokollerin yürürlüğe girmesi her iki tarafında meclisinde onaylaması sonrasında gerçekleşecekti ancak her iki taraf da bu konuda olumlu bir tutum sergilememiş özellikle Ermenistan'da hem iç muhalefet hem de diaspora Ermenilerinin baskısı ciddi derece etkili olmuştur. Protokollerin onaylanmaması ile Ermenistan ile ilişkiler eski dönemine dönmüştür

Azerbaycan cephesinden baktığımızda; Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilme kararının Azerbaycan tarafından ne derece ılımlı karşılanacağı bu dönemde pek hesap edilmediği görülmektedir. Nitekim bu süreçte Azerbaycan ile ilişkilerde ciddi bir gerginlik yaşanmıştır. *“Öncelikle gaz tarifelerinin yeniden düzenlenmesi, sonrasında Türk mallarına yönelik ekonomik yaptırımlar, ülkede faaliyet gösteren Türk firmalara yönelik baskılar ve nihayetinde Türk bayraklarının “Türk Şehitliklerindeki” gönderden indirilmesi Türkiye tarafında da ciddi bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur* (Yılmaz,2010: s.29).” Bu karşılıklı tepkiler aynı zamanda ülkelerin birbirlerine olan güvenlerinin de sorgulanmasına yol açmıştır.

Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ meselesine dair politikalarında Ermenistan’ın tüm komşu devletleri tarafından sıkıştırılması ve ekonomik ve siyasi açıdan zarar görmesi beklenmektedir. Bu sayede daha fazla mücadele edemeyen Ermenistan’ın Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’ı alması durumunda karşı koyamamağı düşüncesi Azerbaycan hükümeti tarafından kabul edilmektedir. Türkiye’nin sınır kapılarını açması Ermenistan’ın ekonomik ve dış politika alternatifleri açısından Ermenistan’a büyük avantajlar getireceği bilinmektedir. Bu nedenle Azerbaycan’ın Türkiye’ye tepkisi çok sert olmuştur. Bülent Aras ve Fatih Özbay’a göre:

Azerbaycan’ın işgal edilen toprakları geri almak ve Dağlık Karabağ sorununun çözümü yolunda izlediği tek politika “ekonomik ambargo” politikasıdır. Ancak geçen 20 yıla yakın sürede bu politikanın istenen sonucu vermediği açıktır. Üstelik Kosova, Güney Osetya ve Abhazy gibi örnekler de bunu göstermektedir. Gerçekçi olmak gerekirse, Azerbaycan ne diplomatik ne askeri ne de ekonomik ambargo yoluyla, Dağlık Karabağ’ı ve işgal altındaki topraklarını geri alabilecek güçte değildir (Aras-Özbay,2009: s.13).

Bu noktadan hareketle Türkiye’nin Karabağ sorununa yeni bir yöntem bulma girişimini Azerbaycan’a iyi anlatamadığı görülmektedir. Ancak Erdoğan’ın Dağlık Karabağ sorununun çözümünü Bakü’ye yaptığı ziyarette dile getirmesi her ne pahasına olursa olsun Azerbaycan’ın kaybedilmek istenmediğini de ortaya koymuştur. Bu bağlamda en başta Türkiye’nin Ermenistan ile ilişkilerinin

Azerbaycan'ın kaybedilmesi riskini beraberinde getireceğinin iyi hesaplanmadığı görülmektedir.

Türkiye'nin Ermenistan ile işbirliği, Azerbaycan'ın kaybı ile beraber Orta Asya ile ilişkilerinde ciddi aksamalara neden olabilecektir. Yine Azerbaycan ile ilişkilerdeki gerginlik Türkiye'nin enerji ihtiyacı göz önüne alındığında Rusya'ya bağımlılığı beraberinde getireceği görülmektedir. Ayrıca Gürcistan ile de problemleri olan Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesi Gürcistan ile ilişkileri de etkileyebilecektir.

Türkiye'nin bu süreçte öğrendiği en önemli konu ise;” Azerbaycan ve Ermenistan düşünüldüğünde, birbiriyle çatışma halindeki iki komşu ile iyi ilişkiler kurmanın yeterince zor olduğu ve Türkiye'nin bu ülkelerle ikili ilişkilerin yapısı ve sorunları göz önüne alındığında, bu çerçevede sıfır sorun yaklaşımının dış politika alanında gerçekliği ve uygulanabilirliğinin de sorgulamasının gerekliliğiydi (Anar ve Rüma,2012: s.193).”

Merkez ülke Türkiye jeopolitiği kapsamında bir değerlendirmede bulunulacak olunursa; Türkiye'nin komşularla sıfır sorun ilkesi ekseninde Ermenistan ile dahi ilişkileri geliştirme yoluna gittiği görülmektedir. Ancak Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerde; Azerbaycan'ın tarihi, etnik, dini ve kültürel yönden sahip olduğu özelliklerin Türkiye ile uyum içerisinde olması ve Ermenistan-Türkiye arasında çözümü son derece güç tarihsel sorunların varlığı Ermenistan ile ilişkilerin çok geçmeden sürüncemede kalmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Komşularla Sıfır sorun ilkesinin belirli istisnaları olabileceği de bu süreçte anlaşılmıştır.

3.4.3. Türkiye'nin Ortadoğu İle İlişkilerinin Analizi

Merkez Ülke Stratejisinin uygulamaya geçirildiği 2002 yılından 2010 yılına kadar geçen sürede Türkiye'nin en fazla üzerinde durduğu havza Ortadoğu havzası olmuştur. Bu süreçte Türk dış politikasında köklü değişikliklerin yaşandığı rahatlıkla söylenebilir. Özellikle Türkiye'nin Irak, İran, Suriye ve İsrail ile ilişkilerindeki değişim gözle görülür biçimde olmuştur. Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkileri genel manada Ortadoğu'nun politikalarını etkilemesi bağlamında dikkatle incelenmesi gereken bir husustur.

3.4.3.1. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi Türkiye'nin Irak İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Irak Fırat ve Dicle sularına yakınlığı, kültürel havzaların kesişim noktası, yeraltı zenginlikleri ve çevre ülkeleri etkileme potansiyeli açısından bigâne kalınamayacak derecede önemli bir ülkedir. Türkler de tarih boyunca bu bölgenin önemini fark etmiş ve bölgede etkin olma mücadelesi vermiştir. İlk ciddi etkinlik dönemi Selçuklular Dönemi'ne rastlarsa da Moğolların bölgede hâkimiyeti ile bu etkinlik son bulacaktır. Türklerin Osmanlı Döneminde etkin olması ise 16.yy kadar dayanmaktadır ve o tarihten günümüze kadar Türkler bölgede en etkili milletler olmuştur.

I.Dünya Savaşı sonrasında Irak Türklerin hâkimiyetinden çıkmıştır. Bu andan itibaren asırlar boyunca huzur içinde yaşayan Irak halkı İngilizlerin egemenliğinde çatışma sürecine girmiştir. İlk çatışmalarda hedef İngilizler idi. David Fromkin İngilizlere yönelik çıkan çatışmaların arkasında pek çok milletin olabileceğini işaret etmektedir. Ona göre: *“Londra’da Ortadoğu’da olanlar konusunda bir fikir birliği yoksa da, büyük bir çoğunluğu bu olayların dışarıdan kışkırtıldığına ve Doğu’daki tüm olayların birbirleriyle ilişkili olduğuna inanıyordu. Bunların kaynağı konusunda da çeşitli adlar ortaya atılmaktaydı. Enver Paşa, Mustafa Kemal, Faysal, Panislâmcılar, Almanlar, Yahudiler ve Bolşevikler (Fromkin, 2004: s.374).”*

İngilizlere karşı gerçekleştirilen mücadele her ne kadar fiili olmasa da resmi olarak Irak'ın bağımsızlığının yolunu açmıştır.

Türkiye Soğuk Savaş yıllarında ABD öncülüğünde hayata geçirilen Bağdat Paktı ile Irak ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. “3 Temmuz 1958’de Irak’taki yönetimin kanlı bir şekilde devrilmesi Ankara’yı allak bullak etti. Bağdat Paktı ile bölgede rüzgar estiren iki ülkeden birinin kanadı böylece koptu (Şen,2010: s.135).” Türkiye’de 1960 darbesi ile birlikte Türkiye’nin Irak politikasında bir kopukluk gerçekleşti. Esasen bu süreçte İki ülke arasındaki kopukluğun en önemli sebebi iki ülkenin de darbeler sürecine girmiş olmasıdır.

Türkiye’nin Irak politikalarında aktif rol oynadığı bir dönem 1980-1988 yılları arasında Irak-İran savaşı dönemidir. Bu dönemde Türkiye aktif tarafsızlık rolü oynamış ve ciddi ekonomik kazançlar elde etmiştir. Özellikle Kuzey Irak üzerinden Irak’a yönelik ambargoları aşarak kar sağlayan Türkiye’nin günümüze kadar sürecek olan Kuzey Irak’taki Kürt ayrılıkçılığın ekonomik gelişmesine yaptığı katkı ise daha sonra ortaya çıkacaktır. Graham Fuller İran-İrak Savaşı’nın Türkiye’ye etkilerini şu şekilde ortaya koyuyor:” *İran-İrak Savaşı, Irak Kürtlerine Bağdat’ın baskısından uzakta özerk kurumlar geliştirmeye başlama fırsatı sundu. Dahası PKK’da Kuzey Irak’ta üsler kurma imkânına kavuşmuş ve 1984’ten itibaren oradan Türkiye’ye karşı silahlı isyankar eylemler gerçekleştirmeye başlamıştır* (Fuller,2011: s.186).”

1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlayan süreç ise artık Türkiye’yi doğrudan etkileyen bir Irak’ın oluşumuna sebep olmuştur. İran-İrak savaşının oluşturduğu ekonomik baskı sonucu Kuveyt’i işgal eden Saddam’a karşı 1991 yılında BM güçlerinin müdahalesi ve sonrasında izlenen politikalar Türkiye’nin günümüze kadar sürecek olan PKK ve Kürdistan sorununun oluşumuna sebep olmuştur. “Türkiye sınırları zorlayarak geçen yaklaşık 500 binden fazla Kürt Sığınmacı ile karşı karşıya kalmıştı. Türkiye’nin verdiği izne dayanarak, kuzeydeki uçuşa yasak bölgenin denetlenmesi amacıyla ABD, İngiltere, Fransa birliklerinin

katılımıyla Huzur Operasyonu adlı bir operasyon yapıldı ve ardından bu denetim işi Çekiş Güç'e devredildi (Ergül,2006: s.519)."

Bu andan itibaren Türkiye bir yandan içeriye PKK'luların sızması ile terör sorunu ile uğraşmaya başlamış, diğer yandan Irak'ın kuzeyine yerleşen ABD öncülüğündeki birliklerin oluşturduğu otorite boşluğu ile Türkiye'nin egemenliğini tehdit edebilecek bir devlet yapılanması ile karşı karşıya kalmıştır.

1990'lı yıllar Türkiye'nin iç siyasi krizler, ekonomik krizler, PKK terörü ile mücadele ile uğraştığı ve içine kapandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde Irak'taki Barzani ve Talabani'nin Partileri arasındaki çatışma Türkiye tarafından dikkatle izlenmiştir. 1990'ların başında Irak'taki seçimlerin ardından bölgesel hükümet kurulmuş ancak 1994 sonrası KDP ve KYB çatışma içerisine girmiştir. Türkiye bir taraftan böyle bir çatışmayı bağımsız bir Kürt Devleti olasılığını zayıflattığı için olumlu karşılamış, diğer taraftan güç boşluğu neticesinde PKK'nın güçlenmesine ortam oluşturduğu için kaygı duymuştur (Tür,2012: s.597).

Türkiye'nin kuruluşundan günümüze Irak ilişkilerini belirleyen başka sorunlarda olmuştur. Bunların başında su sorunu gelmektedir. *"Türkiye'nin 1965 yılında Keban Barajı'nın inşaatına başlamasıyla beraber, Fırat- Dicle havzasında aşağı kıyıdaş konumunda bulunan Suriye ve Irak'tan tepkiler yükselmeye başlamıştır. Atatürk Barajı'nın inşasının bitirilerek dolununun ve GAP'ın devreye girmeye başlamasıyla, 1990'larda söz konusu tepkiler doruk noktasına ulaşmıştır."*(ORSAM,2016: s.1) Yine Kerkük'ün statüsü ve Türkmenlerin sorunları da iki ülke arasındaki ilişkilere etki eden faktörler olmuşlardır. Kerkük'ün statüsüne ilişkin önemli problemler 2002 sonrası süreçte daha fazla kendini belli etmeye başlamış ve Merkez ülke Stratejisinin Irak'a ilişkin politikalarında demografik yaklaşımı teşkil etmiştir.

Türkiye'nin Irak ile 2002 sonrası ilişkileri ağırlıklı olarak ABD'nin Irak işgali ve onun Türkiye'ye etkileri üzerinden şekillenmiştir. Türkiye 2003 yılında gerçekleşen ABD işgali öncesinde yoğun bir diplomasi trafiğine girmiş ve Irak'ın işgalinin önlenmesi adına büyük çaba sarf etmiştir. Bu mesele AK Parti'nin ilk

yıllarında karşılaştığı Kıbrıs meselesi ile beraber Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilecek en önemli mesele olmuştur.

Türkiye bu düşünceler ışığında 2003 yılından itibaren “Irak’a Komşu Ülkeler Toplantısı” girişiminde bulunmuştur. “Bu girişim bir yandan Irak’ta savaş ve sonrası süreçte bölgenin istikrarını bozucu etkilerin ortadan kaldırılması, diğer yandan hiçbir bölge dış aktörün dahli olmadan Türkiye’nin doğrudan kendi inisiyatifi ile gerçekleşmiş olması bakımından son derece önem arz etmektedir.”(Davutoğlu, 2011,s.233) Bu süreçte İran ve Suriye’nin Türkiye ile benzer politikalar takip etmesi ilerleyen süreçte ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde de etkili olacaktır.

ABD’nin Irak’ı işgali süreci Türkiye’nin tüm bölge politikalarını etkilemesi açısından son derece kritik bir süreç olmuştur. Bu sürecin en önemli merhalesi ise 1 Mart Tezkeresi tartışmalarında kendisini hissettirmiştir.

1 Tezkeresi Mart öğleden sonra Meclis Genel Kurulu’nda oylamaya sunuldu. Oylamaya katılan 553 milletvekilinden 264’ü kabul, 250’si ret oyu verdi. 19 milletvekili de çekimser kalmıştı. Kabul oyu verenlerin sayısı ret oyu verenlerden çoktu ama Anayasaya göre, oylamaya katılanların salt çoğunluğu olan 267 milletvekilinin ‘kabul’ oyu vermesi gerekiyordu. Kabul oyları bu sayıya ulaşmamıştı. Tezlere üç eksik oy yüzünden kabul edilmemişti (Zengin,2015: s.141).

Ali Balcı’ya göre;

“1 Mart 2003 tarihinde ABD’nin Irak’a müdahalesi sırasında Türkiye topraklarını kullanmasına izin veren tezkerenin TBMM’de reddedilmesiyle birlikte Türkiye bir anlamda savaş sonrası Irak’ın yeniden yapılandırılması sürecinin dışında kalmıştır. Öte yandan ABD güçlerine savaş sırasında en fazla desteği veren kuzeydeki Kürtler savaş sonrası Irak’ta etkin bir güç haline gelirken zamanla otonom konumlarını güçlendirmişlerdir. 8 Mart 2004’te çıkarılan Geçiş Donemi Yasası ile birlikte Kürdistan Bölgesel Yönetimi kurulmuş ve yaklaşık 75,000

kişilik bir peşmerge gücü de bu yeni kurulan yapının güvenlik aygıtına dönüştürülmüştür”(Balci,2013,s.120)

Bu bağlamda Faruk Loğoğlu Tezkerenin geçmemesinin dört türlü sonucunun olduğunu savunmaktadır:

- 1. Irak'ın bütünlüğü daha rahat sağlanabilirdi, bunun nedeni Türkiye'nin ABD'nin hata yapmasına izin vermeyecek olmasıdır
- 2. Kürt oluşumu işgal sonrasında elde ettiği rahatlığı bulamayacaktı
- 3. PKK'nın etkinliği kırılabilecekti
- 4. Komşu ülke olarak Irak'ın geleceğinin tesis edilmesinde söz sahibi olunacaktı.(Loğoğlu,2008,s.10)

Özal dönemlerinde pek çok bakanlık görevlerini üstlenen Hasan Celal Güzel'de Loğoğlu ile aynı görüşler doğrultusunda şu düşüncelere sahiptir. “2003'te Irak'ta olabilseydik, bugün Irak'ı Kuzeyi ile birlikte kontrol edebilir; süper güç ABD'nin hasmı veya bendesi değil en yakın strateji ortağı olabilir; Kuzey Irak'ta meydana peşmergelere bırakmaz, Kerkük-Musul hattında Türkmenlerin kontrolünü kurar, PKK'nın kökünü kazır ve milli güvenliğimizi sağlamış olurduk”(Güzel,2007: s.8).”

Tüm bu görüşlerin doğruluğunun yanında 1 Mart Tezkeresi'nin geçmemesinin Ortadoğu politikaları bağlamında olumlu etkisi de pek çok kişi tarafından kabul edilmektedir. Uzun yıllar boyunca Türkiye'nin ABD'nin peşinden giden bir ülke imajı bu andan itibaren değişmeye başlamıştır. Hüseyin Bağcı ve Bayram Sinkaya'ya göre “ AK Partili milletvekillerinin çoğunlukta olduğu TBMM'nin parti liderlerinin aksine 1 Mart tezkeresini reddetmesi Türkiye'nin bölgedeki imajını güçlendirmişti. Ayrıca parti liderlerinin İslamcı geçmişleri ve Ortadoğu halkları nezdinde Türkiye'nin itibarını artırmıştı. Partinin kimliği, özellikle onun Ortadoğu'da İslami hassasiyetleri olan bir parti olarak algılanışı AK Parti'nin güvenilirliğini artırıyordu (Bağcı ve Sinkaya, 2006: s.110).”

Türkiye-İrak ilişkilerinde 2007 yılı genel manada dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu yıl Türkiye'nin özellikle Kuzey Irak'a bakış açısının değiştiği yıldır. *“Yıllarca Kürdistan yönelimini Irak'ın ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü tehdit eden bir unsur olarak algılamasının ardından bu süreçte Türkiye Kürdistan'ın güvenini kazandı ve Iraklı Kürtlerle işbirliğini geliştirerek güvenlikten ekonomiye yönelen bir ilişki inşa etmeye başladı (Abromowitz and Berkey, 2009: s.3).”* Bu noktada kırılma noktasının 2007 Dağlıca saldırıları olduğu genel olarak kabul edilmektedir. 21 Ekim 2007 Dağlıca saldırılarının ardından hükümet yetkilileri bir yandan PKK'ya karşı askeri operasyonlara başlarken, diğer yandan da diplomatik çabalarını devam ettirdi. Bu noktada Türkiye'nin bu politikası geçişi temsil etmesi bakımından önemlidir. Bu saldırıların ardından Türkiye uzun süre diyalog kurmaktan çekindiği K.İrak yönetimi ile ilişki içerisine girmeye başlamış ve bu Türkiye'nin Irak politikasında büyük bir yenilik olmuştur.

Bu dönemde Türk heyeti, *Barzani'den PKK ile aralarındaki irtibatın kesilmesini istedi. Ankara, Kuzey Irak yönetiminin PKK'ya lojistik desteğinin kesmesi, örgüt militanlarının serbest dolaşımının engellenmesi ve propaganda faaliyetlerine set çekmesi karşılığında, bölge yönetimi ile mevcut ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri geliştirmeye hazır olduğunu bildirdi (Sabah,2009: s.21).”*

“Başbakan Erdoğan'ın 10 Temmuz 2008 yılında Bağdat'a yaptığı resmi ziyaret sırasında imzalanan “Türkiye-İrak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Anlaşması”nın ilk Konsey toplantısı, 15 Ekim 2009'da Bağdat'ta düzenlendi. Yüksek düzeyli stratejik işbirliği Konseyi anlaşması, birçok alanda taraflar arasındaki ikili ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesini hedeflemekteydi (Ayhan,2012: s.395).”

“2009 sonrasında anlaşmalar neticesinde Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapasitesinin artırılması, Irak doğalgazının uluslararası pazarlara sevkiyatının Türkiye üzerinden yapılması için yeni bir hattın kurulması, iki yeni sınır

kapısının açılması, sağlık inşaat telekomünikasyon ve inşaat alanlarında işbirliğinin artırılmasına yönelik kararlar alınmıştır (Ayhan,2010: s.397).”

Türkiye 2010 yılında Erbil’de konsolosluk açmıştır. *“Türkiye’nin Erbil’de konsolosluk açtığı tarihten çok kısa bir süre sonra Barzani’nin Ankara’ya yaptığı ziyaret Erbil Kürt idaresinin resmen tanınması anlamına gelmektedir. Söz konusu ziyarette Türk Hava Yolları’nın yakında Erbil’e de tarifeli seferlere başlayacağı karara bağlanmıştır (Türk ve Gaytancıoğlu,2010: s.415).”*

“Türk inşaat firmaları da Erbil ve Süleymaniye gibi şehirlerde faaliyetlerini bu dönemde artırmışlardır. Toplam binden fazla Türk şirketinin bulunduğu Kuzey Irak’ta inşaat şirketlerinin büyük bölümü, Türkiye menşelidir (Türk ve Gaytancıoğlu,2012: s.419).”

Tüm bu olumlu gelişmelere rapten Türkiye’nin Kerkük meselesinde bir uzlaş sağlayamadığı görülmektedir. Kerkük’ün özerk bir statüde olması politikasına karşılık Kuzey Irak’ın bölgede etkili çabaları hala sürmektedir.

Türkiye-İrak ilişkileri Osmanlı’dan ayrılışından günümüze güvenlik eksenli politikalara neden olmuştur. Bu süreç 2007 yılında gerçekleşen Dağlica saldırılarına kadar devam etmiş, bu andan itibaren ise Türkiye içerideki Demokratik açılım ile de bağlantılı olarak K.İrak bölgesi ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Türkiye’nin bu dönem politikalarının genel manada Irak merkezi hükümetinden ziyade K.İrak üzerinde şekillendiği görülmektedir. K.İrak ilişkileri bağlamında Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerinde ciddi bir yükselişin göze çarptığı görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak Türkiye için risk faktörü, Türkiye’nin K.İrak ilişkileri ile birlikte Kürdistan Yönetiminin ciddi kalkınma içerisine girmesi ve Merkezi hükümetten ayrışmasıdır. Bu sorun ileride Türkiye’nin PKK terörüne etki etmesi ve Türkiye’de bağımsızlık hareketlerine katkı sağlamsı bağlamında ciddi bir sorundur.

3.4.3.2. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Türkiye-İran İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

İran Türkiye'nin hem Kafkasya ve Ortadoğu (Yakın kara havzası), hem Hazar (yakın deniz havzası) hem de Orta Asya (yakın kıta havzası) politikaları açısından son derece önem arz eden bir ülkedir. Türklerin tarih boyunca bu ülkenin öneminin farkında olduğu görülmektedir. Bunun en somut delili İran coğrafyasında tarih boyunca Türklerin hâkim millet olmasıdır.

“X. yüzyılın başlarında Gaznelilerin İran'da hâkimiyet kurmasından XX. yüzyılın başlarına kadar bazı dönemler dışarıda bırakılırsa bu ülkede hâkim olan unsurun Türk boyları olduğu görülmektedir. 1040'daki Dandanakan muharebesinden sonra Büyük Selçuklular kısa sürede İran'ın büyük bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Büyük Selçuklulardan sonra İran Türk atabeylikleri ve yine bir Türk devleti olan Harzemşahlar'ın hâkimiyeti altına girmiştir. XIII. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ise İran'da Moğollar hüküm sürmeye başlamıştır. İlhanlı Devleti'nin XIV. Yüzyılın ortalarında sona ermesinden sonra Celayirli Devleti kurulmuş, yüzyılın sonlarında ise Timur İran'ı da ele geçirmiştir. Bu hâkimiyet 15. yüzyılın ortalarında Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Karakoyunlu Türkleri tarafından sona erdirilmiştir. Karakoyunluların İran'daki hakimiyetlerini sona erdiren ise 1467'de Diyarbakır bölgesinde yaşayan Akkoyunlu Türkmenleri olmuştur. Akkoyunlu Devleti'nin de yine Anadolu'dan giden Türkmen aşiretleri tarafından sona erdirilmesinden sonra 1501'de İran'da Safevi Devleti kurulmuştur (Ayman,2010: s.553).

Türklerin hâkimiyetinin sınırlanması ise 1920'li yıllardan itibaren iktidarı ele geçiren Pehlevi Hanedanı ile olmuştur. Bugün hala 30 milyon Türkün yaşadığı İran, Türkiye'nin ihmal edemeyeceği bir ülkedir.

Türkiye ve İran soğuk savaş süresinde yakın İşbirliği içerisinde olmuştur. CENTO ve Bölgesel İşbirliği teşkilatı gibi kurumlarda beraber hareket eden Türkiye ve İran'ın ilişkileri 1979 yılında İran'da gerçekleşen İran İslam Devrimi ile farklı bir yapıya bürünmüştür. Bu andan itibaren iki ülke birbirlerini tehdit olarak algılamaya başlamışlardır.

“1980’lere damgasını vuran ve sekiz yıl süren İran-İrak savaşı, hem İran dış politikasını, hem de Türkiye-İran ilişkilerini yakından etkilemiştir. İran bir taraftan yedek parça ihtiyacını karşılamak diğer yandan hayati ihtiyaçlarını karşılamak için Türkiye ticaret koridorunu açık tutmak için Türkiye’ye yanaştı (Sinkaya,2014: s.138).”

Ancak İran’ın özellikle Türkiye’nin neredeyse petrol ihtiyacının tamamını karşılayan Irak ile savaşa girmesi, İsrail’i tanımayan, hatta İsrail’in haritan silinmesi gerektiğini her fırsatta ifade eden beyanatlarda bulunması ve Amerika ve Batılı müttefikleri ile tüm bağlarını koparması, Türkiye’nin İran ile olan ilişkilerini bu dönemde zora soktu (Coşkun,2010: s.459).

Böyle bir psikoloji içerisinde 90’lı yıllara giren iki ülke karşılıklı tehdit algılarını sürekli olarak artırdı. 90’lı yıllarda İran’ın PKK’yı desteklemesi ve rejim ihracı politikası Türkiye’nin İran’a yaklaşımında son derece olumsuz bir havanın oluşmasına neden oldu.

Tüm olumsuz gelişmeler içerisinde Türkiye ile İran arasında enerji alanındaki girişim dikkat çekicidir. “Türkiye – İran arasındaki doğalgaz ticaretinin başlangıç noktası 1995 yılında iki ülke arasında imzalanan doğalgaz satış mutabakatıyla anılmaktadır. Bu mutabakatla beraber iki ülke arasında bir boru hattı inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu mutabakat 8 Ağustos 1996 tarihinde “NIGC – İran ile Doğalgaz Alım ve Satım Antlaşması” olarak imzalanmış ve bu antlaşma ile beraber İran, Türkiye’ye yıllık 3 milyar metreküp doğalgaz temin etmeyi ve bu rakamı 2007 yılında 10 milyar m³ e çıkarmayı taahhüt etmiştir. Antlaşmanın süresi yirmi beş yıl, başlama tarihi ise 2001 yılı olarak belirlenmiştir. Bu hat 2001 yılından bu yana işlerliğini sürdürmektedir.”(Celalifer,2008: s.2).”

2002 sonrası dönemde uluslararası konjonktürün etkisi ile Türkiye'nin dış politika anlayışındaki değişiklikler Türkiye-İran ilişkilerinin artmasına aracı olmuştur.

Türkiye'nin İran ile yakınlaşmasının ardındaki en önemli faktör ABD'nin Irak işgalidir. Birliğini ve toprak bütünlüğünü zedeleyebilecek gelişmeler başta olmak üzere hayati çıkarların zarar görebileceği endişesi Türkiye'yi ABD'yi dengeleme arayışına itmiştir. 2003 yılında TBMM'de 1 Mart Tezkeresi'nin onaylanmaması İran tarafından olumlu karşılanmıştır. Aynı yıl Türkiye'de gerçekleşen terör olayları, İran tarafından kınanmış, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Gül 2004 yılı içerisinde ayrı ayrı İran'ı ziyaret etmişlerdir (Ayman,2012: s.567).

90'lı yıllarda teröre destek veren bir ülke imajına sahip olan İran'ın terörü kınayan bir konuma gelmiş olması Türkiye-İran ilişkilerinin olumlu seyrini ortaya koyması açısından iyi bir örnektir. İran'daki Tutum değişikliğinin AK Parti'nin imajıyla da alakalı olduğu gözlenmektedir. İran'a göre; *“AK Parti'nin iktidara gelmesi i Tahran'ın gözünde Türkiye'nin artık 'katı laik' ve 'Batıcı' bir ülke olmaktan çıkıp 'Batı ile ilişkileri iyi olan, demokratik, laik ama İslam dünyası ile ilişkilerini geliştirmeyi arzu eden İslamcılarının iktidarda olduğu' bir devlete dönüştürmüştür* (Sinkaya,2014: s.148).”

Türkiye-İran ilişkilerindeki siyasi uzlaşma ortamı ekonomik ve kültürel gelişmenin de önünü açmıştır. *“1996 ila 2003 yılları arasında Türkiye'nin İran'a yaptığı ihracat toplam 2 milyar Amerikan doları iken, 2004 ila 2008 arasında 5,9 milyar Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Serbest ticaret merkezleri kapsamında dışarıdan alınacak tarım ürünlerinde yüzde 40, sanayi ürünlerinde ise %100 vergi muafiyeti getirilmesi Türk-İran ticaretini canlandırmak için yürürlüğe sokulmuştur* (Türk,2010: s.49).” Ancak ticaret konusunda Türkiye'nin ihracat ve ithalat arasındaki farkın büyük olduğu, Türkiye'nin enerji ithalatından kaynaklanan sorunun Türkiye'nin cari açığına ciddi derecede etki ettiği dikkate alınmalıdır. İki ülke halkının birbirlerini turistik amaçlı ziyaretlerinde de bu dönemde artışlar yaşanmıştır. Bu etkinin oluşmasında Türkiye'nin İsrail karşıtı bir

politikaya yönelmesinin halklar üzerinde oluşturduğu psikolojik katkının da önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Yükselen ikili ilişkilerde en keskin dönemeç ise 2010 yılında yaşanmıştır. İran uzun yıllar boyunca nükleer üretmekle suçlanmaktadır. Türkiye'nin son dönem tutumu ise İran'ı savunan bir görüntü çizmektedir. *“Türkiye Ak Parti döneminde İran'a acaba nükleer üretir mi diye kuşkuyla bakıp şüphe üzerinden yaptırım kararlarına yönelen büyük güçlerin İsrail'in elindeki nükleer silahlardan hiç bahsetmemelerine itirazları yükseltti ve İsrail'in uranyumu sınırsız zenginleştirmesini hak, İran'ın aynı şeyi yapmasını suç olarak gören anlayışın bölgesel ve uluslararası barışa hizmet etmediğini savundu (Zengin,2015: s.260).”*

Türkiye İran'ın Batı ile ilişkilerden soyutlanmasını her fırsatta eleştirmiş, bunun İran'ın radikalleşmesine neden olacak bir faktör olduğunun altını çizmiştir. Bu kapsamda Türkiye askeri seçeneklerin dillendirilmesine de sürekli olarak karşı çıkmış, diyalog yoluyla sorunların çözümünün bulunmasını savunmuştur. Türkiye'nin bir yandan Batı ile ilişkileri diğer yandan İran ile ilişkilerini bir dengede tutması onu Nükleer Müzakerelerde önemli bir aktör konumuna yükseltmiştir.

Türkiye-İran ilişkilerindeki bu dönemdeki yoğunlaşmanın bazı önemli uluslararası sonuçları da olmuştur. Öncelikle Türkiye'nin Brezilya ile birlikte İran ve Altılar (5+1 Grubu) arasında yürüttüğü arabuluculuk girişimleri olumlu sonuç vermiş ve İran Mayıs 2010'da zenginleştirilmiş uranyum takasına ilişkin “Tahran Bildirisi”ni imzalamıştır. Buna rağmen Batılı ülkelerin bu bildiriye bir anlaşma zemini olarak kabul etmemesi ve İran'a yönelik yeni yaptırımların gündeme getirilmesi Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Bunun neticesinde, o dönemde BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olan Türkiye 1929 sayılı yaptırım kararına karşı oy kullanmıştır. Son olarak Türkiye, Ekim 2010'da Lizbon'da düzenlenen NATO Zirvesi sırasında NATO Füze Kalkanı projesi çerçevesinde İran'ın resmen tehdit olarak ilan edilmesine karşı çıkmış ve bu yaklaşımını Zirve'ye kabul ettirmiştir (Sinkaya,2011: s.24).

İkili ilişkilerde enerji boyutun da bu süreçte önemli gelişmeler yaşanmıştır. *Türkiye 2010'da tükettiği gaz ve petrolün dörtte birini İran'dan temin etmiştir. Nitekim petrol ve doğalgazın iki ülke ticaretindeki baskın yeri nedeniyle Türkiye-İran arasındaki ticari dengeleri giderek artan boyutlarda yine Türkiye'nin aleyhine geliştirmiştir. Enerji alanında en kayda değer işbirliği girişimi ise Türkiye'nin (TPAO) Güney Pars doğalgaz sahasında bazı sektörlerde doğal gaz araması, çıkarması, işlemesi ve pazarlamasını konu alan protokollerin imzalanmasıdır* (Sinkaya,2014: s.149).

Genel olarak 2002-2010 yılları arasına baktığımızda 1979 yılından itibaren iki ülkenin düşman algılamalarının bu dönemde ortadan kalktığı, ekonomik, siyasi, kültürel ve enerji alanında işbirliklerinin arttığı ve Türkiye'nin uluslararası bir aktör konumuna yükselmesinde İran'ın etkisinin olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin hem etnik meseleler, hem jeopolitik sorunlar hem de enerji meseleleri noktasında İran ile işbirliğini her daim sürdürmesinin bölgesel ve küresel bir rol oynaması için bir zorunluluk olduğu bu dönemde çok net görülmüştür.

3.4.3.3. Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Türkiye-Suriye İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Merkez ülke Türkiye açısından Suriye hem Arap dünyasına açılma hem Akdeniz'e hâkim olma açısından kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca Suriye'nin etkisi bir yandan İsrail-Filistin dengelerinde, diğer yandan İran ile mezhepsel ilişkilerinde kendisini göstermektedir. Bu bağlamlarda Türkiye Suriye ilişkisi Merkez Ülke jeopolitiği açısından önem kazanmaktadır.

Türkiye-Suriye ilişkileri Türkiye'nin kuruluşundan günümüze kadar gergin seyretmiştir. İki ülke arasında ilk gerilim konusu Hatay meselesi olmuştur. Hatay'ın 1939 yılında Türkiye'ye katılmasından itibaren Suriye Hatay'ın kendi toprakları olduğunu ileri sürmüş ve ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Hatay meselesine bir de iki ülkenin farklı bloklarda yer alması eklenmiş ve ilişkilerde soğuk savaş süresince bir iyileşme görülememiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye-Suriye ilişkilerine yeni sorunlar eklenmiştir. Bu sorunlardan bir tanesi 1984 yılında faaliyete başlayan PKK'ya Suriye'nin destek vermesidir. İkincisi ise Su sorunudur. Özellikle PKK meselesi Soğuk savaş boyunca Kuzeyden gelebilecek tehditlere karşı teyakkuzda olan Türkiye'nin Sovyetlerin çökmesi sonrasında güney eksenli tehditlerle uğraşmaya başlamışına neden olmuştur.

1990'lı yıllar boyunca ikili ilişkiler en gergin dönemini yaşamış ve hatta iki devlet savaşın eşiğine gelmiştir. *“Türkiye Suriye'nin teröre verdiği desteği bitirmek için kararlı adımlar atmak zorunda kalmıştır. Türkiye-Suriye arasındaki gerginlik tırmanırken TSK, Suriye sınırındaki askeri birliklerini özellikle Hatay, Kilis, Gaziantep bölgesine takviye etmiştir. Türkiye'nin Hatay, Kilis, Gaziantep bölgesine asker takviyesi yapmasına karşılık Suriye, Türkiye sınırına 30 kilometre mesafeye yığınak yapmıştır. Suriye, Türkiye'nin kararlı tutumunu gördükten sonra geri adım atmaya başlamıştır (Gaytancıoğlu,2010: s.27).”*

Türkiye'nin baskıları sonucu Suriye'nin Öcalan'ı sınır dışı etmesi ve Adana Protokolü'nün imzalaması, Öcalan'ın daha sonra Kenya'da yakalanması ve PKK'nın askeri olarak yenildiğinin açıklanması normalleşme sürecine katkıda bulunmuş ve güneyden gelen güvenlik tehdidinin azalması gerçekleşmiştir (Tür,2006: s.154).” Özellikle Adana Protokolü ikili ilişkilerin ekonomik, siyasi ve kültürel yönden gelişmesinde etkili olmuştur.

İkili ilişkilerin gelişmesinde etkili olan bir diğer önemli olay da Hafız Esad'ın 2000 yılında hayatını kaybetmesi olmuştur. Hafız Esad'ın cenaze törenine Ahmet Necdet Sezer'in katılması ilişkilerde olumlu bir havanın oluşmasına aracı olurken, Batı'da eğitim almış ve Hafız Esad'a oranla daha liberal bir görüntü çizen Beşar

Esad'ın Suriye'nin başına geçmesi ise 2000'li yıllarda ikili ilişkilerin gelişmesinde en etkili faktör olacaktır.

Türkiye'nin Merkez Ülke stratejisini hayata geçirdiği 2002 yılından itibaren en başarılı sonuçların Suriye ile ilişkilerden alındığı görülmektedir. Adana Protokolü sonrası başlayan yakınlaşma süreci iki ülkedeki iktidar değişiklikleri ile yukarı yönlü hızlı bir ivme kazanmıştır.

İktidar değişikliklerinden sonra 2003 Irak işgali bu süreçte ilişkileri etkileyen ikinci önemli faktör olmuştur. 2003 işgali sonrası Irak merkezli ortak güvenlik kaygıları Türkiye Suriye işbirliğini derinleştirmiştir. *Irak'ın parçalanmasının iç istikrarlarını olumsuz etkileyeceği kaygısını paylaşan her iki ülke, İran'ı da içine alacak şekilde yakınlaşmaya başlamıştır. Ancak Suriye açısından Irak'ın parçalanması önemli olmakla beraber, ABD'nin Irak'taki askeri varlığı daha büyük bir tehdit olarak algılanmıştır* (Oytun,2009: s.41). ABD'nin Irak-İran ve Suriye'yi Şer Ekseni olarak tarif etmesi Suriye'nin ABD'yi tehdit olarak algılamasına neden olmaktadır. Suriye ABD'nin liderliğindeki Batı bloğu tarafından sürekli olarak baskı altında tutulduğu bu süreçte; Türkiye Batı'ya karşı Suriye'nin yanında yer almış ve Komşularla sıfır sorun politikası kapsamında Suriye ile ilişkileri büyük önem vermiştir. Türkiye'nin bu tavrı Suriye'nin ve tüm Arap dünyasının güvenini kazanmasında son derece etkili olmuştur. Türkiye'nin bu tutumu Suriye'nin meşruiyetinin kabullenilmesinde de ciddi bir imaj çalışması niteliğindedir.

Türkiye'nin bu süreçte AB ile ilişkilerinin de Suriye ilişkileri üzerinde etkili olduğu yönünde genel bir kanı vardır. Suriye'nin Türkiye'yi Avrupa'ya ve Batı'ya açılan kapısı olarak gördüğü mesajları 2004 yılında, Türkiye'nin de benzer bir şekilde Suriye'yi Ortadoğu'ya ve Körfez'e açılan kapısı olarak gördüğü mesajları yoğunlaştı (Tür,2012: s.610).

Gelişen ikili ilişkiler ekonomik, siyasi ve kültürel anlaşmaları da beraberinde getirmiştir ve iki ülke arasındaki diplomatik ziyaretler bu dönemde artmıştır.

1 Ocak 2007 itibariyle Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ikili ilişkilerde elde edilen önemli bir kazanım olmuştur. Türkiye Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın, Orta Doğu turu kapsamında 6-7 Ekim 2007 tarihlerinde Suriye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyareti müteakiben Suriye Cumhurbaşkanı Esad 16-19 Ekim 2007 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında, "Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı" iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. "Mutabakat Zaptında, "Siyasi ve Güvenlik", "Ekonomi" ile "Enerji ve Su" başlıkları altında, yürütülen ve gerçekleştirilebilecek projelere dair karşılıklı atılacak adımlara yer verilmiştir (Yaşar,2009: s.2).

Gelişen ikili ilişkiler 2008 yılında Türkiye'nin Suriye-İsrail arabuluculuğu ile zirveye ulaşmıştır. *"Türkiye AKP hükümeti ile bölgede üstlenmek istediği liderlik pozisyonunu İsrail-Suriye barış görüşmelerinde arabuluculuk rolü ile güçlendirmek istemiştir. Fakat Türkiye'nin Gazze operasyonu sırasında bölgedeki ağırlığını daha çok Filistin'den yana koyması, İsrail tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle İsrail'de 31 Mart 2009 tarihinde iktidara gelen Netenyahu Hükümeti, Türkiye'nin tarafsızlığını kaybettiğini düşünmektedir (Gaytancıoğlu,2010: s.37)."*

Türkiye'nin 2008 sonrası İsrail ile ilişkilerinin gerginleşmesinin tam aksi yönünde Suriye ilişkilerinde daha fazla entegrasyon çabaları ortaya çıkmıştır.

2009 yılında Beşar Esad'ın Türkiye ziyaretinin ardından ortaya konan "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği" girişimi ile her yıl ortak Bakanlar toplantısı çerçevesinde iki ülkenin Başbakanlarının eş başkanlığında her iki hükümetin dışişleri, Enerji, Ticaret, Bayındırlık, Savunma, İçişleri, Ulaştırma ve Tarım gibi her iki ülkenin 16 bakanının katılması öngörülmüştür. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla vize uygulamasının karşılıklı olarak kaldırılması kararının alınması, Suriye'nin Türkiye'deki "Demokratik Açılım" destek vereceğini açıklaması iki ülke arasında devrim niteliğinde gelişmelerin kaydedildiğini göstermektedir (Oktav,2010,s.442).

Türkiye Suriye arasındaki ikili entegrasyonun bu denli başarılı olabilmesi Türkiye'nin Şengen benzeri bir yapılanmanın Ortadoğu'da oluşabileceği kanaatlerinin oluşmasına neden olmuştur. Davutoğlu'nun Suriye ile alakalı olarak ortaya koyduğu politikaların arka planında şu cümlenin olduğu açıktır. ;” *Bu sınır doğal bir sınır değildir. Tarih boyunca hiçbir zaman Gaziantep ile Halep arasında bir sınır olmamıştır* (Davutoğlu,2010: s.42).”

Türkiye-Suriye ilişkileri Merkez Ülke Türkiye stratejisinin en başarılı halkasını oluşturmuş; Cumhuriyetin kuruluşundan 2000'lere kadar sürekli olarak tehdit algılaması içerisinde yaşayan iki ülke beklenmeyecek bir düzeyde müspet ilişkiler içerisine girmiştir. Bu örnek başlı başına Merkez Ülke jeopolitiğinin tüm havzalarda ortaya konmaya çalışılan ilişki biçimini pratiğe yansıtması bakımından son derece önemlidir.

3.4.3.4. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi Bağlamında İsrail-Filistin İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Bugün İsrail ve Filistin'in üzerinde kurulduğu topraklar asırlar boyunca Osmanlı idaresi altında bulunmuştur. Bu olay Türkiye'nin tarihi derinliğinden kaynaklanan zorunluluk neticesinde Filistin meselesinde aktif rol oynayabilme imkânı elde etmesine aracı olmaktadır. Tarihi derinliğe ek olarak Filistin halkının Müslüman olması, onları doğrudan Türkiye halkının gözünde 'kardeş' olarak algılanmasına sebep olmakta ve halk nezdinde Filistin'e yönelik bir saldırıda tepkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu Türkiye'nin Filistin'e dair kültürel derinliğini oluşturması noktasında önemli bir husustur. Bu iki faktöre ek olarak Filistin sorunun tüm Arap dünyasındaki önemi göz önüne alındığında; sorunun Türkiye'nin yakın kara havzasında etkili olabilme açısından da stratejik bir derinliğe sahip olduğu belirtilebilir. İsrail cephesinden bakıldığında; ise Türkiye'nin Batılı kimliği ile özdeşleştirilen küresel boyutunun ön plana çıkarılmasında ve güvenlik eksenli dış politika süreçlerinde Türkiye'nin bölgesel bir müttefik arayışına cevap vermesi noktasında İsrail önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle İsrail-Filistin

meselesi pek çok açıdan Türkiye'nin bölgesel ve küresel politikada merkezi ülke konumuna gelmesinde etkili olabilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte bölgede Türklerin hâkimiyeti son bulmuştur.

I.Dünya Savaşı sırasında çeşitli çevrelere verilmiş bir takım sözler, yapılmış gizli antlaşmalar sebebiyle meydana gelen Filistin toprakları üzerindeki belirsizlik Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda aşılmaya çalışıldı. İngiltere ve Fransa bu toplantıda yeniden anlaşarak Sykes-Picot Antlaşması'nı değiştirdi. Suriye ve Lübnan'ın Fransız mandasına; Filistin, Ürdün ve Irak'ın da İngiliz mandasına sokulmasını kabul etti. İngiltere'nin manda yönetimine geçen Filistin topraklarına bu tarihten sonra yoğun bir Yahudi gözü başladı. Artan Yahudi nüfus ile bölgede yerleşik Müslüman Arap nüfus arasında git gide artan gerilim, bölgede faaliyet göstermeye başlayan çok sayıda Yahudi örgütünün de tesiriyle çatışmaya dönüştü (SDE,2011: s.6).

II. Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin çekilmesi ile birlikte İsrail Devleti'nin kurulması ise bugün hala devam eden sorunların başlangıcını oluşturması bakımından son derece önemlidir. *“Türkiye, 15 Mayıs 1948 tarihinde kurulan İsrail devletini hemen tanıma yoluna gitmeyerek, “bekle-gör” politikası izledi. İsrail'in kurulmasından hemen sonra başlayan 1948–1949 Arap-İsrail Savaşında tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Ancak, Türkiye Arap ülkelerinin tepkilerine rağmen İsrail devletini kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra 28 Mart 1949 tarihinde tanıyan ilk Müslüman nüfusa sahip devlet oldu. Tanıma gerekçesi ise; “İsrail, BM'ye üye olmuştur, dolayısıyla Türkiye de yeni kurulan bu devleti BM Örgütü'nün evrenselliği çerçevesinde tanımıştır” şeklinde olmuştur (Üren,2011: s.5).”* Türkiye'nin bu tutumu uzun yıllar Arap dünyasında Batı'nın arkasından giden bir ülke imajının oluşmasına neden olmuştur. *“Türkiye'nin İsrail'i tanımasının ardından Bağdat Paktı'nı imzalamış olması ve Cezayir'e karşı Fransa'nın yanında yer alması Batılı imajını güçlendirse de yukarıda ifade edilen Arap dünyasındaki imajına ciddi derecede zarar ermiştir.*

1960'lı yıllarda Türkiye Kıbrıs konusundaki yalnızlığının farkına varmış ve Filistin yanlısı bir tutum içerisine girmiş ve Arap dünyası ile ilişkilere önem vermiştir. *“Türkiye 1967 yılında gerçekleşen Altı Gün Savaşı sonucu, İsrail'in Mısır'dan Gazze Şeridi ve Sina Yarımadası'nı, Ürdün'den Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü ve Suriye'den Golan Tepeleri 'ni alması üzerine, İsrail'in işgal ettikleri topraklardan çıkmasının barışın tesisi için bir ön koşul olduğunu ifade etmiştir (Özer,2011: s.144).”*

“1967 yılında yaşanan savaş esnasında Arap devletlerinin yanında yer alan Türkiye, 1973 yılında Yom Kippur Savaşı 'nda tarafsızlığını açıklasa da, uygulamada Arap devletlerini desteklemiş ve bu devletlere silah taşıyan Sovyet uçaklarının Türk Hava Sahası'nı kullanmasına izin verirken, İsrail'e yardım edecek ABD uçaklarının İncirlik Üssü'nü kullanmasına izin vermemiştir (Tüysüzoğlu,2014: s.146).”

1980'lerin başında İsrail ile gergin olan ilişkiler ilerleyen süreçte altın çağı olarak adlandırılacak bir döneme girmiştir. 1990'lı yıllar özellikle dikkatli bir şekilde üzerinde durulması gereken yıllar olmuştur. Bu dönem hem iç hem de dış siyasetteki Türkiye'nin durumu ilişkilerin boyutunu etkilemiştir. *“1990'larda Türkiye-İsrail ilişkilerini önemli bir konuma taşıyan en önemli nedenlerin başında özelde asker ve bürokrasinin genelde laik Kemalist sınıfın Türk dış politikasının ve dolayısıyla da Türkiye'nin İslamlaştığı düşüncesinden hareketle bu süreci tersine çevirme çabası gelmektedir (Balcı,2011: s.120).”* Dış gelişmelere baktığımızda ise; İsrail-Filistin görüşmelerinin başlamış olması ve barış havası, Türkiye'nin Suriye-İran ve Irak kaynaklı güvenlik meselesi ve ABD'deki Ermeni lobilerine karşı Yahudi lobilerinin desteğinin alınma isteğinin İsrail ile ilişkilerin gelişmesinde etkili olduğu söylenebilir.

2000'li yıllar İsrail ile ilişkilerde tarihte görünen en gergin dönemin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu süreçte Türkiye'nin Filistin'i dikkate alan bir politika takip ettiği görülecektir. Türkiye'nin Filistin yanlısı politika takip etmeye başladığı dönem Bülent Ecevit'in Başbakanlığı dönemi ile başlamıştır. *“İsrail orduları tarafından Batı Şeria'daki Cenin mülteci kampına yönelik operasyon sırasındaki uygulamaların*

Başbakan Bülent Ecevit tarafından 'soykırım' olarak nitelendirilmesi ikili ilişkilerde sıkıntılar yaratmıştır (Gencer,2005,s.97).”

AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından itibaren İsrail ile ilişkilerde bir süre denge politikasının izlendiği görülmektedir. Ancak 2003 Irak İşgali sonrasında fikir ayrılıklarının ortaya çıkması ile birlikte ilişkilerde Türkiye'nin ivmesi Filistin'e kaymıştır. *İsrail parçalanmış bir Ortadoğu'nun kendi geleceği açısından büyük bir önem taşıdığı yönünde politikalar izlerken Türkiye'nin politikaları ise tam tersi olup, özelde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, genelde ise bütün Orta Doğu bölgesinde istikrar ve barışın tesis edilmesidir. Bu çerçevede iki ülkenin bölge politikaları örtüşmediği gibi aksine tam ters yönde gelişme kaydetmektedir (Yılmaz,2010: s.19).”*

İkili ilişkileri gerginleştiren ikinci olay İsrail'in barış dilini terk edip 2004 yılında El Aksa İntifadası sürecinde tekrar şiddet dilini kullanma olayı olmuştur. *“19 Mayıs 2004'te Başbakan Erdoğan'ın HAMAS liderlerinden Şeyh Ahmet Yasin ve Abdülaziz Rantisi'nin İsrail operasyonu sonucu öldürülmesi üzerine İsrail'in bölgede devlet terörü uyguladığı şeklindeki beyanı İsrail tarafında rahatsızlık ve tedirginlik meydana getirmiştir (SDE,2011: s.13).”* Bu olay Türkiye'nin İsrail yanlısı tutumu artık terk etmeye başladığı ve Filistinlileri savunan bir politikaya başladığının en net göstergelerinden bir tanesidir. Türkiye benzer bir tepkiyi 2008 “Dökme Kurşun Operasyonu”nda da göstermiştir. *“2 ay süren ve çoğu silahsız siviller olmak üzere iki bine yakın Filistinlinin öldürüldüğü Dökme Kurşun Operasyonuna Türkiye'nin tepkisi çok sert oldu. Başbakan Erdoğan, Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Meclis Başkanı Köksal Toptan ve hatta muhalefet liderleri Deniz Baykal ve Devlet Bahçeli operasyonu çok sert bir dille kınadı ve derhal operasyonların sonlandırılmasını istediler (Aytürk,2012: s.624).”*

2009 yılında Davos Zirvesi'nde yaşanan 'One Minute' hadisesi ise Türkiye'nin artık açık ve net olarak Filistin halkının yanında yer aldığına göstergesi olmuştur. Başbakan Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'e sert bir şekilde tepki göstermesi ve oturumu terk etmesi ile birlikte İsrail ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Türkiye'nin bölgedeki imajı açısından bu tepkinin büyük bir etki yarattığı görülmektedir. Zaten Saul Palem'in ortaya koyduğu bir araştırma da Filistin meselesinin Arap dünyası için önemini ortaya koymaktadır. TESEV Vakfı'nın araştırmasına göre:

Bölge olarak Ortadoğu için en acil meselenin ne olduğu sorulduğunda, Irak ve İran hariç diğer tüm ülkelerden katılımcılar birinci sıraya Arap-İsrail çatışmasını koyarken, İran ve Irak'ta ekonomik meseleler birinci sırayı almayı sürdürmüştür. Bu sonuç iki durumu ortaya koymuştur: Ankara'nın bölgesel diplomasiye yüksek öncelik vermesi doğrudur; ancak yanı başındaki iki komşusu için en öncelikli mesele Arap-İsrail çatışması değil ekonomidir (Salem,2011,s.5).

Görüldüğü üzere Irak ve İran dışarıda bırakıldığında Filistin Meselesi tüm Arap ve Müslüman dünyasının en çok önem verdiği sorundur. Türkiye'nin bu süreçte bölgesel güç imajına "One Minute" çıkışının etkisinin de yüksek olması doğal bir sonuçtur. "One minute" çıkışının Türkiye'nin bölgesel vizyonuna yaptığı katkının en önemli nedenlerinden bir tanesi de artık bir Ortadoğulu imajının Türkiye için oluşmasıdır. Batı'nın bir kolu gibi algılanıp samimi bulunmayan Türkiye bu andan itibaren Doğulu imajını ön plana çıkaran bir ülke olmuştur.

"One Minute" çıkışının ardından Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir dizi kriz daha meydana gelmiştir. Bu dönemde "TRT'de yayınlanan 'Ayrılık' adlı "Dizinin bir bölümünde Gazze'de gerçekleşen "Dökme Kurşun" operasyonu konu edilmiş, bu operasyon sırasında yaşanan olaylar duygulara hitap edecek şekilde izleyiciye aktarılmıştır. İlk bölümü Başbakan Erdoğan'ın "One Minute" çıkışı ile başlayan dizi İsrail askerlerini katil olarak gösterdiği için İsrail hükümetinden tepki görmüştür (Çevik ve Ersaydı,2011: s.13)."

Bu olay üzerine Türkiye ile “Alçak Koltuk Krizi” yaşanmıştır.

Alçak Koltuk Krizi” olarak tarihe geçen talihsiz olay, özünde büyük bir diplomatik krizdir. Türkiye Büyükelçisinin diplomatik nezaket ve teamüller çiğnenerek İsraili yetkililerce ayakta bekletilmesi ve daha alçak bir koltukta hesap verir bir tarzda görüşmeye kabul edilmesi Türk vatandaşların onurlarının incinmesine yol açmıştır. Başta Başbakan olmak üzere bu konuda zaten çok hassas olan Türkiye’nin hükümet yetkilileri, tepkilerini ve hassasiyetlerini dile getirmişlerdir (Çevik ve Ersaydı,2011: s.13).

Türkiye’nin bu süreçte İsrail’e karşı en büyük tepkisi ise Anadolu Kartalı tatbikatının uluslararası bölümünün millileştirilmesi olmuştur.

2001’den bu yana Konya ovasında “Anadolu Kartalı” adını taşıyan eğitim tatbikatları yapılmaktadır. Anadolu Kartalı Eğitimleri yılda 4 dönem halinde, Konya’daki Üçüncü Ana Jet Üs Komutanlığı bünyesinde bulunan eğitim merkezinde, milli ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilmektedir. Uluslararası düzeyde yapılan tatbikatlara ABD, Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda gibi ülkelerin yanı sıra, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan gibi Ortadoğu ülkeleri de iştirak etmekte, zaman zaman NATO bünyesinde görev yapan pilotlar da bu eğitimlere katılmaktadır. Diğer taraftan İsrail uçakları da 5 eğitim devresinde yer almıştır (Duman,2009,s.1).”

Tatbikatın Türk hava sahası içinde ancak, Suriye-Irak- İran sınırlarına yakın bölgelerde yapılacak olmasının, İsrail’in bu alanda gözlem yapabilmesi ve İran ile ilgili kurgulanabilecek olası bir müdahale için tecrübe kazanması açısından önemli olduğu düşünülebilir. Türkiye’nin tam da Başbakan’ın İran ve Irak ziyaretleri öncesinde İsrail uçaklarını Türk hava sahasında ağırlamak istememiş olması önemlidir. Gelişme, bu şekliyle İsrail için çok anlamlıdır (Tür,2009: s.38).

Türkiye-İsrail ilişkilerindeki en önemli dönüm noktası 2010 yılında gerçekleşen “Mavi Marmara Olayı” olmuştur. İsrail’in Hamas’ın hâkimiyetinde bulunan Gazze bölgesine uyguladığı ablukayı kırmak amacıyla 27 Mayıs günü İnsan Hak ve Hürriyetleri(İHH) önderliğindeki Mavi Marmara yardım gemisi dünyanın pek çok ülkesinden gönüllülerle birlikte Gazze’ye doğru yola çıktı. 31 Mayıs 2010 günü Yardım gemileri İsrail kuvvetlerince durduruldu. İsrail askerlerinin gemiye çıkması esnasında aktivistlerin mukavemet etmesi üzerine, İsrail güçleri sivillere ateş açtı. Açılan ateş sonucunda biri ABD vatandaşı olmak üzere 9 aktivist öldü, 23’ü ağır

54 kişi yaralandı. Gemiler İsrail'in Aşdod Limanı'na çekildi. Aktivistler gözaltına alındı. Bu olay Türkiye-İsrail ilişkilerinde artık kan döküldüğünün ve Türkiye'nin artık İsrail-Filistin meselesinde Filistin'in yanında olduğunun en somut göstergesi olmuştur. Bu saldırı sonrasında İsrail ile ilişkiler kopmuş ve Türkiye uluslararası platformlarda Filistin'in tanınması yolunda diplomatik çabalara girişmiştir.

Merkez ülke jeopolitiği bağlamında bir değerlendirmede bulunmak gerekirse Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerindeki gerginliğin Ortadoğu ve Arap dünyasında imaj değişikliğinde büyük etkisinin olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin Filistin davasının bu Arap dünyası için önemini iyi kavradığı ve bunu politikalara yansıttığı, ayrıca Ortadoğu ülkeleri olan Suriye, İran gibi komşuları ile ilişkilerin İsrail ile birlikte yürümeyeceğinin bilincinde bir politika takip ettiği görülmektedir.

3.5. Türkiye'nin Yakın Deniz Havzası İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

3.5.1. Merkez Ülke Türkiye'nin Karadeniz Havzası Ekseninde Rusya İle İlişkileri (2002-2010)

Türk-Rus ilişkileri başladığı 1500'lü yıllardan itibaren genel manada bir rekabet üzerinden şekillenmiştir. Bu rekabetin ortaya çıkmasının en önemli nedeni iki milletin jeopolitik tahayyüllerinin çakışmasından kaynaklanmasıdır. İki milletin de hâkim olduğu Balkanlar, Kafkaslar başta olmak üzere nispeten Orta Asya bölgeleri jeopolitik bir çatışmaya sebep olmuş ve iki millet arasındaki rekabet anlayışı ortaya çıkmıştır "*Özellikle Kırım Savaşı, Türk -Rus ilişkilerinde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur, zira bu savaştan sonra iki devletin arası sürekli açılma eğilimi içerisine girmiş ve ilişkiler, tarihin hemen her döneminde korkuyla beslenen karşılıklı güvensizlik temelinde gelişmiştir* (Onay,2010: s.683)." Ancak şunun da altı çizilmelidir ki iki ülke arasındaki ilişkilerde dönem dönem -her ne kadar kısa dönemlerde olsa da- yakınlaşmanın olduğu da görülmektedir.

İki milletin ilk yakınlaşma hamlesi Fransızların Mısır ve Akdeniz’de yayılma tehlikesine karşı koymak amacıyla Osmanlı’nın müttefik arayışıyla başlamıştır. Bu çerçevede Osmanlı ile Çarlık Rusya arasında Aralık 1798’de yedi senelik bir savunma anlaşması imzalanmıştır. II. Yakınlaşmanın tarihi, sembolik olarak 8 Şubat 1893’tür. Bu tarihte, Osmanlı’nın talebi üzerine, Rus filosu ve ordusu Boğaz’a konuşlanmıştır. O sırada Osmanlı bir iç mücadele yaşıyordu. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, İstanbul ile anlaşmazlığa düşmüştü. Valinin askeri güçleri, Anadolu’ya doğru ilerliyordu. Mehmet Ali Paşa’nın pasifize edilmesi için Osmanlı, Rusya ile bir ittifakı gerekli görmüştü ve 8 Temmuz 1833’te Hünkâr Anlaşmasını imzalamıştır (İmanov,2010: s.728)

İki ülke arasındaki üçüncü yakınlaşma dönemi Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu yıllara rastlamaktadır.

Çarlık ve Osmanlı İmparatorluklarının Birinci Dünya Savaşı sonrası yıkılması ve yerlerine Türk ve Sovyet cumhuriyetlerinin kurulmasını izleyen dönemde rekabetçi ilişkilerin yerini bir süre dayanışma ve işbirliğini öngören ilişkiler almıştır. İki Dünya Savaşı arasını kapsayan bu dönemde her iki ülke de iç gelişmelerine ağırlık vermekte ve uluslararası mücadelelerin dışında kalmaya çalışmaktaydı. Ayrıca, iki komşu da sömürgeci Batı emperyalizmine hedef teşkil etmişler ve bağımsızlıklarını koruyabilmek için tüketici mücadeleler vermek zorunda kalmışlardı (Turan,2009: s.1) .

“Rusya’nın yeni Türk devletini desteklediği bu dönem (1921-1939), Rusya ve Türkiye ilişkilerinde bir başlangıç ve iyi komşuluk dönemi olarak nitelendirilebilir. Aynı dönem içerisinde Ankara hükümeti ile Moskova arasında imzalan Dostluk Anlaşmasıyla Rusya, Misak-ı Milli sınırlarını tanıyan ilk büyük devlet olmuştur.”(Ercan,2011(a): s.128)

Soğuk Savaş döneminde de özellikle 1960’lardan sonra Türkiye ile Rusya arasında sıcak ilişkiler soğuk savaş koşulları içerisinde mümkün olabildiğince geliştirilmeye çalışılmıştır. İlişkilerin gelişim seyri 1990’larda büyük ivme kazanmıştır. Bu dönemde karşılıklı ziyaretler artmaya başlamış, enerji alanında işbirlikleri ortaya konmuş hatta terör konusunda anlaşmalar dahi hayata geçirilmiştir. İlişkilerde yukarıya doğru bir ivmenin kazanılması ile birlikte AK Parti döneminin altyapısının oluşumu sağlanmıştır ve AK Parti politikaları bu altyapının üzerine inşa edilmiştir.

1990’larda Türkiye ile Rusya arasında gelişmeye başlayan ikili ilişkiler 2002 sonrası süreçte altın çağı olarak adlandırılabilir bir döneme girmiştir. Türkiye’nin Rusya ile ilişkileri genel manada ‘komşularla sıfır sorun’ politikası çerçevesinde ele alınmıştır. *“Rusya ile ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye’nin izlediği mevcut politika içinde öncelikli bir yere sahiptir. Aynı zamanda Rusya, Avrasya’da istikrar ve bölgesel barış için hayati bir ortak olarak görülmektedir. Nitekim Recep Tayyip Erdoğan’ın Rusya’ya ticaret, yatırım, turizm ve enerji güvenliği açısından önemli bir ülke olarak tanımlaması, hükümet tarafından benimsenen politikayı yansıtmaktadır (Bozkurt,2010: s.711).”*

Ak Parti döneminde ilişkilerin olumlu yönde bir ivme göstermesinde uluslararası konjonktürün etkisinin olduğunu altı çizilmelidir. ABD’nin Irak’ı işgali süreci Türk-Rus ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. ABD’nin Irak’ı işgal sürecinde Türkiye’de yaşanan 1 Mart Tezkeresi tartışmaları ve sonucunda ABD ile birlikte hareket etmeme kararı Rusya tarafından son derece olumlu karşılanmıştır. Anti-Atlantikçi bir siyaset inşa etmeye çalışan Rusya’nın Türkiye’nin politikasını desteklemesi son derece normal bir durumdur. Bu olay ikil ilişkilerin ekonomik, enerji, siyasi ve kültürel boyutları üzerinde pozitif bir katkı yapmıştır.

Uluslararası konjonktür ile alakalı ikinci kriz Rusya’nın Güney Osetya’ya müdahalesi olmuştur. Güney Osetya Savaşında Türkiye’nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ndeki maddelerden taviz vermemesi, Rusya’nın Türkiye ile olan ilişkilerinde ikinci uluslararası önemli nokta kabul edilebilir. Türkiye’nin *“Kafkas İşbirliği ve Barış Platformu” ile Kafkasya’daki gerginliği azaltma gayreti ayrıca Gürcistan ile ilişkilerin olumlu yönde bir seyir izlemesi bir yana, Gürcistan’ın toprak bütünlüğünün korunmasına dair Rusya ile tezat fikirlere sahip olduğu açıktır (Bayhan,2012: s.94).”* Ancak tüm bu tezatlığa rağmen Türkiye’nin ABD’yi karşısına alacak bir biçimde bir uygulamaya girmesi ikili ilişkilerde Rusya’nın güveninin kazanılması noktasında son derece önemlidir. Türkiye’nin bu noktada izlemiş olduğu politika Karadeniz Havzası’nın küresel güçlerin yeni mücadele alanı haline gelmemesi anlayışı çerçevesinde Rusya ile aynı doğrultuda bir politika ortaya

koyması son derece önemlidir. “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın “ABD bizim müttefikimiz, Rusya ise önemli bir komşumuzdur. Rusya bizim aynı zamanda bir numaralı ticaret ortağımızdır. Enerji ihtiyacımızın üçte ikisini Rusya üzerinden sağlamaktayız. Biz kendi ulusal çıkarlarımız doğrultusunda hareket ediyoruz... Rusya’yı göz ardı edemeyiz.” Şeklindeki açıklamaları Rusya ile ilişkilerin Türkiye açısından önemine işaret etmektedir (Bila,2008,s.1).”

Türkiye’nin Ermenistan, İran, Azerbaycan, Suriye ve genel manada Ortadoğu politikalarına 2002-2010 yılları arasındaki bakışının da Rusya ile hemen hemen aynı çizgide olduğu görülmektedir. “İran Nükleer sorununun diplomatik yollarla çözülmesi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi, Dağlık Karabağ sorununun diplomatik yollarla çözülmesi, Ortadoğu’da barışın sağlanması, Suriye-Lübnan sorunu, Afganistan ve Irak’ta güven ortamının sağlanması, Karadeniz’in küresel güçlerin yeni mücadele alanı haline getirilmemesi gibi konularda Türkiye ile Rusya yakın politikalara sahiptir (Özbay,2010: s.2).”

Türkiye ile Rusya arasında uluslararası işbirliğinin yanında ekonomik anlamda da gelişmeler bu dönemde dikkat çeken en önemli parametrelerden birisi olmuştur.

Rusya ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi, 1996’dan 2000 yılına kadar güçlkle 3,4 milyar dolardan 4,5 milyar dolara yükselmiştir. 2001 yılında başlayan iyileşme sonucunda ise 4,3 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2008 yılına gelindiğinde 38 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak bu dönemde patlak veren küresel finansal ve ekonomik kriz, bir yıl içerisinde ticaret hacmini 22.6 milyar dolara çemiştir. 2009 sonrasında ise gerek Türkiye gerekse Rusya’da toparlanmanın adından Batı ekonomilerine nazaran daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesiyle ikili ticarete yukarı yönlü bir hareketlenme başlamıştır (USAK,2013: s.36).

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde ekonomiye benzer bir iyileşme de kültürel sahada gerçekleşmiştir. Kültürel münasebetler noktasında Rusya’dan Türkiye’ye gelen turist sayısındaki artış ve iki millet arasında gerçekleşen evlilik rakamları da dikkat çekmektedir.

İki ülke arasında en önemli işbirliğinin geliştiği alanlardan bir tanesi de enerji alanıdır. Bu alan karşılıklı rekabetin de ciddi derecede hissedildiği bir alandır. Esasen 1990'larda Bakü –Tiflis-Ceyhan (BTC) projesiyle birlikte rekabet ortaya çıkmış bulunmaktadır. Öncelikle altı çizilmesi gereken hususlardan ilki Rusya ile Türkiye arasındaki enerji ilişkisinin Türkiye'ye yarar ve zarar analizinin yapılmasıdır. İlder Turan'a göre: “Rusya, Türkiye'nin petrol ve özellikle doğalgaz ihtiyacının büyük bölümünü güvenilir bir biçimde karşılamaktadır. Ancak ülkemizin enerji alanında Rusya'ya bağımlılığı giderek artmaktadır. Böyle bir bağımlılık, iki ülke arasındaki ilişkiler ne kadar dostça olursa olsun, istenilen bir durum değildir.”(Turan,2008: s.67).”

Enerji alanında yaşanan bir diğer sıkıntı ise Türkiye'nin enerji koridoru olma meselesi ile alakalıdır. Bu bağlamda “iki ülke arasında Hazar Havzası ve Orta Asya petrol ve doğalgazının dünya pazarlarına ulaştırılması için geliştirilen projeler konusunda da fikir ayrılıkları var. Enerji konusunu dış politika ve baskı aracı olarak kullanan ve tekel konumunu muhafaza etmek isteyen Rusya, kaynak çeşitliliğini artıracak ve kendisini dışarıda bırakacak projelere karşı çıkıyor ve karşı hamle olarak kendisi projeler geliştiriyor. Kuzey Akım ve Güney Akım projeleri bu politikanın sonucu ortaya çıkmış projelerdir (BİLGESAM,2013: s.17). “Önümüzdeki 20 ila 30 yıl içerisinde, enerji ihtiyacının %70'ini ithal etmek zorunda kalacak olan Avrupa Birliği, mevcut enerji ihtiyacının büyük bir kısmını, Rusya, Norveç ve Cezayir'den sağlamaktadır. Birliğin Rusya'ya bağımlılığı ise, önümüzdeki dönemde doğalgazda %50'den yüzde %70'e, petrolde ise bu rakam %100'e kadar çıkacaktır (Efegil ve Musaoğlu,2011: s.153).” Bu rakamlar göz önüne alındığında önümüzdeki yıllarda enerji alanında Rusya ile rekabet olasılığının yüksek olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Genel manada değerlendirecek olursak Türkiye'nin 2002-2010 yılları arasında Rusya ile ilişkilerinde tarihinde hiç olmadığı kadar iyi ilişkilerin var olduğunu rahatlıkla söylenebilir. Bu ilişkiler daha çok ekonomi, kültür ve siyasi anlamda gelişmiş olsa da; enerji alanındaki fikir ayrılıkları hala devam etmektedir.

Türkiye'nin bu noktada Rusya'yı ihmal eden bir anlayış içerisine girmemesi de dikkat çekici bir unsurdur. Türkiye'nin uluslararası bağlamda bir denge siyaseti izlediği ve tek yönlü ve Batı eğilimli bir anlayıştan sıyrılarak çok yönlü ve barış ve istikrar eksenli politikalar üzerinde durduğu gözlenmektedir.

3.5.2. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Havzası İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Merkez Ülke Türkiye jeopolitiğinde Doğu Akdeniz havzası iki açıdan önem arz etmektedir. Birincisi Ege üzerinden Türkiye'nin Karadeniz, Marmara ve Akdeniz bağlantısını sağlama, ikincisi ise Kıbrıs üzerinden Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve hatta Kafkaslara müdahale yeteneğini artırma bağlamında küresel bir önem arz etmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin Ege sorunları bağlamında Yunanistan ile ilişkileri ve Kıbrıs Meselesi her dönem Türkiye'nin birincil meselelerinden birisi olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Bu noktada Türkiye Yunanistan ilişkileri ve Türkiye'nin Kıbrıs politikası bu bölümde ele alınacaktır.

3.5.2.1. Ege Havzası ve Yunanistan ile İlişkilerin Analizi

Ege bölgesi Türkiye'nin hem kendi iç bütünlüğünün sağlanabilmesi hem de Akdeniz üzerinden dünyaya açılabilmesi noktasında önem arz etmektedir. Türkiye'nin Ege'ye dair problemleri de bu kapsamda komşusu Yunanistan ile ilişkileri önemli hale getirmektedir.

Yunanistan ve Türkiye bağımsızlık mücadelelerini birbirlerine karşı vermiş olmalarından dolayı sürekli olarak düşman psikolojisi içerisinde hareket etmektedir. Fransız İhtilali Osmanlı topraklarında pek çok milletin milliyetçilik hislerini tırmandırmıştır, işte Yunanlılar da bu milletlerin arasındadır.

“Rumların bağımsızlığı için ilk adım, bir Rum tüccarı olan Manvel'iin, iki arkadaşıyla birlikte,1814'te Odesa'da “Philke Heteria” cemiyetini kurmasıyla atıldı. Cemiyetin başkanlığına Rus Çar'ının Rum asıllı yaveri Alexander İpsilanti getirildi. 1821 yılında Mora'da çıkan isyan sonrası

Rum Patriği Gregor'un paskalya günü, Petro Kapısına asılması ve sonrasında gelişen uzun süreli isyanlar sonucunda 1830 yılında Yunanistan Osmanlı'dan ayrılarak ilk kez bağımsız olan millet olmuştur (Afyoncu,2011: s.41).

1919-1922 yılları arasında da Türkiye'nin vermiş olduğu kurtuluş savaşında Yunanistan megalı idea düşüncesi çerçevesinde Anadolu işgaline büyük güçlere eşlik etmiştir. Türkiye'nin kuruluşuna giden süreçte Yunanistan önemli bir düşman ülke olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki yıllarda Türkiye-Yunanistan ilişkileri olumlu bir seyir takip etmiştir. Ancak *"1960 senesinden sonra gayri-askeri statüdeki Doğu Ege adalarının Yunanistan tarafından Lozan ve Paris Barış Antlaşmalarına aykırı şekilde silahlandırılması, söz konusu ilımlı dönemin sona ermesine yol açmış ve bunu izleyen yıllarda da gerilim sürekli olarak tırmanmıştır* (Ada,2011: s.1) Yine bu dönemde Kıbrıs Sorunu üzerinden de Türkiye ile Yunanistan arasında mücadele hız kazanmıştır.

Esasen Soğuk Savaş konjonktürü içerisinde aynı blokta yer alan iki ülkenin bu kadar çatışma üslubu benimsiyor olması ne AB'nin ne de ABD'nin arzu ettiği bir şey değildi. Öyle ki Marshall ve Truman Yardımlarında her iki ülke de pay almıştır; her ne kadar Yunanistan çok daha fazla almışsa da. Türkiye'nin bu dönem izlediği politikalarda genel manada Yunanistan'dan geri kalmama stratejisi üzerine inşa edilmiştir. *"1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Ege Denizi'ndeki anlaşmazlıklar iki ülke arasında güç mücadelesi doğurmuştur. Ege'de gayri askeri statüdeki adaların silahlandırılması, kıta sahanlığı sorunu, Yunanistan'ın karasularını 6 milden 12 mile ve hava sahasını 10 mile genişletme girişimi, egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıklar üzerinde tarafların hâkimiyet iddiaları iki ülke arasındaki temel uyuşmazlıklar olarak ortaya çıkmıştır* (Sandıklı ve Kaya,2016: s.212)."

Türkiye'nin Ege Havzası ile ilişkileri 1990'lı yılların sonuna kadar güvenlik anlayışı üzerinden şekillenmiştir. Ancak 1990'ların sonundan itibaren ilişkilerde olumlu bir havanın ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. 1990'ların sonunda

ilişkilerde yumuşamanın yaşanmasının en önemli nedeni Yunanistan'daki iktidar değişikliğidir.. *“1999 sonrası yakınlaşma sürecinin mimarı olan, Türkiye'ye ılımlı ve yapıcı yaklaşımı ile bilinen ve önceki iktidarı Türkiye ile ilişkilere gereken önemi vermemekle ve yakınlaşma sürecini yavaşlatmakla eleştiren Papandreou'nun başbakan olmasını sağlayan bu iktidar değişikliği, iki ülke arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesi ve sorunlarına görüşmeler yoluyla çözüm bulunması açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir (Aykoç,2012: s.489).”*

Nitekim Papandreou'nun başbakan olduktan sonra gayrı-resmi de olsa ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmesi Türkiye ile ilişkilere verdiği önemin bir göstergesi olarak Türkiye'ye gerçekleştirmesi Türkiye ile ilişkilere verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilirken, bu ziyarette sorunların çözümü için gerekli siyasi iradeyi göstereceğini belirtmesi ise ilişkilerde yeni bir dönemin ilk işareti olarak yorumlanmıştır (Kirbaki,2009,s.1).

Hasan Köni bu dönemi şöyle tarif ediyor: *“Yunanistan ile Ege denizi sınırları, adaların hava sahası, kıta sahanlığı, petrol arama sorunları ve savaş nedeni olacak temel sorunlar bir kenara bırakılarak, karşılıklı şarkı ve türkü söyleme dönemi başlamıştır (Köni,2010: s.21).”*

2000'li yıllarda yani AK Parti döneminin ilk yıllarında da ikili ilişkilerde bu yakınlaşma sürecinin devam ettirildiği görülmektedir. 2004 yılına kadar ikili ilişkilerde yapıcı bir dil kullanan iki ülke, Yunanistan'daki iktidar değişikliği ile birlikte tekrar eski üsluba dönmeye başlamıştır. Emre Aykoç'a göre; *‘2004-5009 yılları Türk-Yunan ilişkilerinde nispi bir yavaşlamanın yaşandığı yakınlaşma sürecinin adeta kanıksandığı bir dönem olmuştur. Yunanistan'da meydana gelen iktidar değişikliği, iki ülke arası ilişkilerindeki durgunlaşmanın birinci nedenini oluşturmaktadır. Mart 2004'te yapılan seçimleri Kostas Karamanlis liderliğindeki Yeni demokrasi Partisi kazanmış ve yaklaşık 10 yıllık PASOK iktidarına son vermiştir (Aykoç,2012: s.480).”*

Tüm bu yavaşlamaya rağmen iki ülkenin ekonomi ve turizm alanında işbirliğinin artışı dikkat çekicidir.

2000’li yılların başında 868 milyon dolar civarında olan toplam ticaret hacmi finansal krizden hemen önce, 2008 sonunda, 3,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Aynı şekilde 2004-2008 yılları arasında Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımın yaklaşık %10’luk bir kısmı Yunanistan menşeli olmuştur. Türkiye’de iş yapan Yunan sermayeli şirket sayısı 2003 yılında 76 iken 2008 yılında 346’ya yükselmiştir. İki taraf arasındaki karşılıklı etkileşimin artışının son örneğini ise turizm faaliyetleri oluşturmaktadır. Örneğin Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen insan sayısı 2001 yılında 156 bin civarında iken 2010 yılında ise 572 bin seviyesine ulaşmıştır. Türkiye’den yıllık Yunanistan’a giden insan sayısı ise yaklaşık 110 binden 413 bine çıkmıştır (Vatansever,2010,s.1).

“2009 yılında her iki ülke adına da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye’de politikası zaten yürütülen Davutoğlu Dışişleri Bakanı olmuş, Yunanistan’da ise Yorgo Papandreu Yunanistan seçimlerini kazanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde gergin hava tekrar ortadan kalkmış ve karşılıklı bakanlar düzeyinde ziyaretler gerçekleşmiştir. Bu süreçte Yunanistan’daki ekonomik krizin de ilişkilerdeki yumuşamaya sebep olduğu söylenebilir (Gökçay,2012: s.170).” Tüm gelişmelere rağmen iki ulus arasındaki ‘öteki ’ algılamasının kırılması gerçekleştirilememiştir. Ak Parti iktidarı döneminde Türkiye ile Yunanistan ilişkileri nispeten eski dönemlere oranla daha yapıcı geçmiş ve özellikle Ege’de 1990’larda yaşanan çatışmalar ortaya çıkmamıştır.

Türkiye’nin Ege adalarına ilişkin tavrında ise Komşularla sıfır sorun ilkesi çerçevesinde bir değerlendirmede bulunularak bu dönemde herhangi bir değişiklik olmamıştır ve Yunanistan’ın Ege’deki bazı adaları kendi kontrolü altına almasına rağmen mevcut statükoyu koruma anlayışı hakim olmuştur. Bugün Türkiye-Yunanistan arasında Ege Havzası’na ilişkin güncelliğini koruyan bazı noktalar ise şunlardır:

- Türkiye'nin itirazlarına rağmen uluslararası hukuk çerçevesinde ahdi taahhütlerini ve antlaşmalardan doğan yükümlülüklerini ihlal ederek 1960'lardan beri adaları silahlandırarak Doğu Ege Adalarının silahsızlandırılmış statüsüne aykırı hareket etmesi

- Ege'deki deniz yetki alanları ile ilgili bir başka temel sorun Türkiye ve Yunanistan arasındaki kıta sahanlığı sınırının belirlenmemiş olması ve Yunanistan'ın sürekli olarak 12 mil düşüncesini ortaya atması

- Karasularının 12 deniz miline çıkarılması, Ege Denizi'ndeki çıkar dengelerini Türkiye'nin aleyhine orantısız bir şekilde değiştirecektir. Şu anda, sahip olduğu birçok ada sebebiyle, Yunanistan'ın karasuları Ege Denizi'nin %40'ını oluşturmaktadır. Karasularının 12 deniz miline çıkarılması durumunda bu oran %70'e yükselmektedir. Bu durumda açık deniz büyüklüğü %51'den %19'a düşerken, Türkiye'nin karasuları da Ege Denizi'nin %10'undan daha az kalma durumunun doğması

- Uçuş Bilgi Bölgesi (FIR) sorumluluğunun Yunanistan tarafından ısrarla istismar edilmesi ve Yunanistan'ın karasuları genişliğinin 6 deniz mili olmasına karşın, ulusal hava sahası genişliğinin 10 deniz mili olduğuna yönelik Yunan iddiası

Ege'ye ilişkin yukarıdaki sorunlarda AK Parti döneminde herhangi bir adım atılmamış ve mevcut durum korunmuştur. Bu noktada yukarıdaki politikaların Yunanistan tarafından hayata geçirilmesi durumunda Türkiye'nin Ege'deki egemenliği sınırlanacak ve Karadeniz ve Ege'nin Akdeniz ve oradan dünya denizlerine açılma olanağı ortadan kalkacaktır. Bu projeksiyon ışığında Türkiye'nin mevcut durumu koruması da son derece önemli bir politikadır. Her ne kadar fiili sorunlar Ege'de ortaya çıksa da Merkez Ülke Stratejisi'nde resmi söylem itibari ile Ege Havzası politikalarında bir statükoculuğun hâkim olduğu söylenebilir.

3.5.2.2. Merkez Ülke Türkiye'nin Kıbrıs İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Kıbrıs, Osmanlı'nın bir kara devletinden deniz devletine geçişi sürecinde kritik bir rol oynamıştır. *“Özellikle 16.yüzyılda Doğu Akdeniz bölgesine açılış sürecinde Kıbrıs kritik önemdeydi ve adanın 1571'deki fethi Akdeniz ticaretindeki İtalyan ve İspanyol etkisini kırmaya yönelik Suriye, Mısır ve Doğu Ege adaları dahil olmak üzere bir dizi stratejik fethin parçası niteliğindedi (Ulusoy ve Tüzükan,2012: s.508).”* Türklerin adayı 16.yüzyıldaki fethinden itibaren küresel rolünü pekiştiren Osmanlı Devleti bu egemenliği 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar sürdürmüştür. *“1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'ya karşı korumak bahanesiyle Kıbrıs'ı Osmanlı'dan kiralayan İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 yılında Almanya'nın yanında savaşa girmesini gerekçe göstererek, Kıbrıs'ı ilhak etmiştir (Efe,2010: s.105).”*

Türkiye Kıbrıs'ta her ne kadar etkinliğini kaybetmiş olsa da Osmanlı döneminde bölgeye yerleştirilen Türkler üzerinden söz söyleme hakkına sahip olmuştur. Osmanlı İdaresinde Kıbrıs 300 yılı aşkın bir süre yaşadktan sonra, 1960'lara kadar sürecek olan İngiliz idaresi altına girmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dekolonizasyon süreci doğal olarak Kıbrıs'ı da etkilemeye başladı. Ancak Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türklerle dayanışma ve ortaklık içerisinde Ada'nın bağımsızlığı için mücadele etmek yerine ENOSIS, yani Ada'nın Yunanistan'a bağlanması, amacıyla şiddetli bir kampanya başlattı. Bu politika kaçınılmaz olarak iki toplum arasında şiddetli, zaman zaman da kanlı çatışmalara yol açtı. 1959 yılında Türkiye ve Yunanistan arasındaki uzlaşma, Ada'ya yeni bir statü öngören antlaşmanın yapılmasına olanak verdi. Buna göre, Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallığı'n garantisi altında bir anayasaya sahip Kıbrıs, bağımsız ve çift toplumlu bir devlet haline gelmekteydi (Trükmen,2009,s.2).

Ancak bu durum 1960'ların ortalarına gelindiğinde Yunanistan'ın da baskısıyla Rumların Türklerin anayasal yetkilerini azaltma yoluna gitmesiyle beraber adada çatışma ortamı oluştu. Türkiye'nin bu dönemde müdahale etme düşüncesinin ABD

tarafından engellenmesiyle birlikte adada 10 yıl sürecek bir fiili çatışma durumu oluştu.

“15 Temmuz 1974’te Yunanistan anakarasından subayların komutası altında güçlü bir Kıbrıs Rum Ulusal Muhafız ordusu birliği, Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios’un Lefkoşa’daki sarayına girdi ve sarayı neredeyse bütünüyle tahrip etti. Makarios’un kaçmasının ardından EOKA-B’nin lideri Nikos Sampson, açık bir şekilde, Yunanistan’la birleşme anlamına gelen Enosis’i ilan etmek amacıyla Kıbrıs Cumhurbaşkanı seçildi. Bu eylemin başarısı Kıbrıs’ın ortan kalkması ve Türklerin yok olmasına neden olacaktı (Karpat,2012: s.225).”

Tehlikenin farkına varan Türk hükümeti ilk olarak İngiltere ile konuyu müzakere edip beraber adaya müdahale etmeyi düşünmüştür. Ancak İngilizlerin olumsuz yanıtını alan Türkiye Türklerin korunması adına adaya müdahale etti. Türkiye bu müdahale sonrası pek çok uluslararası baskıya maruz kalmış ve ambargolarla mücadele etmiştir. Esasen Türkiye; *“Türkiye’nin Ortak veya anlaşarak olası olmadığı takdirde garanti veren her üç devletten her biri, bu anlaşma ile kurulan düzeni tekrar kurmak amacıyla harekete geçmek hakkını saklı tatar’ hükmüyle Garanti Antlaşması’nın 4. Maddesinin son paragrafına dayanarak, 1974 Barış Harekatı’nı gerçekleştirdi (Efe,2010: s.107).”* Yani Türkiye uluslararası hukuktan doğan hakkını kullanarak bu girişimi gerçekleştirmiştir. Ancak şunun da altı çizilmelidir ki Türkiye’ye uygulanan ambargolar ile birlikte Türkiye Afrika ve Ortadoğu gibi bölgelere yönelik dış politika anlayışının yanlış olduğunun da farkına varmış ve yeni açılımlara gitme zorunluluğu hissetmiştir.

Kıbrıs’ta 1974 yılından 1983’e kadar geçen sürede bir belirsizlik söz konusu olmuştur. 1983 yılında iki devletli yapının ortaya çıkmasıyla beraber bugünkü siyasi yapı oluşmuştur.

Adada Türkiye'yi ilgilendiren önemli gelişmelerden bir tanesi de 1990'lı yıllarda ortaya çıkan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin adayı temsilen Avrupa Birliği'ne üye olma talebidir. *“1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye resmi adaylık statüsü verilmiştir. Yunanistan Türkiye'nin adaylık statüsü verilmesini veto etmiyor, Türkiye'de Kıbrıs sorununun çözümünün Rum Kesiminin AB üyeliği için bir ön şart olmadığını kabul ediyor, en azından altına imza atılmış olan antlaşmalara açıkça aykırı olan bu duruma sessiz kalıyordu (Zengin,2015: s.352).”*

AK Parti'nin iktidar olduğu 2002 yılından itibaren ilk yılların en önemli konusu Irak ile beraber Kıbrıs Meselesi olmuştur. Kıbrıs Meselesinin gündemde bu kadar yer etmesinin en önemli nedeni alışılmışın dışında bir Kıbrıs politikasının bu dönemde hayata geçirilmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye uzun yıllar adadaki mevcut statükoyu koruyan ve herhangi bir girişimin hayata geçirilmesine karşı koyan bir anlayışla Kıbrıs meselesine yaklaşmıştır. AK Parti dönemcide ise bu algının değiştiği görülmekte ve çözümsüzlüğün çözüm olarak görülmesine karşı çıkılmaktadır.

Bu kapsamda bu dönemde BM Genel Sekreteri tarafından hazırlanan Annan Planı ada açısından son derece önemli bir girişim olarak kabul edilmektedir. *“1 Mayıs 2004 tarihinde Rum yönetiminin AB üyesi olmasının kesin olması ve çözümsüzlükten Türk tarafının sorumlu tutulması gerçekleri karşısında uluslararası alanda iyice dışlanmak ve AB sürecini zora sokmak istemeyen Türkiye'deki hükümet, 2004 başında Kıbrıs'la ilgili diplomatik girişim başlattı (Bağcı ve Uslu,2006: s.263).”* Bu bağlamda Türkiye'nin 2002-2004 yılları arasında Kıbrıs Politikası Annan planı çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Beş kez revize edilen Annan Planı'nın nihai halinde yer alan bazı maddeler şunlar idi:

- Devletin Adı Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti olacaktır

- Hükümetin adı Federal Hükümet, kurucu devletlerin adları Kıbrıs Türk Devleti ve Kıbrıs Rum Devleti olacaktır
- Yerel anayasalar ve federal bir anayasa bulunacaktır
- Federal Hükümet 3 Türk-3 Rum Bakandan, Avrupa Parlamentosunda 4 Rum-2 Türk milletvekili bulunacaktır
- Altıncı Dönemden itibaren İki dönem Rum'a karşı bir dönem Türk başkan olacaktır
- Türk tarafının elindeki %36 olan toprak oranı %29,2'ye düşürülecektir, ancak Adanın kıyı şeritlerinin %52'si Türk tarafının kontrolünde olacaktır.

“Beş kez değişikliğe uğrayarak 31 Mart 2004'te İsviçre'de son şeklini alan Annan Planı'nın 24 Nisan 2004 tarihinde referanduma sunulmasını, KKTC gönüllü, Rumlar ise gönülsüz kabul etmiştir. Kıbrıslı Türkler 'hayır', Kıbrıslı Rumlar 'evet' derse, uluslararası toplum, Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak, 1974'ten beri istikrar kazanmış olan tutumunu daha da netleştirecek, o tarihten sonra, Kıbrıs'ta 'Kıbrıs Cumhuriyeti' adı altındaki Kıbrıs Rum Yönetimi dışında herhangi bir yapının muhatap kabul edilmesi söz konusu olmayacaktır (Efe,2010,s.123).

Geçmişten günümüze Kuzey Kıbrıs'ın tutumu incelendiğinde uluslararası alanda böyle bir sonucun çıkması sürpriz olmayacaktı, ancak bu süreçte AK Parti'nin Kıbrıs meselesindeki mevcut politikayı eleştiren tutumu sonucun beklentilerin tam tersi bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yapılan referandumda Kuzey'de Türkler % 65 ile planı kabul ederken Güneyde Rumlar % 76 ile reddetti. Bu durum uluslararası alanda Türkiye'nin elini güçlendiren bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu andan itibaren Türklerin çözüm yanlısı olduğu Rumların ise çözümsüzlükten yana tavır aldığı görülmektedir.

Ancak tüm bu ortaya çıkan tabloya rağmen Rumlar 1 Mayıs 2004'te “Kıbrıs Cumhuriyeti” adıyla AB'ye tam üye olmuş ve Yunanlılar tarafından KKTC “ye uygulanan ambargo AB ülkeleri tarafından da uygulanmaya başlamıştır. Bu andan itibaren Türkiye'nin Kıbrıs meseleleri yeni bir boyut kazanmış ve AB de sürecin içerisine girmiştir. “Güney Kıbrıs'ın tüm adayı temsilen AB'ye üye olarak alınmasıyla Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Yeni üyenin Türkiye tarafından 'tanınma' sorunu, ilişkilerin gündemine tamamen egemen olmuştur (Özer,2010: s.568).”

“2005 yılında Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerine başlamasıyla Türkiye, Gümrük Birliği'ni aralarında Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin de bulunduğu on yeni AB üyesini de kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokolü imzalamak zorunda kalmıştır. Ankara Anlaşması ve Ek Protokol ile karşılıklı üstlenilen önemli yükümlülüklerden biri de AB ve Türkiye'den oluşan coğrafyada malların serbest dolaşımının sağlanmasıydı (Sandıklı ve Akçadağ,2011: s.5).”

Ek Protokol Türkiye tarafından imzalanmıştır, ancak henüz parlamentoda onaylanmamıştır. Hukuken hüküm ve sonuç doğurabilmesi, yani uygulanabilmesi için onay işleminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle, Türk hava ve deniz limanları Kıbrıs Rum uçak ve gemilerine açık değildir. Ve bu durum AB ile olan Gümrük Birliği'nin Türkiye tarafından eksik uygulanması anlamına gelmektedir. Türkiye'nin bu noktada atacağı adımlar Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne karşı uygulanan ambargoların kaldırılmasına bağlanmıştır (Özer,2010: s.571).

AK Parti iktidarının ilk yıllarında GKRY'nin AB üyelik sürecinin hızlanması ile Türkiye kendini AB üyelik süreci bağlamında Kıbrıs'ta aktif rol oynamak zorunda hissetmiştir. Nitekim Türkiye'nin tüm komşularına dönük geliştirdiği inşacı anlayış çerçevesinde Kıbrıs'ta da girişimlerde bulunulmuştur. “Gül'ün açıklamasında kullandığı “ sorunlara, tüm tarafların kazançlı çıkacağı bir anlayışla çözüm bulunmasını amaçlayan bir işbirliği kültürü oluşturmak için çaba gösteriyoruz.” İfadesi Türkiye'nin Kıbrıs sorununun inşacı perspektiften temellendirdiğine dair çarpıcı bir örnektir (Akgün,2012: s.159).”

Davutoğlu'nun belirttiği şu ifadeler de Türkiye'nin AK Parti'nin ilk iktidar yıllarında attığı adımların önemini ortaya koymasından son derece önemlidir.”

Birincisi Kıbrıs Türk toplumu o dönemde bölünmüştü, bu kapsamda süreç ile birlikte kendi içinde bir bütünlük oluşmuştur. İkincisi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası tanınırlığı arttı. Üçüncüsü KKTC'nin ekonomik gelişimi artmıştır. Eğer mevcut durum devam etseydi; GKRY AB üyesi olduğunda adada İsrail-Filistin arasındaki gibi bir uçurum doğacaktı. Son olarak Türkiye'nin uluslararası alanda prestiji artmıştır. Bu sayede her platformda Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesi olanağı doğmuştur (Davutoğlu,2011: s.294).

Türkiye'nin Kıbrıs meselesi AB'nin GKRY'ni bünyesine dahil etmesiyle beraber AB ilişkilerinde de sorun haline gelmiştir. Türkiye'nin AB ilerleme sürecinde fasılların engellenmesi yönünde politikalar izleyen Rum Kesimi Türkiye'nin önümüzdeki dönemde de dış politikasında etkili olacağına benzemektedir.

Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde müzakere süreçlerinin ardından ilişkilerin merkezine yerleşen konu enerji meseleleri olmuştur.

Akdeniz ve çevresi zengin petrol kaynakları nedeniyle bir süredir dünya enerji devlerinden ilgi görüyor. Noble enerji firmasının yetkilileri ada çevresinde Avrupa'nın önümüzdeki 100 yıllık enerji ihtiyacını karşılayabilecek petrol ve doğalgaz yataklarının bulunduğunu öne sürüyor. Bu konu aynı zamanda AB'nin G. Kıbrıs'ı apar topar ve uluslararası kıstaslara rağmen neden tam üye olarak almak konusunda acele ettiğini anlamak bakımından da önemlidir (Arıboğan,2013,s127).

Türkiye'nin yaklaşımına göre enerji meselesinde; "İskenderun Körfezi stratejik enerji hatlarının kesişim noktası olması açısından önem arz etmektedir. Sadece BTC değil, Kerkük-Yumurtalık ve ileride Türkmen, İran ve Mısır doğalgazının da buradan geçmesi söz konusu. Gelecekte bu durum daha da pekişecek ve İskenderun, Basra gibi önemli bir enerji aktarım alanı olacak. Ayrıca Mersin Limanı ticari açıdan, Antalya sahilleri ise turizm gelirleri açısından çok önemli; yani enerji, ticaret ve turizm açısından Türk ekonomisinin can damarı olan bir bölgeden bahsediyoruz. (Davutoğlu,2011: s.123)." Kıbrıs'ın tüm bu etkinlik alanının güneyinde bulunmasından dolayı Kıbrıs Türkiye'nin hayati derecede önem arz eden bir bölgesi olmaktadır."

Türkiye'nin bir yandan enerji politikaları açısından Kıbrıs ile tekrar aktif politika izlemesi gerektiği ortaya çıkarken, özellikle son dönemde İsrail ile ilişkilerin

bozulması sonucu İsrail-GKRY arasında diyalogun artması da Türkiye'nin bölgesel meseleler nezdinde Kıbrıs'a ilgisini artırmasını gerektirmektedir. *“Günümüzde Rusya, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki doğal gaz kaynaklarında da söz sahibi olmak istemektedir. İsrail, Güney Kıbrıs'a yerleşmeyi planlamaktadır. Büyük bir gaz depolama tesisi kurma peşindedir. Bu gerçekleştiğinde Ada'da 50 bin kişilik bir Yahudi toplumu oluşması beklenmektedir (Tarakçı,2014: s.39).”*

Merkez ülke jeopolitiği bağlamında Kıbrıs ekseninde mevcut statükocu ve sorumluluk almayan bir Türkiye imajı yıkılmış ve çözümden yana, adada etkin olmaya çalışan bir Türkiye imajı oluşturulmuştur. Bunu bu dönemde yaptıran en önemli mesele AB'nin Kıbrıs politikasının Kuzey'e ve Türkiye'ye vereceği zararlar olmuştur. Bu düşünceler ekseninde BM nezdinde ciddi girişimlerde bulunan Türkiye, Türklerin çözüm yanlısı olduğunu göstererek bir yandan Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası tanınırlığını artırmış diğer yandan Kıbrıs meselesinde çözüm yanlısı taraf olarak uluslararası toplumun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Ancak Güney Kıbrıs'ın AB üyeliği ve sonrası süreçte, Türkiye'nin Kıbrıs politikasındaki etkinliği azalmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz havzasında ortaya çıkan enerji kaynakları ve Ortadoğu'da İsrail ile ilişkilerin bozulması Türkiye'nin Kıbrıs meselesi ile 2010 sonrasında da ilgilenmeyi zorunlu hale getirmiştir.

3.5.3. Türkiye'nin Körfez Havzası İle İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Türkiye uzun yıllar Körfez havzası ile ilişkilerde bir soğukluk yaşamıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise bu havza politikalarında bir canlanma meydana gelmiştir. Bu havzanın iki önemli ülkesi olan İran ve Irak geçişken bir konumdadırlar, bu nedenle onların Ortadoğu bölgesindeki etkinliği göz önünde alındığından bu bölümde daha ziyade Suudi Arabistan, Kuveyt ve Katar ülkeleri üzerinde durulacaktır.

Kuveyt’le ilk defa 1969 yılında Beyrut Büyükelçiliğimizin akredite edilmesi suretiyle diplomatik ilişki kurulmuş olup, ülkede yerleşik Büyükelçiliğimiz 1971 yılında açılmıştır. Kuveyt’in Ankara’daki Büyükelçiliği 1972 yılında, İstanbul’daki Başkonsolosluğu ise 2005 yılında faaliyete geçmiştirlerdir. Kuveyt, 2005 yılından itibaren ülkemizi Çin başta olmak üzere, Mısır, Vietnam ve Fas’ın da aralarında bulunduğu yedi ülkeyle birlikte öncelikli yatırım hedefleri arasında belirlemiştir. Kuveyt bu çerçevede, ülkemizde birçok özelleştirme ve yatırım projesini yakından takip etmektedir. Netice olarak, Kuveyt kaynaklı doğrudan yabancı sermaye girişinde önemli artış gözlemlenmiştir (MFA,2016,s.1).

“Türkiye ile Suudi Arabistan arasında 2003 yılında 1,3 milyar Amerikan doları olan dış ticaret hacmi 2008 yılında 5.2 milyar Amerikan dolarına çıkarak yaklaşık dört kat artmıştır. Kral Abdullah’ın Türkiye’yi 40 yıl aradan sonra ilk kez ziyaret etmesi Ankara ile Kuveyt arasındaki ilişkilere yeni bir boyut katmıştır (Türk,2010: s.66).”

Türkiye-S.A ikili ticaret hacmi, 2009 yılında küresel mali krizin etkisiyle yaşadığı düşüşün ardından, toparlanma eğilimine girmiştir. 2010 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 4,66 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Başta müteahhitlik şirketlerimiz olmak üzere, bu ülkede büyük ölçekli iş yapan veya S.A’ya ilgi duyan firmalarımızın sayısı her geçen gün artmaktadır. Benzer şekilde, Suudi iş çevrelerinde de Türkiye’ye yönelik ilgi yükselmektedir (MFA,2016,S.1).

Körfez yatırımcıları, 11 Eylül olayları sonrası yeni pazar arayışlarına girmiştir. Türkiye de bu arayışlara cevap vermek ve dış sermayeyi Türkiye’ye çekmek için bazı çalışmalar yapmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, *“Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve Türkiye’nin yatırım için önemli bir ülke olduğunu Körfez ülkelerine anlatmaya çalışmıştır. Bu çalışmalardan en önemlilerinden biri, 2003 sonrası yapılmaya başlanan Türk–Arap Ekonomi Forumlarıdır (Emin, 2009,s.2).”*

Türkiye’nin öncülük ettiği Türk-Arap Ekonomi Forumları ilişkilerin 2000’li yıllarda gelişmesinde ciddi derecede rol oynamıştır. “2006 ila 2008 yılları arasında toplam üç tane Türk-Arap Ekonomik Zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirveler Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında yeni işbirliği imkânlarının oluşmasına hizmet etmektedir. Yapılan zirvelerde Arap yatırımcılara Türkiye’deki yatırım ortamı, gayrimenkul sektörü,

turizm, enerji, bankacılık, mali piyasalar ve Türkiye'nin bölgedeki jeopolitik önemi gibi konularda bilgiler verilmektedir (Türk,2010: s.61).

Türkiye'nin Katar ile ilişkilerinde de benzer şekilde ekonomik bir yaklaşımın söz konusu olduğu görülmektedir. *Bu kapsamda Katar'daki Türk yatırımları esas olarak müteahhitlik (alt taşeronluk) ve müşavirlik hizmetleri alanında gerçekleşmektedir. Büyük inşaat şirketlerimizin de aralarında bulunduğu 30'dan fazla şirketimizin bugüne kadar üstlenmiş olduğu projelerin toplam tutarı yaklaşık 8,5 milyar Dolara ulaşmıştır (MFA,2016,s.1).*

Türkiye'nin bu tarz girişimleri özellikle Arap sermayesinin Türkiye'ye gelmesinde ciddi derecede etkili olmuştur.

Körfez sermayesinin Türkiye'de yatırım yaptığı alanların başında finans ve banka sektörü gelmektedir. Ankara'nın son yıllarda Körfez sermayesini Türkiye'ye çekme çabaları sonunda Temmuz 2007'de Suudi Arabistan'ın en büyük bankası olan National Comercial Bank 1 milyar 80 milyon Amerikan dolarına Türkiye Finans Katılım Bankası'nın hisselerinin %60'ını satın almıştır. Aynı şekilde 2007'de bir Lübnan bankası olan Bankmed, MNG Bank'ın %41'ine Arab Bank adlı başka bir banka da aynı bankanın hisselerinin %50'sine sahip olmuştur (Özdemir,2008,s.9).

Türkiye'nin Körfez Havzası ile ilişkilerinde genel dış politika eğilimlerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin Batı eğiliminden Doğu'ya doğru kayması ve 2001 krizi sonrası süreçte yabancı sermayeye duyduğu ihtiyaç Körfez Sermayesinin Türkiye'ye yönelmesi noktasında girişimlerin hayata geçirilmesine neden olmuştur. Bu noktada ilişkilerin 2010 yılına gelindiğinde olumlu bir seyir takip ettiği rahatlıkla belirtilebilir.

3.5.4. Türkiye'nin Hazar Havzası ile İlişkileri (2002-2010)

Türkiye'nin Hazar Havzası jeopolitiğini Kafkas ve Orta Asya ülkeleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Hazar deniz havzası yakın kara havzası Kafkaslar ile yakın kıta Havzası Asya arasında bir geçişkenlik göstermektedir. Bu geçişkenlik Türkiye'nin bölgesel güç konumundan küresel güç konumuna geçişinde en önemli araçlarından biri olarak Hazar Havzası'nın önemini artırmaktadır.

Hazar Havzası ile ilgili meselelerde Türkiye'nin politikalarının çekirdeğini enerji meseleleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Hazar enerji kaynakları ve bunların aktarımı konusu Türkiye'nin küresel aktör olma çabalarında ilk sıraya yerleşmektedir.

1990'lı yıllarda SSCB'nin çöküşü ve Hazar enerji kaynaklarının keşfi Türkiye'yi ve Batılı devletleri bu bölge üzerine politikalar üretmeye itmiştir. Bu bağlamda Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol ve Doğalgaz hattı bu dönem içerisindeki en önemli girişim olmuştur. *“BTC bölgesel değişikliklere sebep olan bir projedir. Rus yayılmacılığının başlangıcından bu yana Rus nüfuzu bölgede ilk kez bu kadar azalmaktadır. Batı'yla ekonomik ve politik-stratejik anlamda entegrasyonu geliştirme şansına kavuşan Kafkasya ülkeleri, Rusya karşısında bağımsızlıklarını giderek pekiştirmesini ve bu sayede Türkiye'nin eşit ortaklıklar bazında bu devletlerle her alanda işbirliğini geliştirmesini de olanaklı hale getirmektedir (Ayata,2010: s.649).”* Özellikle Gürcistan ve Azerbaycan'ın Rusya'dan belirli oranda bağımsız hareket edebilmesinde bu hattın önemi son derece fazla olmuştur.

Ancak bugün Orta Asya devletleri için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Bu ülkeler üzerinde Rus egemenliği günümüzde de devam etmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin Hazar Havzası'na yönelik politikalarında en önemli yaklaşımlardan bir tanesi bölge ülkelerinin bağımsız hareket edebilmelerine yardımcı olmak ve Rusya'nın bölgedeki etkinliğini kırmaktır.

Türkiye'nin yukarıda ifade edilen politika çerçevesinde 2000 sonrası süreçte enerji terminali olma politikası izlediğini görmekteyiz. Böyle bir politikanın tercih edilmesinde bir yandan Türkiye'nin artan enerji ihtiyacının getirdiği mali yükleri ortadan kaldırmak diğer yandan Avrupa'ya enerji sevkiyatını gerçekleştirerek Rusya'nın tekeline son vermek düşüncesinin olduğu görülmektedir. Türkiye'nin enerji politikasının en önemli ayağını ise bu dönemde Nabucco Projesi oluşturmuştur.

Rusya Devlet Başkanı Putin'in ikinci iktidar döneminde özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya doğal gaz sevkiyatını kesmesiyle yaşanan kriz (2006) ile birlikte AB-Rusya ilişkilerinde enerji konusu siyasal boyut kazanmıştır. Bu bağlamda Hazar havzasındaki doğalgazın Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya naklini öngören Nabucco projesi, doğal gazın Rusya'nın mevcut boru hatlarına alternatif bir güzergâhtan Avrupa'ya nakledilmesi bağlamında AB enerji güvenliği gündeminin ilk sırasına yerleşmiştir (Musaoğlu,2010,s.71).

Türkiye'nin Rusya'nın bugünkü pozisyonunu alma hususunda önemli bir adım olan Nabucco projesinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük sorun ise Rusya'nın engellemeleri olmuştur. Öyle ki Türkiye Rusya'yı ikna edebilmek adına çeşitli enerji işbirliklerine dahi girmiştir. Türkiye bu dönemde Rusya'nın inşasını arzu ettiği ve Kuzey-Güney enerji koridorunun önemli projeleri olan Mavi Akım, Güney Akım, Mavi Akım-2 gibi projelere destek vererek Rusya'yı küstürmemek adına girişimlerde bulunmuştur. Tabi Türkiye'nin bu politikasında Doğu-Batı ekseninin yanında Kuzey-Güney ekseninde de etkin olma çabası görülmektedir.

Ayrıca Nabucco 'da imza sürecinin anlaşmayla (13 Temmuz 2009) sonuçlanmasına rağmen belirsizlikler içeren konular nedeniyle projenin gerçekleştirilebilir olamayacağını savunanlar da yok değildir. Gazın dağılımı, Türkiye'nin gazdan alacağı pay ve geçiş ücretleri gibi konularda Avrupa Birliği ile uzlaşa sağlanabilmiş değildi. Türkiye'nin %15'lik pay almaksızın bu projeden umulan çıkarların elde edilemeyeceği ifade edilmektedir (Karagül,2010: s.162).

Türkiye'nin Hazar enerji kaynakları üzerinde etkinliği onun bir yandan Rusya'yı dengelemek, diğer yandan Avrupa ile ilişkilerinde elini güçlendirmek diğer

yandan yakın kıta havzası Asya’da nüfuzunu artırmak gibi pek çok açıdan küresel bir aktör olarak anılmasının yolunu açacaktır. Bu nedenle Hazar havzasını ihmal eden bir Türkiye’nin bir yandan Rusya’ya bağımlılığının artıracığını, diğer yandan uluslararası politikada söz söyleme hakkını elinden alınacağını iyi anlaşılması gerekmektedir. Merkez ülke jeopolitiğinin Hazar bölgesi üzerindeki etkin olunması düşüncesi yukarıda ifade edilen bölgesel ve küresel gerekçelerden kaynaklanmaktadır.

3.6. Türkiye’nin Yakın Kıta Havzası İle İlişkileri (2002-2010)

Türkiye’nin yakın kıta havzası daha önce de bahsedildiği üzere Orta Asya özelinde Asya havzası, Avrupa Birliği bağlamında Avrupa Havzası ve Afrika Havzasından oluşmaktadır. Türkiye’nin bu bölgelerdeki hâkimiyeti onun küresel bir aktör olması bağlamında son derece önem arz etmektedir. Yakın Kara ve yakın kıta havzası daha çok Türkiye’nin bölgesel etkinlik alanları olarak görülebilmekle beraber kıta havzaları Türkiye’nin küresel bir aktör olma yolunda önemli bir halkayı oluşturmaktadır. Bu nedenle bu havzalarla ilişkilerin 2002-2010 yılları arasında nedenli başarılı bir seyir takip ettiğinin iyi anlaşılabilmesi gerekmektedir.

3.6.1. Merkez Ülke Türkiye’nin Orta Asya İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Anadolu Türkeri’nin Orta Asya ile ilişkileri uzun süre soğuk bir tutum içerisinde süregelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu daha çok yönü Batı’ya dönük bir politika takip etmiş ve nüfuz alanını Doğu’da Ortadoğu ile sınırlı tutmuştur. Bu kapsamda Osmanlı politikalarında Orta Asya politikalarından bahsetmek çok güçtür.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında ise her ne kadar Türkçülük vurgusu yapılmış ve ulus devlet modeli benimsenmiş ise de hem iç hem de dış politikalar gereği içine

kapanık bir tavır sergilenmiş ve yakın bölgelerdeki Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu ile dahi çok sınırlı ilişkiler kurulabilmiştir..

Soğuk Savaş süresinde ise Türkiye'nin Batı bloğunun bir üyesi olması ve Orta Asya bölgesinin Rusya'nın egemenlik alanında yer alması ilişkileri imkânsız hale getirmiştir. Bu dönem içerisinde Rusya tarafından Komünist sistem aşısı yapılan ve ateist bir anlayışa büründürülmeye çalışılan Orta Asya bölgesi 1979 yılında yaşanan bazı değişiklikler neticesinde İslam ile tekrar tanışmaya başlamıştır. "1979 yılında Türkiye'de iç savaş provaları yapılırken, 12 Eylül 1980'de askeri darbe gerçekleşmiştir. İran ABD'nin önemli bir müttefiki iken Humeyni'nin İslam Devrimi ile bağlarını keser, Afganistan ise SSCB tarafından işgal edilir, Pakistan'da darbe ile işbaşına gelen Ziya Ül-hak ilerleyen yıllarda öldürülür (Günay,2005: s.37).

Uluslararası yapıdaki bu değişimlerin hepsi ya Orta Asya'ya etki edebilecek ülkeleri Türkiye ve İran gibi, ya da komşu ülkeleri kapsamaktadır. Bu dönem ABD'nin özellikle Afganistan üzerinden Orta Asya bölgelerine eğilim göstermeye çalıştığı görülmektedir. Bu çabanın en önemli unsurunu ise din oluşturmaktaydı. Türkiye'de bu dönemde dini girişimlerin artması, Orta Asya'da ABD'nin dini faaliyetler içerisine girmesi Soğuk Savaş sonrası süreçte Türkiye'nin bölge nezdindeki etkinliğine katkı edecektir.

Türkiye'nin Orta Asya politikasında en büyük fırsat SSCB'nin çökmesi ile ortaya çıkmıştır. SSCB'nin çökmesi ile birlikte Orta Asya'da pek çok bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. "Türkiye bu dönemde bu ülkelerin bağımsızlıklarını ayırım gözetmeksizin hemen tanımış ve bu ülkelere ekonomik destek sağlamıştır. Türk Eximbank'ın bölge ülkelerine açmış olduğu kredi miktarı 1,8 milyar dolara ulaşmıştır. Bölge ülkelerine kalkınma yardımlarında bulunan Türk İşbirliği ve Koordinasyonu Ajansı (TİKA); eğitim programları, projeler ve teknik yardımlar vasıtasıyla bölgede aktif bir rol oynamaya devam etmiştir (MFA,2006: s.1)."

Ancak Türkiye'nin bu çabaları bölge üzerinde fazla etkili olamamıştır. Bülent Aras'a göre bunun sebepleri şunlardır: "TİKA'nın kurulduğu yıllardaki yetişmiş

insan gücü eksikliği, altyapı ve teknik yetersizlikler ve 'büyük abi' yaklaşımı ekseninde aceleci bir politikanın takip edilmesi (Aras,2005: s.119).” Gerçekten de Türkiye Orta Asya'daki toplulukların kendi 'ağabeyliğini' beklediklerini düşünerek hareket etmiş ve bu devletleri uluslararası topluma katacak yegâne güç olarak kendisini görmüştür. Fakat bu devletlerin kendi acil sıkıntılarını çözmek için Türkiye'den dostane yardım beklediklerini ve kendilerine yeni patron aramadıklarını anlayamamıştır (Efegil,2008: s.61).”

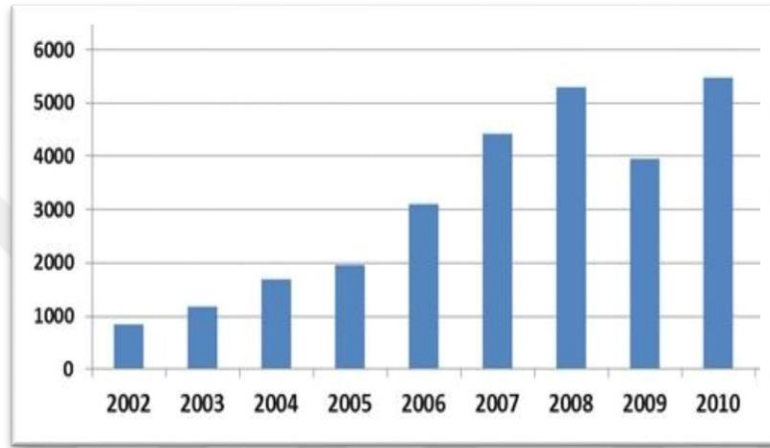
Türkiye'nin ortaya koyduğu ilk dönem yaklaşımının ardından daha çok ekonomik ve kültürel işbirliği alanında ilişkilere önem vermeye başladığı görülmektedir. Özellikle kültürel ilişkiler bu dönemde son derece dikkat çekici şekilde artırılmıştır. “Türkiye bu dönemde bir yandan akraba ve kardeş ülkelerden Türkiye'ye öğrenci getirme projesi olan 'Büyük Öğrenci Projesi'nin uygulamaya koyulmuş, diğer taraftan da Orta Asya'da bizzat okullar kurmuştur. Ekonomik manada da Türkiye'nin bölgeye yaptığı doğrudan yatırımlar ve ikili ticaret anlaşmaları ön plana çıkmıştır (Türk,2010(c): s.2).”

Türkiye 2002 sonrası süreçte de 90'ların ikinci yarısında oluşmaya başlayan akılcı politikaların devam ettirilmesi yolunu takip etmiştir. Merkez Ülke jeopolitiğinin 90'lardaki politikalara yönelik eleştirilerinin en başında yer alan duygusal yaklaşım modeli bu dönem tamamıyla bir kenara itilmeye başlanmıştır. Bu dönemde ilişkilerin temel parametrelerini yine kültürel ve ekonomik ilişkiler belirlemiştir. Bu dönemde devam ettirilen kültürel girişimlerden bazıları şunlardır:

- Orta Asya kökenli öğrencilerin burslu olarak Türkiye'de okutulması
- Türkçe ve yerel dilde eğitim veren ilkokul, ilde ve üniversitelerin bölgede açılması
- TÜRKSOY aracılığıyla ortak sanat, kültür ve edebiyat alanı yaratmak
- Diyanet Vakfı ile bölgede diğer İslami akımlarla rekabet etmek(Güneş,2012,s.734)

Türkiye Şubat 2009 yılında 'TRT-TÜRK' adında Türk dünyasına yönelik yayın yapmak üzere yeni bir televizyon kanalı açmıştır. Bu kanallarda yayınlanan programlar Türkçe altyazılı olarak Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmence dilleriyle ve her gün farklı bir ülkeden yayın yapmaktadır (Türk,2010©: s.8) Bu uygulama ile de Türkiye'nin bölgede kültürel olarak etkin olma çabası hızla devam etmektedir.

Tablo; Türkiye'nin Orta Asya Ülkeleriyle Toplam Ticaretinin Yıllara Göre Değişimi (Milyon \$)

Kaynak 1:TÜİK

Orta Asya ile ticari ilişkilerin seyrine bakıldığında, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ticaretinin istikrarlı biçimde arttığı görülmektedir. Dolayısıyla 2000'li yıllarda Arap ülkeleriyle ticari ilişkilerde yakalanan gelişme grafiğinin nispeten daha düşük düzeyli olmak üzere Orta Asya ülkeleri ile de gerçekleştirildiği ifade edilebilir. Diğer taraftan Türkiye Orta Asya ülkelerine Eximbank aracılığıyla kredi sağlamayı sürdürmekte, TİKA vasıtasıyla bölge ülkelerine destek sağlamaya devam etmektedir (Budak,2013,s.1).

Türkiye'nin bölgede istenilen seviyede bir başarıya ulaşamamasının çeşitli gerekçeleri mevcuttur. Bunlardan en önemlisi bölgede ABD, Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerin bulunmasıdır. Bu aktörler içerisinde Rusya hem Sovyet döneminde kalma idareciler ve yönetici sınıf aracılığıyla, hem ekonomik ve enerji bağımlılığı ile Orta Asya ülkeleri üzerinde çok ciddi bir nüfuzla sahiptir. Çağrı Erhan Rusya'nın ekonomik bağımlılık konusundaki politikasını şu şekilde ifade ediyor: "*Orta Asya cumhuriyetlerinde hammaddelerin üretildiği sanayi alanlarına ağırlık verilirken,*

bunların işlendiği imalat sektörleri daha çok batıda kurulmuştu. Moskova'nın kurduğu üretim ve ticaret hatları Orta Asya cumhuriyetlerinin ekonomik olarak tek başlarına ayakta durabilmelerini imkânsız kılmıştı (Erhan,2004: s.126).” Bu kapsamda Türkiye'nin bölgede mücadele gücü son derece sınırlı kalmaktadır. Türkiye'nin 1990'lı yıllarda etkinliğini artırmışken, Rusya'nın yakın çevre doktrinini uygulayarak tekrar bölgeye yönelmesi Türkiye'nin etkinliğini azaltmaya başlamıştır. Bu örnek ışığında Türkiye'nin uzun vadeli projelerinde Orta Asya'nın önemli bir yer alması bugün takip edilen kültürel ve ekonomik gelişme seyrinin kesintiye uğramaması için çalışması gerekmektedir. Tüm bunları yaparken de Rusya ile ilişkilerine de önem vermesi Türkiye açısından son derece önemlidir.

Türkiye ekonomik ve kültürel girişimlerin yanında enerji alanında da bölgede etkin olmaya çalışmaktadır. *“Bu bağlamda Ankara enerji konusunda Türkmen doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihracına büyük bir önem vermektedir. Türk hükümeti bir yandan kaynak çeşitliliğini sağlamayı amaçlarken, diğer yandan Türkmen doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasında transit ülke olarak önemli bir rol oynamayı istemektedir (Türk,2010(c): s.11).”* Yine bu konuda da Türkiye'nin Çin ve Rusya gibi iki büyük güç ile mücadelesi söz konusu olmaktadır. Bir yandan Rusya Avrupa'ya gaz tedariki açısından tekel konumunu korumak isterken diğer yandan Çin artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek adına Orta Asya enerji kaynaklarını elde etmeye çalışmaktadır. Bunlara ek olarak ABD'nin de bölgede etkin olma çabası içerisinde olması eklendiğinde Türkiye'nin bölge enerji politikalarında etkin olması için çok daha fazla çaba sarf etmesi gerektiği sonucu ortaya çıkıyor.

Türkiye'nin 2002 sonrası süreçte dış politikasında Ortadoğu'nun baskın bir rol oynaması da Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin geri planda kalmasına sebep olan bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin öncülük ettiği siyasal oluşumlarında yukarıdaki etkinlik bağlamında önem arz ettiğini belirtmek gerekir.

Bu sürece paralel olarak, 21 Kasım 2008 tarihinde, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından imzalanan İstanbul Anlaşması'yla kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKPAA) Parlamento Başkanları I. Konferansı düzenlenmiştir. Konferansın hitamında "Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesine (TÜRKPAA) Dair İstanbul Anlaşması" imzalanmıştır. TÜRKPAA, kardeş halkların temsilcileri olan parlamenterler arasında doğrudan temas ve işbirliğinin tesisi istikametinde atılmış önemli bir adımdır (MFA,2016,).

Bu girişim ile Türkiye'nin devlet kademelerinde etkinlik göstermesinin önü açılmış ve yöneticiler üzerinden Türki cumhuriyetler arasında bağlantıları kuvvetlenmesine imkan tanımıştır. Ancak bölgedeki siyasal rejimlerin demokrasi sorunları Türkiye'nin önüne bir engel olarak çıkabilmekte ve mevcut yönetimleri tehdit edici bir unsur olarak algılanabilmektedir. Bu bağlamda siyasal yaklaşımlarda Türkiye'nin biraz daha dikkatli hareket etmesi de gerekmekte ve ilişkilerin ağırdan alınmasına neden olmaktadır.

Özetlemek gerekirse; Soğuk Savaşın bitişinden itibaren ortaya çıkan jeopolitik değişim kapsamında, ilk dönemlerde her ne kadar duygusal hatalar yapılmış olsa da 2000'li yıllarda ilişkiler ekonomik, kültürel ve siyasal manada yükselişe geçmiştir. Ancak bugün hala ilişkilerin hayal edilen düzeyde olmadığı da bir gerçektir. "*Uzak Doğu'nun 21.yüzyılda önemli jeopolitik konuma sahip, siyasi, ekonomik bir güç merkezi olacağı düşünülürse, Kafkasya-Orta Asya eksenine, Türkiye açısından çok stratejik bir koridor vazifesi görecektir, bağlı olduğu Batı ittifakında kendi jeopolitik konumunda daha da değerli kılacaktır* (Ayata,2010: s.644)."

3.6.2. Merkez Ülke Türkiye Stratejisi'nin Avrupa Birliği İlişkilerinin Analizi (2002-2010)

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri daha önce ifade edilen Osmanlı döneminde Batı Medeniyetinin örnek alınması ile başlamıştır. Dolayısıyla 200 yılı aşkın bir süredir ortaya konan süreklilik Merkez Ülke Stratejisi'nde de Avrupa'nın yer almasını sağlamıştır.

Osmanlı'nın gerilemeye başladığı ve Avrupa'nın sanayi devrimi, coğrafi keşifler ile yükselişe geçtiği dönemlerde Osmanlı'da Batı hayranlığının başladığı görülmektedir. Bu hayranlık Türkiye'nin kurulduğu dönemde Batıcılık ekolünde kendisini hissettirecektir. Cumhuriyet Dönemi yöneticilerin muasır medeniyet olarak kabul ettiği Avrupa soğuk savaş döneminde de Türkiye'nin sığınacağı limanlardan birisi olmuştur. Ancak Soğuk Savaş döneminden itibaren her ne kadar Almanya ve Fransa ile ikili ilişkiler önem arz etse de, Avrupa'nın birleşerek Topluluk haline gelmesiyle Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri daha önemli olmuştur. Türkiye 1959 yılından itibaren Avrupa'nın bir parçası olma yolunu takip etmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Birlik ile ilişkilerinde önemli tarihler şu şekilde sıralanabilir:

- 1959: Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvuru
- 12 Eylül 1963: Ankara Anlaşması'nın imzalanması (Yürürlük: 1 Aralık 1964)
- 1 Ocak 1996: Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi
- 10-11 Aralık 1999: Helsinki Zirvesi'nde adaylığımızın tescili
- 3 Ekim 2005: Üyelik müzakerelerinin başlaması 12 Haziran 2006: Müzakere sürecinde ilk olarak "25-Bilim ve Araştırma" faslının açılması

Türkiye'nin birlik ile ilişkilerini geliştirme isteği Yunanistan'ın Birliğe başvurusunun ardından ortaya çıkmıştır. Esasen Soğuk Savaş dönemi politikalarında Batı algısında Amerika başat rol oynamaktaydı. Ancak hem aynı blokta olmanın verdiği rahatlık hem de Yunanistan'ın başvurusu Türkiye'yi böyle bir tercihe yöneltmiştir.

Başvurulardan sonra Yunanistan ile 1961 yılında Atina Antlaşması, Türkiye ile 12 Eylül 1963'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Neden Türkiye ile yapılan antlaşma iki yıl gecikmiştir? Bunun sebebi 27 Mayıs Darbesidir. Askeri müdahaleler, o tarihten başlayarak günümüze kadar Türkiye'nin Avrupa yolculuğunu engelleyici ve geciktirici olmuştur. 1970'li yıllarda bir yandan petrol fiyatlarının artması, öte yandan Kıbrıs müdahalesi ve Türkiye'deki siyasi istikrarsızlık, Türkiye'nin Batı yolculuğunu geciktirmiştir. Türkiye, 1970'li yıllarda yapmakla yükümlü olduğu gümrük indirimlerini aksatmış, AET'ye katılma konusunda toplumsal konsensüs sağlanamamıştır (Ülger,2011,s.1).

1980'li yılların ilk yarısında askeri darbenin sonucunda ilişkileri kesintiye uğrasa da 1990'lara yaklaştıkça ilişkilerde bir gelişme görülmeye başlanmıştır. 1989 yılında Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu 'nu yapmasıyla Birlik hedefinde önemli bir adım daha hayata geçirilmiştir. 1989 yılı esasen bir yandan Türkiye'nin diğer yandan AB'nin uluslararası siyasal sisteme bakışlarındaki değişimlerin yaşandığı yıl olmuştur.

1989 yılında Doğu Avrupa Devrim'lerinin patlak vermesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması, ardından 3 Ekim 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi ve bir yıl sonra da SSCB'nin dağılması, Türkiye-AB ilişkilerinin parametrelerinde önemli bir değişikliğe sebep olmuştur. Bu yeni dönemde Avrupa'nın öncelikli hedefi Avrupa'nın soğuk savaş döneminde oluşan parçalanmışlığı ortadan kaldırmak ve Avrupa bütünleşmesi Doğu Avrupa'ya doğru genişletmek idi. Türkiye'nin ise bu yeni dönemde ilgilenmesi gereken Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Asya'dan oluşan bir jeopolitik alan ortaya çıkmıştır (Ülger,2010: s.472)

Yeni dönemde oluşan ilişkilerin tamamen kesilmesi gibi bir durum ancak 1990'lı yılların sonunda ortaya çıkacaktır; dolayısıyla AB'nin Türkiye'yi kendi nüfuz alanında tutma isteğinin 90'larda var olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmesi Avrupa Birliği ile ilişkilerde atılan adımlardan birisi olmuştur. *“Türkiye Gümrük Birliği'ne girmekle Avrupa Birliği'ne hemen katılacağını düşünmüş, Gümrük Birliği Antlaşması'nı törenlerle kutlamıştır. Neticede hiç de öyle olmamıştır. Avrupa o günden bu yana isteksiz davranmış ve Türkiye'nin önüne engeller çıkarmıştır (Baydar,2004: s.46).”* Bu noktada Gümrük Birliği hususunda dikkat çekilmesi gereken en önemli husus AB ile Türkiye arasındaki ekonomik bağımlılığa yaptığı etkidir. Nitekim Gümrük

Birliği'nin imzalandığı yıldan itibaren Türkiye'nin ihracat ve ithalat oranlarında AB'nin payı her geçen gün artmıştır.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği yılı takip eden yıllar, Türkiye-AB ilişkilerinin seyri açısından son derece hayati yıllar olmuştur. 1997 yılı Türkiye açısından hayal kırıklığının yaşandığı bir yıl olmuş ve Avrupa Birliği'ne karşı en sert tepkisinin ortaya çıkışına sahne olmuştur. Bu yıl AB'nin genişleme çerçevesinde aday ülkeleri açıklaması ve Türkiye'yi bu ülkeler içerisinde göstermemesi Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur. Türkiye kimi alanlarda Türkiye'den fersah fersah geride olan eski komünist ülkelerle müzakerelerin açılması ve kendisinin dışlanmasını sert biçimde eleştirmiş ve 1997 sonu itibariyle siyasi ilişkileri dondurmıştır. İlişkilerin yeniden canlanması 1999 Aralık ayında Helsinki'de toplanan zirvede Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesi ile mümkün olabilmıştır (Ülgen,2010: s.474).

“Türkiye Aralık 1999'da aday ülke ilan edildikten sonra, hükümetin önünde AB reformları önemli bir gündem maddesi olarak öncelik kazanmıştı. AB ile Katılım müzakerelerine başlanması için Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirmesi ve AB Konseyi tarafından onaylanması gerekiyordu.”(Nas,2015,s.166) Kopenhag Kriterleri genel manada devletlere şu noktalarda ilerleme kaydetmeleri gerektiğine vurgu yapıyordu (Ülger,2008: s.60).

- Demokrasi ve hukukun Üstünlüğü 'nün hayata geçirilmesi
- İşleyen bir Pazar ekonomisi ve AB bünyesinde ayakta kalabilmesi
- Siyasi, parasal ve ekonomik birlikle beraber tam üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilme yetisine sahip olma.

Türkiye 2002 öncesi sürecin bir devamı olarak AB ile ilişkilere büyük önem vermiştir. Avrupa Birliği'nin üzerinde bu dönem durulmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Kemal inat ve Burhanettin Duran AK Parti'nin Avrupa Birliği'ne önem vermesinin üç nedeni olduğunun altını çizmektedir. Bunlar;

- Birincisi; AB'nin Türkiye'nin demokratikleşmesi konusunda ısrarlı taleplerinin ve bu üyeliğin temel koşulu olarak görülmesinin, AKP'nin Türkiye'de

demokratik hayatım meşru bir çabası olarak kabul edilmesinde önemli bir yardımcı faktör olarak algılanmasıdır

- İkincisi; AKP'nin önde gelen karar vericilerinin arzu ettikleri uzlaşılı eksenli ve çok boyutlu dış politikaların gerçekleştirilme şansının ABD'den daha çok AB ile işbirliği yaparak mümkün olacağına görülmesi idi.

- Üçüncüsü ise; Brüksel ve Washington'un müttefiklerine ve ortaklarına karşı farklı tutumları gösterilebilir. (İnat ve Duran,2006,s.42)

Yukarıda ifade edilen üç madde çerçevesinde AK Parti AB üyelik müzakerelerine büyük önem vermiştir. Bu önemin verilmesinde iç faktör olarak AK Parti'nin meşruiyet sağlama düşüncesinin de olduğu belirtilebilir. Özellikle Erbakan'ın Milli Görüş Hareketi'nin uzun yıllar Avrupa Birliği'ni 'Hıristiyan Birliği' olarak kabul etmesi ve D8 gibi Müslüman ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi yönünde çabalarının yanında İslam kimliği ile özdeşleşmiş olması ve AK Parti kurucularının bu partiden ayrılarak AK Parti'yi kurmuş olmalarının neticesinde oluşan İslamcı ve Batılı karşıtı algının dağıtılması noktasında da AB üyelik sürecine önem verildiğini belirtmek gerekir. Özlem Terzi'ye göre;

İslamcı referansları hatırlandığında AKP iktidarı karşısında laiklik konusunda endişe duyan çevrelerin endişelerini giderme amacıyla AB üyeliğinin öne çıkartılması Türkiye'nin laik ve Batılı kimliğinin yeni hükümet tarafından da benimsendiğini kanıtlayacaktır. Bu da İslamcı kesimi sebebiyle yeni hükümete yönelik en fazla kuşku taşıyan ve hükümete karşı ağırlık sahibi olan askerinin siyasi ağırlığının azaltılmasında da demokratikleşme kriterleri dolayısıyla üyelik süreci kapsamında yasal değişikliklerin yolunu açmıştır (Terzi,2012: s.393).

“İktidarının ilk döneminde AK Parti asker ve yargı vesayeti karşısında AB'den gelecek güçlü bir desteğe ihtiyaç duyduğundan siyasal varlığını sürdürebilmek için AB üyelik sürecinden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirme iradesiyle tüm alanlarda özgürlükleri genişletici reformlar yaptı (Yıldız,2014: s.228).”

1 Mart Tezkeresi'nin geçmemesi ile birlikte Türkiye'nin ABD'nin karşısına geçmesi de Almanya ve Fransa gibi AB'nin lokomotif ülkeleri ile aynı tarafta yer almasını sağlamış bu da Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir katalizör görevi görmüştür. Bu husus Kemal İnat ve Burhanettin Duran'ın ikinci maddede işaret ettiği pozisyonun dış politikada hayata geçmesine işaret ediyor.

Hem Türkiye'nin AK Parti'nin AB yolundaki hevesi hem de uluslararası konjonktürdeki değişimler neticesinde Türkiye yarım asır boyunca uğraştığı hedefe bira adım daha yaklaştığına dair geri dönüşleri 2004 yılının sonunda aldı. 2004 yılında yapılan Brüksel Zirvesi'nde yapılan şu açıklama ile Türkiye'nin tam üyelik yolu açılmıştır. *“AB Konseyi, Helsinki’de, Türkiye’nin diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılımı mukadder bir aday ülke olduğu üzerinde mutabık kaldığını ve bilahare Aralık 2004’teki toplantısında, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin Komisyon’un hazırladığı bir rapor ve tavsiyeye dayanarak kararlaştırması halinde, Avrupa Birliği’nin Türkiye’yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağına ilişkin olarak Türkiye hakkında kabul ettiği geçmiş sonuç bildirimlerini göz önünde bulundurdu (MFA,2004).”* 3 Ekim 2005 tarihi itibari ile Türkiye Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakereleri 'ne başlama hakkını elde etmiştir.

Ancak bu noktada AB'nin genişleme sürecine dair aldığı kararlar neticesinde Türkiye'nin üyeliğinin koşulları yerine getirirse dahi zora sokulmuştur. Bu noktada Füsun Arsava'nın işaret ettiği aşağıdaki maddeler Türkiye'nin AB üyelik sürecinin önündeki engeller olarak sıralanabilir.

AB'nin Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren 3C politikası bulunmaktadır. Consolidation: Sağlamaştırma, Conditionality: koşulluluk, communication: iletişim. Bu politikalardan birincisi olan sağlamaştırma; Aday ülke tüm kriterleri yerine getirirse bile AB işleyişinin zarar görmeyeceği sağlanmalıdır(hazmetme politikası). İkinci politika olan koşulluluk politikası: bu politika ile üye ülke tüm sorumlulukları yerine getirirse dahi AB'den katılıma dair bir tarih almayacaktır. Bu da AB'nin isterse aday ülkeyi birliğe dâhil edeceği anlamına gelmektedir. Üçüncü ve son ilke olan iletişim ilkesi ise üye ülkelerin devletlerinin yanında

halklarının da üye alım sürecine katılımını öngörmektedir (Arsava,2008: s.32).

AB'nin yukarıda bahsedilen politikası, üye ülkenin inisiyatifinde olan ve koşulları yerine getirirse girebileceği bir kurum olan AB'yi, inisiyatifi Birliğe veren AB'nin bir ülkeyi AB koşulları çerçevesinde isterse alacağı bir yapıya büründürmüştür. Bu kapsamda Türkiye'nin AB üyeliği bir adım daha zorlaşmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin 2007 yılına gelindiğinde AB yönünde pek çok olumlu adım attığı görülmektedir. Atılan olumlu adımlardan bazıları şunlardır:

- Türkiye'deki demokratik standartların iyileştirilmesi için çeşitli projeler hazırlanıyor.

- İller, valilikler ve kurumlar AB'ye hazırlanıyor.

- Hava yollarında AB standartlarına geçiliyor, yakıt kalitesi artırılıyor, karayolu ulaşımının daha emniyetli olması için çalışmalar yapılıyor ve demiryollarının kalitesi yükseltiliyor.

- Tüketiciler kendileri için daha bilinçli olan bir hayata hazırlanıyor, organik gıdaların yetişmesi ve tüketilmesi teşvik ediliyor.

- Kadın ve erkeğe fırsat eşitliği veriliyor, kadınların iş hayatına girmesi teşvik ediliyor ve önlerindeki engeller kaldırılıyor.

- İnsan hakları için kurumlar kuruluyor.

- Ana dilde savunma hakkı getiriliyor.

- İşkence kaldırılıyor.(Özkan,2015,s.3)

Türkiye'nin 2000'li yılların ortasına gelindiğinde hem iç politikada hem de dış politikada kapsayıcılık ve uzlaşma kültürünü hâkim kılması ise yukarıdaki adımların dışında Türkiye'deki algı değişiminde AB'nin dönüştürücü rolünü ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. *“Özellikle Bu döneme Demokratikleşme ve Avrupa Birliği süreciyle birlikte iç ve özellikle dış politikada dışlama, ötekileştirme ve güvenlikçi anlayış yavaş yavaş terk edilerek yerini kapsayıcı, barışçıl, ortaklaşmacı, işbirliği ve dostane ilişkilere bırakmıştır (Akyeşilmen,2014: s.65).”*

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Kıbrıs sorunu ve Ermenistan meselesi ise hala etkisini korumaktadır. Güney Kıbrıs'ın birliğe katılması süreci ile birlikte Türkiye'nin fasıllarının engellenmesi adına bir ülkenin daha birliğe katılması Türkiye için aşılması zor bir problemdir. Buna ek olarak Avrupa Birliği *Kıbrıs konusundaki beklentilerin yerine getirilmemesi halinde(Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB Üyeliği'nin kabul edilmesi) , kısa ve orta vadede AB ile ilişkilerde siyasi bir kriz çıkabileceğini ve müzakere sürecinin askıya alınacağını belirtmektedir.*”(Ercan,2011(b),s.20) Yine Ermenistan'a dair yaklaşımlarda da Türkiye'nin Azerbaycan'dan dolayı AB'yi tatmin etmesi zor görülmektedir.

Ermenistan ve Kıbrıs Meselelerinin dışında AB'nin iç ve dış politika tartışmaları ekseninde de Türkiye'nin üye olmasını engelleyici pek çok faktör 2000'lerin ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde göstermiş olduğu performans AB'yi Türkiye'nin üye olması durumunda ortaya çıkacak sorunları gündeme getirmesine neden olmuştur Bu kapsamda “AB'de Türkiye'nin üyeliği ile ilgili tartışmalarda Türkiye'nin üyeliğinin AB'ye getireceği mali yük, Türkiye'nin üyeliğinin AB'nin istikrarsız Ortadoğu ülkeleri ile sınırdaş hale getireceği, nüfus açısından yoğun olan Türkiye'nin gerek oy ağırlığı gerekse AP'deki üye sayısı gibi düzenlemeler uyarınca AB karar alma mekanizmasında etk sahibi olacağı ve Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı gibi tezler etkili olmuştur (Nas,2014: s174).

Tüm bunlara ek olarak AB'nin içerisine girdiği ekonomik kriz de Türkiye'nin üyeliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki gelişmelerin ekonomik alanda da ciddi derecede Türkiye'ye katkıları olduğu görülmektedir. “*IMF ve AB reformlarının uygulanması ile enflasyonun düşmesi, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımındaki artışlar gözle görülür bir şekilde olumlu bir ivme yakalamıştır* (Öniş ve Yılmaz,2009: s.8).”

Bu noktada 2010'lara gelindiğinde Türkiye'nin AB üyelik politikasında bir soğumanın gerçekleştiğinin de altı çizilmelidir. Bu durumu ortaya çıkaran pek çok sebep saymak mümkündür. Bunlardan ilki AB'nin içerisine girdiği ekonomik kriz ve Türkiye'nin AB algısındaki değişikliktir. İkincisi Türkiye'nin Ortadoğu politikasının tüm bölgelerle ilişkilerinin önüne geçmesi gösterilebilir. Bir diğer önemli neden ise AB'nin Türkiye'ye yönelik isteksiz tavırlarıdır. Kıbrıs politikasında AB'nin izlediği politika da Türkiye'yi AB'yi sorgulamaya iten gerekçelerdendir. Yine bunlara Türkiye'nin AB'ye olan ihtiyacının sorgulanması da eklenebilecektir. Görüldüğü üzere 2010'lara gelindiğinde ortaya çıkan pek çok unsur Türkiye-AB ilişkilerinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Bu tartışmalar ekseninde üç ana eksen ortaya çıktığını belirtebiliriz. Bu eksenlerden ilki her koşulda AB Üyeliği'nin gerçekleştirilmesi yönünde politika izlenmesini öngörmektedir. İkinci yaklaşım Türkiye'nin AB sürecini kesip diğer bölgelerle ilişkilere önem vermesi gerektiği görüşünü ileri sürmektedir. Üçüncü görüş ise AB üyelik süreci reformlarının hayata geçirilmesini ve sonunda AB'ye üye olunmaması tezini savunmaktadır. Özdem Sanberk özellikle üçüncü alternatifi teklif edenleri şiddetle eleştirmektedir. Ona göre;

Biz reformları yerine getirelim ama Avrupa Birliği'ne katılsak da olur katılmasak da olur tarzındaki görüşler, ülkemizin kıtadaki tarihi ve insani varlığının zaman içinde yitirilmesi halinde gelecek kuşaklar için doğabilecek siyasi ve güvenlik maliyetlerini hesaba katmayan vizyonsuz görüşler olup, bizi bu mücadeleden uzaklaştırmak isteyen ve Birlik için tampon bölge haline getirmeyi amaçlayan ülkelerin ve etnik lobilerin ekmeğine yağ sürmek anlamını taşır (Sanberk,2008: s.48).

Atilla Sandıklı'da özellikle Balkanlar'daki Türk etkinliği bağlamında AB ilişkilerin önemine dikkat çekmekte ve Özdem Sanberk'in işaret ettiği tampon bölge tehlikesine dair jeopolitik yaklaşımı şu şekilde ifade etmektedir.

“ AB'nin yakın gelecekte henüz üye olmayan bütün Balkan ülkelerini de içine alarak genişleyeceği değerlendirildiğinde Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Türkiye'nin Kenar Kuşak ya da tampon ülke konumunu asla kabul etmemelidir. Türkiye gelecekte jeokültürel derinliğinden optimal sağlamak istiyorsa bunu ancak AB içine girerek yapabilir. AB üyesi

Türkiye, ‘Medeniyetler çatışması’ tezinin panzehri olur ve dünya barışına hizmet eder (Sandıklı,2015: s.30).

Görüldüğü üzere Türkiye Merkez ülke konumuna gelmek istiyorsa stratejinin Batı yakasını ihmal edemez. Avrupa Birliği ile ilgili olarak Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Akdeniz havzalarına dair pek çok sorunda birincil derecede söz sahibi olan AB’nin ihmal edilmesi Türkiye’nin yakın havzalarında etkisini azaltacaktır. Enerji bağlamında da Ortadoğu ve Orta Asya politikalarında da AB’nin yönlendirici bir etkisinin olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Bunlara ek olarak Avrupa’dan ayrılmış olan bir Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerinden kendisini ayırıcı kılan batı düşüncesiyle şekillenmiş olan demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi gibi uygulamalarda da başarıya ulaşması son derece güç olacaktır. Tüm bu bağlamlar neticesinde Merkez Ülke jeopolitiğinin medeniyet tasavvurunun en önemli katkı sağlayıcılarından biri olan Avrupa’nın dışlanması tezinin uygulanmasında zorluklar çıkartacaktır.

Genel olarak 2002-2010 politikalarına baktığımızda; ilk dönemde Türkiye-AB ilişkilerinin son derece başarılı olduğu ve bu başarının tam üyelik ile taçlandırıldığı görülmektedir. Ancak 2010’lı yıllara yaklaştıkça ilişkilerde; hem AB’nin isteksiz tavırları hem de uluslararası politikadaki değişikliklerle bu ilginin azaldığı görülmektedir. Ancak ilişkilerin sürüncemede de olsa sürdürülmeye çalışıldığının altı muhakkak çizilmelidir. Bu husus Merkez Ülke Türkiye anlayışının devam ettiğinin en somut göstergesidir.

3.6.3. Merkez Ülke Türkiye’nin Afrika ile İlişkileri Analizi (2002-2010)

Türklerin Afrika ile münasebetlerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır.

“Emeviler ve Abbasiler tarafından Mısır’a askeri güç olarak gönderilen Türkler, kısa sürede kendi hanedan devletlerini kurmuş ya da kurulan devletlere askeri destek vermiştir. Mısır tarihine bakıldığında, Tolunoğulları Devleti(1260-1517) Türkler tarafından kurulmuştur. Ayrıca Fatımiler (909-1171) ve Eyyubiler (1171-1250) döneminde de Türkler askeri güç olarak kullanılmışlardır. 1517 yılında Yavuz’un

Mısır'ı fethiyle başlayan Osmanlı Yönetimi, 1911-1912 Osmanlı –İtalya savaşına kadar 400 yıl kıtadaki varlığını sürdürdü. Osmanlı'nın yıkılış döneminde Balkanlarla birlikte son terk edilen topraklardan biri de Libya idi (Fırat,2012: s.801). Libya'nın kaybedilmesiyle birlikte Osmanlı'nın Afrika ile olan bağlantısı da son bulmuş oldu.

20.yüzyıl Osmanlı'nın pek çok bölgesinde toprak kayıplarının yaşandığı yüzyıldı. Bir yandan Balkanları kaybeden Türkler Batı sınırlarının oluşumunda içe doğru çekilirken, diğer taraftan Kafkaslar ve Ortadoğu'da toprak kayıplarını yaşıyordu. Böyle bir uluslararası ortamda Türklerin Afrika'da tutunabilmesi çok güçtü. Öyle ki Türkler toprak kayıplarının ardından Milli Mücadele hareketine girişmiş ve varlık mücadelesi içerisine girmişti. Bu mücadeleden galip ayrılan Türklerin Afrika ülkeleri üzerinde psikolojik bir etkisinin olduğunu da belirtebiliriz. *“Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyayı paylaşmaya kalkan sömürgecilere karşı Türkiye'nin vermiş olduğu tepki, Afrika başta olmak üzere birçok üçüncü dünya ülkelerindeki bağımsızlık hareketlerinde tetikleyici rol oynamış, Atatürk'ün emperyalizm karşısındaki duruşu da birçok Afrika ülkesine örnek olmuştur (Öztürk,2016: s.318).”*

Türkiye her ne kadar böyle bir psikolojik etkiye sahipse de, uzun yıllar Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde pasif kalmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından Soğuk Savaş'ın başlangıcına kadar geçen sürede Türkiye'nin uluslararası arenada yönü Batı olmuş ve iç siyasal düzenlemelere ağırlık vermiştir. Bu çerçevede Türkiye-Afrika ilişkileri bu dönem Türkiye'nin gündeminde yer almamıştır.

Soğuk Savaş döneminde de Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisinde pek değişiklik olmamıştır. 1964 Kıbrıs tartışmalarının yaşandığı yıllar Türkiye'nin Afrika konusunda ne denli yanlış bir politika izlediğini ortaya koyması açısından son derece önemlidir. *“1964 çatışmalarından sonra BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs Sorunu her ele alındığında Bağlantısızların, özellikle de giderek çoğunluğa geçen Afrika ülkelerinin Türkiye'ye karşı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ve lideri Makarios'un arkasında durmaları Ankara'nın politikasının yanlılığın göstermiştir (Fırat,2012: s.318).”*

Soğuk Savaş Yıllarında ABD-SSCB baskısının Türkiye'nin bölgede etkili olmasını engellediğinin de altı çizilmelidir. *“Özellikle 1950-1975 dönemi arasında Sovyetler Birliği birçok sosyalist Afrikalı lidere ciddi destekte bulunmuş ve birçok altyapı projesine imza atmıştır. Bugün geçmişte sosyalist rejime sahip olan Afrika ülkelerinde Sovyetler tarafından yaptırılan havalimanı, liman stadyum, alışveriş merkezi veya yol gibi yapılara rastlamak mümkündür (Öztürk, 2016: s.325).”*

Türkiye'nin Özal dönemlerinde Afrika'ya ilişkin açılımlar yapma girişimleri sergilediğini görmekteyiz. *“1985'de Cezayir'i ziyaret eden dönemin Başbakanı Özal, 1950'li yıllarda Birleşmiş Milletler oylamalarında Türkiye'nin takındığı tutum için Cezayir'den özür diledikten sonra Türkiye-Cezayir ilişkileri normalleşmeye başlamıştır.”(Hür,2012,s.1)*

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ilk olarak Turgut Özal döneminde Yeni Osmanlılık olarak tabir edilen yaklaşım temelinde Kuzey Afrika'yı da içeren revizyonist girişimler ve Necmettin Erbakan'ın başbakanlığı döneminde İslam Birliği düşüncesi temelinde ittifak arayışları olmuşsa da 1990'ların sonuna kadar Afrika'yı önceleyen çok boyutlu bir dış politika geliştirilmemiştir. Bu yöndeki ilk girişim, İsmail Cem'in dışişleri Bakanı olduğu 1998 yılında hazırlanan Afrika'ya Açılım Eylem Plan'dır. 1997'de Türkiye'nin AB üyeliğinin kabul edilmemesinden sonra gelişen mevcut Afrika açılımının temelini teşkil eden bu plan, 28 Şubat Hadisesi ile başlayan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sürecinde uygulama sahası ve imkânı bulamamıştır (Bayram,2014: s.276).

Ak Parti iktidarı, ilk iki yılında Irak Savaşı, Kıbrıs Meselesi ve Avrupa Birliği ile ilişkiler gibi Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren dış politika sorunları ile meşgul olmuştur. 2003 yılında hazırlanan *“Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” çerçevesinde kıta ülkeleri ile bir dizi yeni ekonomik ve ticari anlaşmalar akdedilmişse de 2005 yılına kadar Afrika, öncelikli dış politika konusu olmamıştır (Bayram,2014: s.268).”*

AK Parti'nin Afrika yaklaşımı klasik Türk yaklaşımından farklı olduğunun altı çizilmelidir. Osmanlı döneminde Türkiye'nin Afrika toprakları üzerindeki egemenliği büyük oranda Kuzey Afrika bölgesini kapsamaktaydı. Özal döneminde de Türkiye'nin Afrika'ya yaklaşımında Osmanlı hakimiyet alanları kapsamında bir tanımlamanın var olduğunu görmekteyiz. Özal'ın bu yaklaşımında dini, kültürel ve tarihi hassasiyetlerin etkisinin olduğu açıktır. Ancak Ak Parti'nin Afrika'ya ilişkin yaklaşımında tüm kıtayı önceleyen bir tavır sergilenmiştir. Girişilen tüm politikalarda Afrika'nın tamamı hedeflenmiştir.

Türkiye'nin günümüzde böyle bir politika takip etmesi esasen bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. *“Çünkü en büyük küresel aktörler bugün Afrika ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmektedirler. Tüm dünyada etkin olan ABD günümüzde Afrika'da da etkin konumdadır. Öyle ki ülkesinin petrol ihtiyacının %18'ini bu bölgeden karşılamaktadır (Öztürk,2016: s.323).”*

Türkiye'nin Afrika ülkelerine dönük olarak 2002-2010 yılları arasında attığı önemli adımlar şu şekilde sıralanabilir.2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı ,

Afrika Ülkeleriyle İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi ”ni hazırlamış, 2005 yılında Türkiye ‘Afrika Yılı’ ilan etmiştir. 2005 yılında Afrika Birliği Örgütü’nde gözlemci statüsünü kazanan Türkiye, 2008’de Afrika Birliği’nin stratejik ortağı olarak kabul edilmiştir. 18-21 Ağustos tarihlerinde İstanbul’da “Birinci Türkiye Afrika İşbirliği Zirvesi” düzenlenmiştir. 2010 yılında Afrika ile ekonomik ilişkilerin durumunu gözden geçirmek üzere “Kıdemli Memurlar Toplantısı” düzenlenmiştir (Köni,2010: s.101).

Türkiye'nin atmış olduğu bu adımlar içerisinde en önemlisi 2008 yılında İstanbul’da gerçekleşen *“Türkiye Afrika Zirvesi’dir. Bu zirvenin sonunda açıklanan İstanbul Deklarasyonu Afrika ile ilgili meselelerde izlenecek politikaları ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Bu zirvede alınan kararlardan bazıları şunlardır (TASAM,2008,md.).*

- Devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı

- Uluslararası meselelerde eşit katılım hakkı
- Uluslararası uyuşmazlıklarda barışçıl çözüm yöntemlerinin kullanılması
- İnsan hak ve özgürlüklerine saygı duyulması
- Terörle mücadelede işbirliğinin sağlanması
- Türkiye-Afrika ortaklığının her alan ve düzeyde geliştirilmesi, eşitlik ve karşılıklı yara ilkeleri üzerine uzun vadeli ilişkilerin hayata geçirilmesi

2008 Türkiye-Afrika Zirvesi'nin hemen ardından 17 Ekim 2008'de yapılan BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyelik seçimlerinde Türkiye 192 ülkeden 151'inin oyunu aldı. Bu 151 devletin içinde Afrika ülkelerinin sayısının çok yüksek olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin Afrika açılımının uluslararası arenada etkisini göstermeye başladığını söyleyebiliriz.

Şu noktanın altı dikkatle çizilmelidir ki Türkiye'nin bu dönemde Afrika yaklaşımı her ne kadar ekonomik hedefler ile örtüşse de diğer küresel aktörlerin dışında daha insani bir yaklaşımın olduğunu belirtmek gerekir. Bu noktada Türkiye'nin Osmanlı benzeri bir anlayış içerisinde hareket ettiği görülmektedir. *“Avrupalıların daha çok ekonomik amaçlarla Afrika kıtasına ilgi göstermeleri 15.yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Osmanlıların Afrika'nın önemli bölgelerini hâkimiyetleri altına almaları bir fetih hareketinden ziyade asırlardır burada yaşayan Müslümanların yardım çağrularına yetişerek onları korumaları sonucu gerçekleşmiştir (Demir,2012: s.260).”* Bu noktada Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında her ne kadar doğrudan bir küresel aktörle mücadele söz konusu olmasa da insani hassasiyetlerin ağır bastığı görülmektedir. “Türkiye'nin, bölge ülkelerinden şu ilkeleri dikkate alarak adım atmalarını istemesi bu anlayışın en somut örneğidir:

- Sorunlara barışçıl yöntemlerle çözüm bulunmalıdır.-
  - Bölge rejimleri, daha şeffaf ve demokratik zihniyet benimsemelidir. –
- Gelirler adil şekilde halka dağıtılmalıdır.
- Dış yardımlara olan ihtiyaç her geçen yıl azaltılmalıdır. –

- Afrika ülkelerinin rekabet gücü artırılmalıdır.(Efeğil,2012,s.251)

Türkiye'nin bölgeye yönelik girişimlerinde elçiliklerin açılması ve TİKA'nın aktif hale getirilmesi de önemle altı çizilmesi gereken hususlardan bazılarıdır. Özellikle 2002 sonrası dönemde Afrika ülkeleri ile karşılıklı elçiliklerin açıldığı görülmektedir. "Mayıs 2009'da 7'si Sahra altı Afrika'da olmak üzere Kıta'da toplam 12 Büyükelçiliğimiz bulunmaktayken bugün bu sayı 39'a yükselmiştir. 2009 yılında Tanzanya ve Fildişi Sahili'nde, 2010 yılında Kamerun, Gana, Mali, Uganda, Angola ve Madagaskar'da açılan elçilikler Türkiye'nin Afrika'ya verdiği önemi göstermektedir.

Bunlara ek olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 15 ofisi ile Afrika genelinde faaliyet göstermektedir. "2005 yılında Afrika'nın ekonomik kalkınma sürecine katkıda bulunmak üzere yatırımdan deneyim paylaşımına, teknoloji transferinden ulaşıma birçok alanda ilişkileri geliştirme isteği, Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nda belirtilmişti. Nitekim bir koordinatör olarak TİKA hemen faaliyete geçirildi. 2005'te Addis Abada'da, 2006'da Hartum'da ve 2007'de Dakar'da ofis açan TİKA 37 ülkede projeler gerçekleştirdi. Toplumsal altyapının, kültürel işbirliğinin, iletişim ve üretim sektörlerinin, ekonomik altyapının geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yürüten TİKA, insani kriz durmalarında da yardımlarda bulunmaktadır (Fırat,2012: s.820).

Görüldüğü üzere Türkiye 1990'lı yıllardan itibaren Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde bir tutum sergilese de 2002 sonrası dönemde bu tutumun politikaya yansıdığı söylenebilir. Türkiye'nin Afrika'ya ilişkin politikalarında dikkat çeken hususlardan bazıları şunlardır:

- Birincisi Türkiye Osmanlı politikaları ve Özal denemi politikalarının aksine Kuzey Afrika eksenli bir politika takip etmek yerine tüm kıtayı dikkate alan bir tavır sergilemektedir

- İkincisi, Türkiye pek çok küresel aktör gibi petrol ve enerji ihtiyacı kapsamında politikalar izlemek yerine daha çok insanı merkeze alan bir politika takip etmektedir

- Üçüncüsü Türkiye izlediği politikalarda devlet merkezli bir yapıyı değil, TİKA, TUSKON, THY gibi sivil aktörleri de devreye sokmak ve uzun vadede halkların kazanılmasına yönelik bir politikayı benimsemektedir

SONUÇ

İnsanoğlu varlık mücadelesi vermeye başladığı ilk çağlardan itibaren her ne kadar jeopolitika kavramı henüz ortaya çıkmış olmasa da bu kavramın içeriğine uygun olarak hareket etmiştir. İnsanoğlunun bu döneminde jeopolitika daha çok iklim koşulları ve coğrafya ile ön plana çıkmıştır. Bu dönem insanların dağlık bölgeler yerine düz arazileri ve su kenarlarını tercih etmesi jeopolitik bir yaklaşımın sergilenmeye başladığını göstermesi açasından önemlidir. İlerleyen süreçlerde ise jeopolitik anlayış coğrafya üzerinden eserlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin; Batı'da Aristoteles, Sokrates gibi felsefeciler coğrafyanın önemini eserlerinde anlatmışlardır. Doğu'da bu konuda en önemli çalışmaya ise çok daha sonraları İbn-i Haldun'un Mukaddime adlı eserinde rastlanacaktır. İbn-i Haldun'un yaklaşımında coğrafya ilk dönemlerdeki hayatta kalmak için başvurulan bir nesne olmaktan ziyade iklim ile beraber insanların karakterlerini ve devletlerin siyasal yapılarını dahi etkileyen bir nesneye dönüşmektedir.

Jeopolitikanın kavram olarak ortaya çıkışı 19.yüzyıla denk gelmektedir. Bu döneme kadar yukarıda da ifade ettiğimiz gibi jeopolitikanın sınırları içerisinde insanlar yaşamlarına yön vermişlerdir. Ancak kavramın bilimsellik kazanması ile beraber özellikle devlet politikalarında bu kavramın etkin bir araç olarak kullanılmaya başlandığı görölmektedir.

19. yüzyıl Avrupa'da pek çok değişikliğin ortaya çıktığı ve jeopolitikanın bilimsel bir nitelik kazanmasına yardımcı olacak uluslararası yapının olduğu bir yüzyıl olmuştur. Bu dönemde Jeopolitikanın gelişmesine katkı eden en önemli faktör Avrupa güç dengesinin bozulmaya başlamasıdır. Avrupa Ahengi olarak bilinen bu güç dengesinin bozulmasında Almanya'nın yükselişi en önemli unsur olmuştur. Avrupa içi dengelerde yaşanan bu bozulma bir yandan İngilizlerin mevcut konumlarını koruma gayretleri diğer yandan Almanların genişleme çabalarını beraberinde getirmiş ve jeopolitikanın önemi bu dönemde daha da artmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan sosyal Darwinizm de jeopolitikanın gelişmesine katkı eden bir

diğer önemli faktör olmuştur. Sosyal Darvinizmin güçlü olanın ayakta kalması ve zayıf olanın ortadan kalkması gerektiği düşüncesi özellikle Alman jeopolitik çalışmalarında çok büyük bir yer etmiştir. Jeopolitikanın bilimsel bir nitelik kazanmasına yardımcı olan bir diğer faktör ise sanayi devrimi ve buharlı gemilerin icadı ile uzakların artık yakın olmasıdır. Bu olay devletlerin küresel bir bakış açısıyla hareket etmelerine imkân tanımış ve coğrafyanın önemini artırmıştır. Coğrafyayı merkeze alan jeopolitikanın gelişiminde teknolojik gelişmelere demir yollarının da eklenmesi ile jeopolitika bir kat daha önem kazanmıştır.

Jeopolitikanın devlet siyasetinde kullanılmaya başlanması ile birlikte jeopolitik unsurlar kavramı ortaya çıkmıştır. Bu unsurlar coğrafya, kültür, askeri kapasite, teknolojik kapasite, ekonomik durum ve siyasal yapı gibi pek çok faktörün ele alınmasına neden olmuştur. Jeopolitika yukarıda ifade edilen tüm unsurların coğrafya üzerinden yorumlanıp devlet politikalarında uygulanmasını salık verir.

Türklerin jeopolitika konusunda çok geride olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bunun en büyük nedeni jeopolitikanın bilimsel bir nitelik kazanmaya başladığı 19.yüzyılda Osmanlı'nın gerileme dönemi içerisinde olmasıdır. Yukarıda ifade edilen devletlerin amaçları mevcut nüfuz alanlarını genişletmek iken Osmanlı bu dönemde kendi sınırlarını muhafaza etme mücadelesi vermekteydi. Yayılmacı bir anlayışa hitap eden jeopolitika bu süreçte Türkler tarafından kullanılamamıştır. Türkiye'nin kuruluş dönemi ve sonrası süreçte ise devletin iç yapısının sağlamlaştırılması düşüncesi çerçevesinde statükocu bir devlet politikasının hayata geçirilmesi jeopolitik yaklaşımın oluşumunu engellemiştir. Soğuk savaş süresine gelindiğinde ise Doğu ve Batı bloku arasında tampon bölge görevi üstlenen Türkiye'nin hareket kabiliyeti son derece sınırlı kalmıştır. Tüm bu küresel yapı çerçevesinde Türklerin jeopolitik yaklaşımlarını ortaya koymaya başlaması Soğuk Savaş'ın sonlarında ancak gerçekleşebilmiştir.

Bu dönemde ilk ciddi çalışmalar Muzaffer Özdağ tarafından Türkçü bir anlayışa sahip bir jeopolitik modelle ortaya konmuş ve Özdağ'dan çok kısa süre sonra jeopolitikada dair yeni çalışmalar Suat İlhan tarafından ortaya konmuştur. Suat İlhan'ın çalışması ile jeopolitikanın sabit ve değişken unsurları üzerinden bir jeopolitik yaklaşım geliştirmenin önü açılmıştır. Suat İlhan'ın çalışmasında Türkiye'ye Avrupa dışında Avrasyacı bir dış politika çizilmiştir. 1990'lı yıllarda ise bir yandan İslamcı jeopolitik anlayış Milli Görüş hareketi tarafından ortaya konmuş diğer yandan Türk Avrasyacılarını temsil eden Doğu Perinçek ve İşçi Partisi'nin jeopolitik önerileri tartışılmıştır. Türk Avrasyacılığına ilişkin tartışmalar günümüzde de etkisini yitirmemiştir. 1990'ların sonunda Ramazan Özey ilk teori sayılabilecek 'Merkezi Hâkimiyet Teorisi' ile jeopolitik teorikleşmenin kapısını açmıştır. Bu teoride dikkat çekici husus denge faktörüdür. Klasik jeopolitik teorilerde yer alan Deniz ve kara çekişmesi yerine deniz+kara düşüncesini ileri süren Özey Türkiye'nin böyle bir politika ile etkin olabileceğini savunmuştur. Alternatif bir jeopolitik öneri olarak Soner Polat ise 2000'li yıllarda Türkiye'nin Bulgaristan-İran ve Suriye üzerinden bir politikaya gitmesi ve deniz gücüne büyük önem vermesi gerektiğini savunmuştur.

Türkiye'de jeopolitik yaklaşım çerçevesinde en önemli teori Davutoğlu'nun ortaya koyduğu 'Merkez Ülke Türkiye' yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre Türkiye soğuk savaş boyunca tampon bölge, soğuk savaşın ardından ise köprü ülke olmuştur. Ancak tüm bu tanımlamalar Türkiye'ye dışarıdan biçilen roller kapsamındadır. Türkiye'nin uluslararası alanda artık edilgen konumdan etkin konuma geçmesi ancak merkez ülke zihniyeti ile gerçekleşebilecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin ilk olarak kendisini merkeze alan bir düşünce yapısına sahip olması gerekmektedir. Jeopolitik unsurlar kapsamında ele alındığında Merkez ülkede sabit ve değişken unsurlar mevcuttur. Ancak klasik jeopolitik tanımlamalardan farklı olarak burada kültür, tarih ve nüfus sabit unsurlar içerisinde ele alınmış, sabit-değişken unsurları hayata geçirecek bir de stratejik zihniyet ve siyasi irade gibi iki faktör jeopolitikanın kapsamına dahil edilmiştir.

Davutoğlu'nun yaklaşımında stratejik zihniyet ve siyasi irade sabit ve değişken unsurlara çarpan etkisi yapmasından dolayı son derece önemli unsurlardır. Davutoğlu'nun zaten Merkez lke tanımlamasının arka planında stratejik zihniyet üzerinden geçmiş önem Türk dış politikasına bir eleştirisinin olduğu belirtilebilir. Cumhuriyet döneminin ulus devlet merkezli jeopolitik tahayyülü, Batı medeniyetine dahil olma ve İslam medeniyetini dışlama politikaları Davutoğlu'nun bu dönemi eleştirdiği gerekçelerdir. Davutoğlu Batı medeniyetine dâhil olup oranın sıradan bir ülkesi olmak yerine İslam medeniyetinin liderliğini üstlenmenin Türkiye açısından çok daha önemli olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Esasen bu rol Huntington'un Türkiye'ye çizdiği rol ile de örtüşmektedir. Bu noktada Davutoğlu'nun medeniyet söylemi üzerinden bir jeopolitik tahayyül içerisine girdiği rahatlıkla söylenebilir. Bu olay Türkiye'nin yeni bir medeniyet inşası sürecinin merkez ülke stratejisinin ana çıkış noktasını oluşturduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Davutoğlu jeopolitik modelinin coğrafi tanımlaması ve medeniyet ile ilişkisinin ardından Türkiye'nin etkin olması gereken jeopolitik havzaları ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Davutoğlu'nun deniz+kara modeline sahip çıktığı tanımlamalarında görülmektedir. Merkez ülkede bir yandan Türkiye'nin yakın kara havzası ile ilişkilerinin geliştirilmesi öngörülürken diğer yandan yakın deniz havzası politikalarının da önemine dikkat çekmektedir. Bu iki havzasının ardından Türkiye'nin küresel bir aktör olmasına imkân tanıyacak olan yakın kıta havzası politikaları önem kazanmaktadır. Türkiye'nin yakın kara havzaları Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'dan oluşmaktadır. Yakın deniz havzası: Doğu Akdeniz, Karadeniz, Hazar ve Körfez havzalarından oluşmakta; dış halkayı ise Avrupa, Asya ve Afrika'dan oluşan yakın kıta havzası oluşurmaktadır. Merkez lke jeopolitiğinde tüm bu havzalar ile ilişkilerin eşgüdümlü olarak birbirlerini ihmal etmeyecek şekilde yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu havzaların içerisinde yakın kara havzasında; Balkanlar'da Bosna-Arnavutluk-Kosova, Kafkaslar 'da Gürcistan-Azerbaycan, Ortadoğu'da ise İnan-Irak-Suriye ve Filistin; yakın deniz havzasında; Rusya-Yunanistan, KKTC, Körfez lkeleri; yakın kıta havzasında ise Orta Asya,

Afrika Ülkeleri, AB ile ilişkiler ön plana çıkmaktadır. 2002 sonrası süreçte bu ülkeler ile ilişkiler Türkiye'nin merkez ülke konumuna büyük katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin 2002 sonrası süreçte cumhuriyet döneminin değişmez politikaları olan Batıcılık ve statükoculuk ilkelerine yenileri eklenmiş ve dış politika yapımına bu ilkeler yön vermiştir. Bu dönem dış politikasında özgürlük-güvenlik dengesinin kurulması, komşularla sıfır sorun prensibinin hayata geçirilmeye çalışılması, proaktif dış politika ve ritmik diplomasinin etkin kılınması ve sınır ülkelerinin ardından bölgesel ilişkilerin geliştirilmesi gibi ilkeler ön plana çıkmıştır.

Türkiye'nin yakın kara havzası ile ilişkilerinde bu dönemin son derece başarılı bir şekilde geçirildiği görülmektedir. Balkan devletleri Arnavutluk, Bosna, Kosova ve Makedonya gibi ülkelerle ilişkileri büyük oranda geliştiren Türkiye tam olarak istenilen seviyeye henüz ulaşamamış olsa da başarılı olarak addedilebilir. Kafkasya bölgesinde Ermenistan açılımı bölge politikalarında risk unsurlarını gün yüzüne çıkarmış ve Gürcistan ve Azerbaycan ilişkilerine kötü bir etki yapmıştır. Türkiye'nin komşularla sıfır sorun ve Batı bloğu ile ilişkilerinde önem arz eden Ermenistan'a yönelik açılım çok daha önemli olan Azerbaycan politikasını kötü etkilemiştir. Merkez ülke jeopolitiğinin bu noktada bir açmazda düştüğü ancak kısa zamanda Ermenistan Açılımının sonuca ulaşmaması ile tekrar eski sürece girildiği görülmektedir. Bölgede Gürcistan ile ilişkiler ise Gürcistan'ın barış ve istikrarı çerçevesinde geliştirilmiş ve Gürcistan'ın en önemli ekonomik ortaklarından bir tanesi Türkiye olmuştur.

Ortadoğu havzasına baktığımızda ise en başarılı olunan havzanın burası olduğu görülecektir. 2002-2010 arası dönemde İran ile ilişkilere baktığımızda ekonomi enerji, diplomasi ve kültürel alanda olumlu bir ivmenin yakalandığı,

mezhepsel bakış açılarından ziyade reel politik içerisinde iki ülkenin işbirliğine gittiği görülecektir. Ekonomik göstergeleri beş katı gibi yüksek oranda artıran iki ülkenin en kritik süreci 2010 Nükleer Müzakereler dönemi olmuş ve Türkiye tüm baskılara rağmen İran'a yaptırım kararına karşı çıkarak sorunun diplomasi yoluyla çözülmesini savunmuştur. Bu olay iki ülke arasındaki güven duygusunun gelişmesi açısından son derece önemli olmuştur. Kısacası 2002-2010 arası dönem Türkiye-İran ilişkileri Merkez Ülke stratejisine uygun olarak ilerlemiştir. Türkiye'nin Irak ile ilişkileri ise hala belirsizliğini korur niteliktedir. Yine de özellikle 2007 sonrası süreçte Türkiye Irak ile politika değişikliğine giderek özellikle K.İrak ilişkilerini geliştirmiş ve bölgede en önemli ülke konumuna yükselmiştir. Irak meselesinin açmazı ise Kürdistan'ın bağımsızlığının gerçekleşmesinin ileride Türkiye'ye etkilerinin olumsuz olabileceğidir. Filistin ile ilişkilerde ise Türkiye'nin ivmesi İsrail'den Filistin'e doğru kaymıştır. Arap dünyasında Filistin davasının en önemli sorun olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin bu tavrının Ortadoğu politikalarında olumlu bir etki yarattığı görülmektedir. Özellikle One Minute hadisesinin Ortadoğu'da Türk imajına yaptığı olumlu etki kolay kolay oluşturulabilecek bir şey değildir. Ortadoğu havzasından etkin olmak isteyen Türkiye'nin Ortadoğu'nun en önemli sorunu Filistin'e sahip çıkmadan gerçekleşmeyeceği düşünüldüğünde 2002-2010 arası süreçte Türkiye'nin Filistin-İsrail politikasının da başarılı olduğu söylenebilir. Ortadoğu Havzası politikası çerçevesi ile ilişkilerde en başarılı olunan ülke Suriye olmuştur. Suriye ile ilişkilerde gelinen noktanın "Şam-gen" olarak adlandırılması artık Türkiye-Suriye ilişkilerindeki yapının tüm Ortadoğu'ya aktarılacak bir örnek olması açısından son derece önem arz etmektedir. 2002-2010 arası dönemde ortak bakanlar toplantısı düzenleyecek noktaya gelen iki ülke ilişkilerinde ekonomik, kültürel, siyasi ve diplomatik ilişkilerdeki gelişmeler Türkiye'nin Ortadoğu'da kurmak istediği ilişki modelini göstermesi açısından da son derece önemlidir.

Genel olarak baktığımızda Türkiye'nin 2002-2010 yılları arasında Yakın kara havzası Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da başarılı politikalara imza attığı ve bu ilişkilerin Türkiye'nin küresel bir aktör olarak anılmasında etkili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'nin yakın deniz havzası ile ilişkilerinde de 2002 sonrası süreçte aktif bir görüntünün olduğu söylenebilir. Karadeniz havzasında Rusya ile ilişkiler tarihinin altın çağı olarak tanımlanabilecek bir dönemi 2002-2010 arasında yaşamıştır. 1500'lü yıllardan itibaren sürekli olarak rekabet halindeki Türkiye ve Rusya'nın 2002 sonrası süreçte işbirliğini tercih ettiği ve ekonomik, diplomatik, kültürel ilişkilerin bu dönemde geliştirildiği görülmektedir. Özellikle 2003 Irak işgali, 2008 Osetya müdahalesi ve son olarak 2010 yılında İran Nükleer müzakerelerindeki Türkiye'nin tavrı Rusya ile ilişkilerin gelişmesinde ciddi derecede etkili olmuş, bu etki iki devletin ekonomi ve turizm alanlarına yansımıştır. Bu süreçte Türkiye-Rusya arasındaki enerji konusu ciddi bir problem alanı olsa da Türkiye'nin Rusya ile yeni enerji hattı anlaşması imzalaması ile nispeten yumuşama gerçekleşmiştir. Körfez Havzası'na baktığımızda da özellikle 2002 sonrasında ciddi derecede Arap sermayesinin Türkiye'yi tercih ettiği görülmektedir. Körfez'e dönük politikalar bu dönemde daha çok sermaye odaklı olmuş ve bu konuda başarı sağlanmıştır. Hazar Havzasına baktığımızda ise Türkiye'nin her ne kadar etkin olma gayretleri dikkat çekse de Rusya'nın bölge üzerindeki etkisi ve bu bölge üzerinden kurulmak istenen Nabucco Projesi'nin gerçekleşmemesi gibi nedenler Türkiye'nin bu havzada gücünü sınırlamıştır. Merkez Ülke stratejisinde 2002 sonrası süreçte üzerinde en fazla durulan deniz havzası Doğu Akdeniz olmuştur. Ege yakası bağlamında Yunanistan ile ilişkiler 2002-2010 arasında bir dönem kesintiye uğrasa da olumlu geçmiştir. Türkiye'nin bu dönemde Ege denizinden kaynaklanan kıta sahanlığı, fir hattı gibi meselelerde statükoyu koruduğu ve bununla beraber Yunanistan ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri geliştirdiği görülmektedir. Birbirlerine karşı sürekli düşman algılaması içerisinde olan iki ülkenin bu dönemde dostluk vurgusu yapması Komşularla sıfır sorun politikasının bu noktada başarısını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ege havzasına oranla Akdeniz Havzasının 2002 sonrası süreçte çok daha hareketli geçtiği görülmektedir. Türkiye'nin tüm havzalar

içerisinde en çetin mücadelenin verildiği havza burası olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde Kıbrıs politikasının süregelen politikalardan farklılaştığı göze çarpmaktadır. Bugüne dek Kıbrıs'ta mevcut statükoyu koruyan ve herhangi bir değişikliğe karşı çıkan Türkiye bu süreçte BM Sekreteri Kofi Annan'ın öncülüğünde çözüm arayışlarına öncülük ederek Merkez ülke stratejisini ortaya koymuştur. 2002-2010 dönemi arasında Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğinin gerçekleşmesi her ne kadar Türkiye açısından olumsuz bir durum olsa da, Kuzey Kıbrıs'ın ve Türkiye'nin çözümden yana kullandıkları evet oyları, uluslararası alanda meşruiyetlerinin artmasına, sorunun tüm platformlarda tartışılabilir kılınmasına ve Kıbrıs'a yönelik uygulanan ambargoların hafifletilmesine olumlu yönde katkı sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde izlenen politikalar ile Kuzey ile Güney arasındaki Güney'in AB üyeliği sonrası oluşabilecek ekonomik farkın açılması da ortadan kaldırılmıştır.

Genel olarak deniz havzaları ile ilişkilere baktığımızda; Türkiye'nin Karadeniz havzasında başarılı bir politika takip ettiği görülmektedir. Rusya ile gelişen ekonomik ve kültürel bağlar bunun en somut örnekleridir. Körfez Havzası ülkelerinin sermayesinin Türkiye'de artışı ise Körfez Havzası ile ilişkilerde olumlu bir tabloyu ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak Körfez ülkeleri ile ilişkilerde finans, bankacılık ve inşaat alanındaki ikili ilişkilerin dışında bu dönemde siyasi, kültürel ve askeri ilişkilerde aynı başarının gösterildiği söylenemez. Hazar havzası politikalarında Türkiye'nin 2002-2010 yılları arasında beklenen düzeyde bir gelişme gerçekleşmemiştir. Bunun nedeni Türkiye'nin Hazar politikalarının enerji üzerinden yürütülmesi ve Rusya'nın bu bölgedeki etkinliğini devam ettirmesidir. Hazar Havzası Azerbaycan üzerinden Orta Asya'ya açılan bir bağ olması bağlamında önem arz eden bir coğrafyayı kapsadığından dolayı Ruslar hem jeopolitik bir rakip olarak Türkiye'nin önüne çıkmış hem de enerji tekelinin devam etmesi açısından bölgedeki nüfuzunu kullanmıştır. Bu noktada Hazar Havzası Merkez Ülke stratejisi bağlamında etkin olunmaya çalışılan fakat bu etkinliğin tam olarak kurulamadığı bir havza olmuştur. Doğu Akdeniz Havzasında ise Yunanistan ile geliştirilen ilişkiler Ege'nin güvenlik ekseninden çıkarılmasına yardımcı olmuştur. Türkiye'nin hali hazırda Ege'ye ilişkin problemlerde statükonun devamını savunması ise mevcut politikalar içerisinde kabul edilebilir bir tutum olmuştur. Akdeniz ve Kıbrıs meselesi

ise 2002 sonrası sürecin en önemli konularından bir tanesi olmuş ve AK Parti döneminde Türkiye bölgede aktif bir politika izlemiştir. Güney Kıbrıs'ın AB üyesi olacağı düşüncesinden Türkiye'nin çözümün tarafı olması, Kıbrıs ve Türkiye'nin uluslararası imajına ciddi katkı sağlamış ve pek çok açıdan Kuzey Kıbrıs'ın yararına sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda her ne kadar Kıbrıs'a dair söylem 2010'a geldiğinde klasik Türkiye söylemine dönmüşse de 2005'e kadar geçen sürenin hem Kıbrıs hem de Türk dış politikasına katkılarının olumlu olduğu belirtilebilir.

Tüm deniz havzalarının bir değerlendirmesini yapmak gerekirse; Türkiye'nin Hazar ve Körfez havzalarında bu dönemde etkinliğini artırdığı ancak bu havzaların potansiyellerinin tam olarak Türk dış politikasında aktif hale getirildiği pek söylenemez. Doğu Akdeniz ve Karadeniz havzalarında ise Türkiye'nin ciddi bir başarısının olduğu görülmektedir. Karadeniz'de Rusya ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler, D. Akdeniz'de ise Güney Kıbrıs'ın AB üyesi olmasına rağmen K. Kıbrıs'ın uluslararası tanınırlığını artırması ve ekonomik, siyasi ve diplomatik alanlarda olumlu bir politika izleyebilmesi Türkiye'nin politikalarının isabetli oluşunu göstermesi açısından önemlidir. Bu noktada Körfez ve Hazar havzaları orta düzeyde, Karadeniz ve D. Akdeniz havzalarında ise ileri düzeyde bir başarının olduğu söylenebilir.

Kıta havzaları açısından bakıldığında ise Türkiye'nin 2000'lerin ortalarına kadar Avrupa Havzası ile ilişkilere büyük önem verildiği görülmektedir. Hem Türkiye'nin iç siyaset hem de uluslararası siyaseti kattığı ivme ile Türkiye AB yolunda önemli adımlar atmış ve Tam üyelik müzakerelerinin başlamasını sağlamıştır. 2005 sonrası süreçte her ne kadar ilerlemeler kaydedilse de pek çok nedenden dolayı ilişkiler yavaşlamaya başlamış ve ağırdan devam etmiştir. Bunda hem Türkiye'nin yakın kara havzaları ile ilişkilere önem vermesi, hem AB'nin Türkiye'nin üyeliğine yönelik olumsuz bakış açısının ifadelerde hissedilmesi hem de AB'nin içerisine girdiği ekonomik krizin etkili olduğu söylenebilir. Tüm bunlara ek olarak Türkiye'nin demokratikleşme açısından yakaladığı başarı ile yargı ve askeri vesayeti ortadan kaldırması da siyasal iktidarın AB'ye olan ihtiyacının azalmasına

neden olmuştur. Kısacası AK Parti'nin ilk dönemleri Merkez Ülke jeopolitiği bağlamında AB ile ilişkilerin geliştirmesine sahne olmuş iken devam eden iktidar sürecinde bir kopma olmasa da bir yavaşlama ortaya çıkmıştır.

Orta Asya ile ilişkilerde ise Türkiye'nin aktif bir çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Bu çaba esasen 90'larda başlayan sürecin devamı niteliğinde olmuştur. 2002 sonrası süreçte AK Parti'nin bölgede daha çok kültürel politikalarda ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle TÜRKSOY, TİKA, Diyanet Vakfı, TRT gibi organizasyonlarla bölgede etkin olmaya çalışan Türkiye'nin 2010 yılında TÜRKPA ile ilişkilerde siyasi düzlemin de yaratılmasını amaçladığı görülmektedir. Orta Asya'daki Rus nüfuzunun çok baskın olması Türkiye'nin önündeki en büyük engeldir. Bu bağlamda Türkiye kültürel öğelerle Orta Asya'da her ne kadar kısa vadede etkin olamasa da uzun vadede başarılı sonuçlar alabilecektir. Şimdiden bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerde ekonomik, kültürel münasebetlerin gelişme gösteriyor olması ileride bölgede Türkiye'nin aktif olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Türkiye'nin en ihmalkâr davrandığı kıta kuşkusuz Afrika Kıtası olmuştur. Osmanlı döneminde Kuzey Afrika'da etkin olan Türkler, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Batı bloğunun bir üyesi olarak hareket etmekten dolayı, Afrika ülkeleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Özal döneminde Türkiye'nin Kuzey Afrika'ya yönelik ilgisi artmış ve bu bölge ile ilişkiler geliştirilmeye başlanmışsa da tüm Afrika'yı hesaba katan bir anlayış söz konusu olmamıştır. 2002 sonrası süreç alışılmışın dışında Türkiye'nin Afrika'ya yöneldiği ve ekonomik, siyasi ve diplomatik ilişkilerin geliştirildiği bir dönem olmuştur. Türkiye'nin Afrika ülkelerini temsil eden organizasyonlarda bu dönemden itibaren yer alışı, BM geçici üyeliklerinde Afrika ülkelerinin desteğini alışı bu politikaların somut neticeleridir. Merkez Ülke jeopolitiği bağlamında Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik bu dönemde

aktif bir siyasetin var olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak Çin, ABD , Rusya gibi ülkeler ile kıyaslandığında Türkiye'nin daha çok mesafe kat etmesi gerektiği ortadadır.

Genel manada Türkiye'nin kıta havzaları ile ilişkilerinde 2002 -2010 yılları arasında aktif bir siyasetin takip edildiği görölmektedir. Avrupa kıtası ile ilişkilerde 2010'lara gelindiğinde her ne kadar artık bir yavaşlama söz konusu olmuşsa da o noktaya kadar ilişkilerin ilerletildiği söylenebilir. Orta Asya ile ilişkilerde kültürel boyutlu bir dış politika benimseyen Türkiye'nin bu politikanın faydalarını ancak uzun vadede alabileceği belirtilebilir. Bu nedenle bu dönem politikalarının orta düzeyde gerçekleştiğinin altı çizilmelidir. Afrika kıtası ile ilişkilerde ise Türkiye alışılmışın dışında bir politika ile tüm kıtayı hedef almış özellikle okullar ve işadamları ile bölgede etkisini artırmış, bölgesel bazlı organizasyonlarda aktif bir rol üstlenme başlamıştır. Bu bağlamda Afrika havzası ile ilişkilerin Merkez ülke stratejisi bağlamında başarılı olduğu addedilebilir.

Kısa bir değerlendirmede bulunmak gerekirse; Türkiye 2002 sonrası süreçte yakın kara havzasında başarılı politikalara imza atmıştır. Bu süreçte Ermenistan ve İsrail ilişkileri ciddi bir ders niteliğindedir. Yakın deniz havzalarındaki politikalarda D.Akdeniz ve Karadeniz başarılı olarak kabul edilebilecekken, Hazar ve Körfez havzasında hedeflenen düzeyde bir gelişmeye ulaşamamıştır. Bu havzalarda Türkiye'nin potansiyellerinin çok daha fazla olduğunun altı çizilmelidir. Kıta havzalarında ise Avrupa ile ilişkilerde son dönem her ne kadar bir yavaşlama söz konusu olmuşsa da Türkiye bu dönemde ciddi bir ivme yakalamıştır. Orta Asya ilişkileri ise daha çok ileriye dönük yatırım olarak değerlendirilebilecek kültürel politikalar ekseninde gelişmiş, ancak Rus nüfuzunun etkisiyle Türkiye'nin bölgedeki potansiyeli tam olarak ortaya çıkarılamamıştır.

Tüm bu olumlu tabloya rağmen 2010 yılı sonundan itibaren Merkez Ülke Türkiye tablosuna baktığımızda müspet bir görüntünün olduğu söylenemez. Bu çerçevede 2010 yılı Merkez Ülke jeopolitiğinin kırılma yılı olarak kabul edilebilir. Böyle bir çıkarımda bulunmamızın pek çok sebebi vardır.

Bu sebeplerden ilki Merkez Ülke jeopolitiğinin dış politikada reflekslerinin zayıf olmasıdır. Özellikle 2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı süreci iyi analiz edildiğinde Türkiye'nin uluslararası alanda oluşan yeni tabloya ilişkin adaptasyon sorunu yaşadığı ve yeni şartlara uygun refleksler geliştiremediği görülmektedir. Bu süreç Merkez Ülke jeopolitiğinin oluşacak şartlara uygun B planının var olup olmadığı ve teorinin revize edilebilme konusunda ne derece imkâna sahip olduğu sorunlarını gündeme getirmektedir.

Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin Merkez Ülke teorisinin ilkelerinden birisi olan ritmik diplomasiden şaşması da yakın dönemde teorinin zaaflarından birisini oluşturmuştur. Özellikle 2010 yılına kadar ilişkilerin en başarılı olduğu ülke olan Suriye meselesinde keskin bir dış politika tercihine gidilmesi ve küresel kamplaşmanın bir parçası olunması teorinin 2010 yılı sonrasında temellerinin sarsıldığını göstermiştir. Suriye'den hareketle İran, Irak ve Rusya ile ilişkilerde yaşanan sıkıntılar, Suudi Arabistan-Katar gibi Arap ülkeleri ile gelişen ilişkiler Türkiye'yi mezhepsel bir dış politika görüntüsü çizmeye itmiş ve Merkez Ülke jeopolitiğine dair farklı bir meseleyi de gündeme getirmiştir.

Merkez ülkenin medeniyet inşası söyleminde ifade ettiği doğuya gidildiğinde Batılı, Batıya gidildiğinde Doğulu kimliğini savunan Türkiye kimliğinin son dönemde ciddi darbe aldığı da görülmüştür. Özellikle AB sürecinin tıkanması, Türkiye'nin Suriye politikası sonrası mezhepsel bir dış politika çizgisi algısının oluşması gibi unsurlar Türkiye'nin stratejik zihniyetinin oluşumunun da önüne set kurmuştur. Bu noktada Merkez ülke teorisinin stratejik zihniyeti tam olarak inşa edemediği görülmektedir.

Merkez Ülke jeopolitiğinin ilkeleri esnetebilme kabiliyetinin bulunmayışı da önemli bir zaaftır. Örneğin Komşularla Sıfır Sorun politikası bağlamında Ermenistan ile ilişkilerin de geliştirilmesi ve tüm komşuların bu politikaya dahil edilmesi düşüncesi Azerbaycan'ın kaybedilmesine yol açıyordu. Bu bağlamda ilkelere istisnai durumların olabileceği üzerinden hareket edilebilmelidir. Keza Yunanistan'ın adaları işgaline yine bu politika bağlamında ses çıkarılmaması da gelecekte telafisi mümkün olmayan sorunların doğmasına yol açabilecektir. Dolayısıyla ilkelere diplomasinin doğasına uygun olarak esneklik kazandırılması önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Merkez Ülke jeopolitiğinin bir diğer zaafı; devlet ve hükümet politikasından hangisine uygun olduğuna ilişkindir. Bu noktada 2002 yılından itibaren teorinin uygulayıcısı konumundaki AK Parti'nin yerine başka bir partinin geçmesi durumunda Merkez Ülke jeopolitiğinin devam edip etmeyeceği konusunda ciddi bir sıkıntı söz konusudur. Yani teorinin hükümet politikası algısından sıyrılmadığı ve süreklilik arz eden devlet pratiğine yansımadığı görülmektedir. Bunun en somut örneği Ortadoğu ile ilişkilerde AK Parti'nin Milli Görüş hareketinden gelmiş olmasının ve liderlerinin İslami bir kimlik çerçevesinde algılanmasının ilişkilere olumlu bir katkı sağlamasıdır. Bu algı İslam geleneğinden uzak bir partinin Türk siyasetinin başına geçmesi durumunda 2010 öncesi başarılı dönemin ne derece olumlu olacağı sorusunu gündeme getirmektedir.

Merkez ülke jeopolitiği bağlamında bir diğer zaaf; teorinin pratiğinde İslam dünyası ilişkilerinin diğer tüm bölgelerle ilişkilerin önüne geçmesi problemdir. 2010 yılından baktığımızda Türkiye'nin AB ilişkiler ve Orta Asya ilişkilerine verilen önemin azaldığı ve Türkiye'nin Ortadoğu'ya odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda her bölgeyle eş zamanlı ilişkiler üzerine temellenen Merkez Ülke Türkiye jeopolitiği bu düşünce sisteminden çıkmış olmaktadır. Bu olay Türkiye'nin Ortadoğulaşmasına ve evrensel bir devlet imajından İslamcı bir devlet imajına bürünmesine neden olmuştur. farklılıkları yönetebilme kabiliyetinin küresel bir

devlet olmanın koşulunu oluşturduğunu ifade eden ve teorisinin merkezine bunu yerleştiren Davutoğlu'nun dış politika pratiğinde 2010 yılı sonrası süreçte bunu başaramadığı görülmektedir.

Yukarıda ifade edilen tüm bu zaafılar 2010 yılı sonrası süreçte uluslararası konjonktürde meydana gelen değişiklikler neticesinde ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle Türkiye'nin jeopolitik teorilerde gelecekte ortaya çıkabilecek uluslararası meselelere ilişkin öngörülerin de bulunması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Kısaca değerlendirecek olursak bu tezin amacı Türkiye'yi merkeze alan ve Türkiye'yi küresel bir aktör konumuna yükseltecek olan bir düşünce sistemini temsil eden 'Merkez Ülke Türkiye' stratejisinin hayata geçirilmeye çalışıldığı 2002-2010 yılları arasındaki dış politika uygulamalarının analizinin yapılması ve gelecekte ortaya konacak politikalarda dikkat edilmesi gereken hususların teşhis edilmesidir. Bu amaçla Türkiye'nin tüm havzalarla ilişkileri incelenmiş ve büyük bir resim içerisinde başarılı, başarısız ve yetersiz sonuçlarına varılmıştır. Başarılı kabul edilen noktalar politikanın devam ettirilmesi yönünde bize mesaj verirken, başarısız noktalar ileride izlenecek politikalarda nelere dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir. Yetersiz kabul edilen noktalar ise politikaların doğru olduğunu ancak bu politikalar birkaç katkının daha yapılmasını ve izlenen politikalarda ısrarlı davranılması gerektiğini göstermektedir.

Bu çerçevede tezin ileride ortaya konacak Türkiye merkezli jeopolitik teorilere ufak da olsa katkı sağlaması, tezin amacına ulaştığını gösterecektir. Unutmamak gerekir ki; Türkiye'nin üzerinde yükseldiği bu topraklar asırlarca dünyanın yönetildiği topraklardır. Dolayısıyla bu topraklar gelecekte de dünyanın yönetilebileceği merkez olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye'nin izlemesi gereken en önemli politika günün şartlarına uygun olarak ABD'nin yaptığı gibi Türkiye merkezli jeopolitik teorileri üretebilmek ve uygulamaya sokmaktır. Bu konuda

Soğuk Savaş sonrası konjonktüre uygun olarak ortaya çıkan Merkez Ülke Türkiye stratejisi Arap Baharına kadar başarılı olmuştur. Buradan hareketle Türkiye'nin şartlara uygun teori üretebileceği sonucu çıkarılabilir. Bu hususta başarılı olunabildiği takdirde Türkiye'nin dünyada önemli bir aktör olmasının önünde hiçbir engel yoktur. Aksine bu durumu aktif kılacak coğrafi, tarihi ve kültürel unsurlar bağlamında Türkiye'nin potansiyeli son derece yüksektir.

KAYNAKÇA

Açar, Dilaver Arıkan (2012), Türkiye-Arnavutluk İlişkileri: Sorunsuz Birliktelik? XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., İstanbul: Der Yayınları, s.529-546.

Ada, Onur (2011), "Türk-Yunan İlişkilerinde Realizm Seçeneği" Bilgesam, 25 Kasım 2011, <http://www.bilgesam.org/incele/141/-turk-yunan-iliskilerinde-realizm-secenegi/#.Vzy8YZGLTIU>

Adıyaman, Şeyma (2012), Türkiye-Makedonya İlişkileri, 23 Şubat 2012, http://www.bilgesam.org/incele/138/-turkiye-makedonya-iliskileri/#.Vy-fq_mLTIU

Afyoncu, Erhan (2011), Sorularla Osmanlı Tarihi VI, İstanbul: Yeditepe Yayınları (2.Baskı).

Akçalı Emre ve Mehmet Perinçek (2009), "Kemalist Eurasianism: An Emerging Geopolitical Discourse in Turkey", Geopolitics, Volume 14, p. 550-569)

Akçura, Yusuf (1976), "Üç Tarz-ı Siyaset", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Akgün, Sibel (2012), "Türk Dış Politikasında Ulusal Güvenlik Bağlamında AK Parti'nin Kıbrıs Sorununa İlk ve Son Dönemde Bakışının Karşılaştırmalı Analizi", Ed. M.Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, İstanbul: Barış Kitap, s.137-168.

Akyeşilmen, Nezir (2014) "Türk Dış Politikasında İnsan Hakları: Sorundan Değere Bir Dönüşüm Hikayesi", Ed. İdris Demir, Türkiye'nin Dış Politikası, Bursa : Dore Yayıncılık, s.51-76.

Alniak, M. Oktay (2009), "Bölgesel Gücün Gerekçirdiği Temel Faktörler ve Entelektüel Alt Yapı", Ed. Hasret Çomak, "Bölgesel Politikalar, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, s.37-118.

Anar Dilaver Arıkan -İnan Rüma (2012), Türk Dış Politikasında Ermeni Sorunu: Dış ve İç Bağlamında Çözumsuzlük Sorunsalı, XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd. İstanbul: Der Yayınları ,s. 175-204.

Aras, Bülent (2005), Turkey and South Caucasus, Global Dialogue, Yaz-Sonbahar,2005,7/3-4,S.112-119.

Aras, Bülent ve Fatih Özbay (2009), Türkiye ve Ermenistan Statüko ve Normalleşme Arasında Kafkasya Siyaseti, SETA Analiz, Sayı: 12 Ekim 2009,s.1-16.

Aras,Bülent (2012), Turkey’s Mediation and Friends of Mediation Initiative, Sam Papers, December 2012,No:4,s.3-11.

Ardıç, Nurullah (2014), “Modernite, Kimlik, Siyaset: Ahmet Davutoğlu’nun Medeniyet Söylemi”, Ed. Ahmet Okumuş- Burhanettin Duran Stratejik Zihniyet, İstanbul: Küre Yayınları, s.47-88.

Arı, Tayyar(2010),” Türk Dış Politikasının Ana Ekseninde Bir Değişiklik Yoktur”, Şu kitapta: Ed. H. Özdal-B. Dinçer-M.Yeğin, Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1, Ankara : USAK Yayınları, s.83-114.

Arıboğan, Deniz Ülke (2013), Büyük Resmi Görmek, İstanbul: Timaş Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2009), 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), İstanbul: Alkım Yayınevi.

Arsava, A.Fusun (2008), Türkiye-AB ilişkilerinde Son Gelişmeler, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar, Ed. Ahmet Aydın-Süleyman Taş-Saniye Adıgüzel, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş.

Ayata, Ali (2010), “Türkiye’nin Orta Asya Politikası”, Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Ankara : Nobel Yayın Dağıtım, s.61-65.

Ayata, Ali (2012), “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası” , Ed. M. Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları, İstanbul: Barış Kitap,

Aykoç,Emre (2012), 2000’li Yıllarda Türkiye-İran İlişkileri, Şu kitapta; XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., İstanbul: Der Yayınları, s.457-502.

Ayman, S.Gülden (2012), Türkiye-İran İlişkilerinde Kimlik, Güvenlik, İşbirliği ve Rekabet, Şu kitapta; XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., İstanbul: Der Yayınları, s.547-492.

Atalay, Gülşah (2009), “ Türkiye’de Sosyalist Sol Akımın Dönüşümü ve Doğu Perinçek, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Aytürk, İlker (2012),”Türkiye-İsrail İlişkileri”, Şu kitapta; XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., İstanbul: Der Yayınları, s.617-638.

Bağcı Hüseyin -Bayram Sinkaya (2006), “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti’nin Perspektifi”, Ed. Zeynep Dağı, AK Partili Yıllar, Orion Yayınevi, s.97-114.

Bağcı Hüseyin -Nasuh Uslu (2006), Kıbrıs Sorunu ve AB: Son Gelişmeler ve Tarafların Tavrı, Ed. Zeynep Dağı, AK Partili Yıllar, Ankara: Orion Yayınevi, s.253-292.

Balcı Ali, Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail:1990'lar ve 2000'lere İlişkin Bir Karşılaştırma, Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011, s.117-136.

Balcı, Ali (2013), "Türkiye'nin Irak Politikası 2012:İki Ayrı Irak Hikâyesi", Ed. Burhanettin Duran vd. , Türk Dış Politikası Yıllığı:2012,SETA Yayınları, Ankara, s.119-135.

Baydar, M. Naci (2004), Avrupa Birliği-Türkiye, İstanbul: BETA Yayınları.

Bayhan, Fatih (2012), Dip Dalga Davutoğlu, İstanbul: Lore Kitap.

Bayram, Mürsel (2014), "Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika", Ed. İdris Demir, Türkiye'nin Dış Politikası, Bursa: Dore Yayıncılık, s.261-275.

Bezen Balamir Coşkun (2010), "İran-İsrail Ekseninde Türk Dış Politikasının Analizi", Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.451-467.

Bila, Fikret (2008), "Erdoğan: Rusya'yı Göz ardı Edemeyiz", Milliyet, 02.09.2008.

BİLGESAM (2013), "Türk-Rus İlişkileri", İstanbul: Bilge Adamlar Kurulu, Rapor No:58.

BİLGESAM (2014), "Balkanlar ve Türkiye", Bilge Adamlar Raporu, İstanbul: Rapor No:64,Aralık,2014.

Bozkurt, Giray Saynur (2010), "Türkiye-Rusya İlişkileri: Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine", Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.699-723.

Bulaç, Ali (2012), "İslamcılık Nedir?", Zaman Gazetesi, 21 Temmuz.

Bulaç , Ali (2012 (b), "İslamcıların Üç Nesli", Zaman Gazetesi, 23 Temmuz.

MFA,, "Brüksel Zirvesi (16-17 Aralık 2004)", <http://www.mfa.gov.tr/bruksel-zirvesi-16-17-aralik-2004.tr.mfa>

Budak, Türkan (2013), "Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye", Bilgesam, 31 Temmuz 2013, <http://www.bilgesam.org/incele/174/-orta-asya%E2%80%99da-kuresel-jeoekonomik-rekabet-ve-turkiye/#.VyoIMvmLTIU>

Büyükakıncı, Erhan (2012), “XXI. Yüzyılın Başında Türkiye’nin Avrasya’ya Bakışı: Yeni Algılama Biçimleri ve Kurumsal Yöntemler”, XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd. İstanbul: Der Yayınları ,s.677-714.

CNN/US9, You are either with us or against us';Erişim: 6 Kasım 2001, <http://edition.cnn.com/2001/US/11/06/gen.attack.on.terror/>

Çevik Abdülkadir, Çevik-Ersaydı Bahar Senem (2011), Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler ve Toplumsal Algılar, Akademik ORTA DOĞU, Cilt 5, Sayı 2, s.1-17

Dağı, İhsan (2005), Transformation of İslamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization, Turkish Studies, Vol.6, No.1,p.1-16.

Danforth, Nicholas (2008), İdology and Pragmatism In Turkish Foreign Policy: From Atatürk To The AKP, Turkish Policy Quarterly, Volume:7, Number:3,s.83-95.

David, Fromkin (2004), “Barışa Son Veren Barış”, İstanbul: Epsilon Yayınları.

Davutoğlu Ahmet (2002), Küresel Bunalım, İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu, Ahmet (2012), Türk Dış Politikasının İlkeleri ve Bölgesel Siyasal Yapılanma, SAM Vision Papers, No:3, s.3-12.

Davutoğlu Ahmet (1997), “Medeniyetlerin Ben-idraki”, Divan Dergisi, s.1-53.

Davutoğlu, Ahmet (2010) , Stratejik Derinlik, İstanbul: Küre Yayınları (53.Baskı).

Davutoğlu, Ahmet (2008), Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, Insight Turkey, Vol.10, No. 1, s.77-96.

Davutoğlu, Ahmet (2010), Turkish Vision of Regional and Global Order: Theoretical Background and Practical Implementation”, Political Reflections, , Cilt. 1, No. 2, s

Davutoğlu, Ahmet (2009), Enine Boyuna Özel, TRT1, Ocak 2009.

Davutoğlu, Ahmet (2011), Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar, İstanbul: Küre Yayınları, .

Dedeoğlu, Beril (2010), “Türk Dünyası İle İlişkiler Rusya’ya Rağmen Olamaz”, Şu kitapta: Ed. H. Özdal-B. Dinçer-M.Yeğın, Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1, Ankara: USAK Yayınları, s.69-82.

Demir İdris(2008) , “BTC Ham Petrol Boru Hattının Türkiye Açısından Önemi”, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar, Ed. Ahmet Aydın-Süleyman Taş-Saniye Adıgüzel, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş.

Demir, Sertif (2012) ,”Tarihsel Gerçekler Bağlamında Arap yarımadası ve Kuzey Afrika’daki Gelişmelerin Analizi”, Türk Dış Politikasında Güvenlik arayışları, Ed.M. S.Erol ve Ertan Efeğil, İstanbul: Barış Platin Yayınları, s.255-284.

Demir Vedat (2012), Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç, İstanbul: Beta Yayınları.

Demir, Ali Faik (2012), XXI. Yüzyılda Geçmiş ve Gelecek Açmazındaki Türkiye-Güney Kafkasya İlişkileri, Şu kitapta; XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., İstanbul: Der Yayınları, s. 745-778.

Denis, Retaille (2000), “Geopolitics in History”, Geopolitics, Vol. 5, No. 2, Sonbahar 2000, s.36

Dikkaya, Mehmet -Murat Bakır (2010), Türkiye-Ermenistan Sınır Kapsımın Açılmasının Olası Etkileri, Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, , O. Bahadır Dinçer vd., Ankara: USAK Yayınları, s.245-262.

Duman Bilgay, Türkiye- İsrail İlişkilerinde Tatbikat Krizi, ORSAM Dış Politika Analizleri, 14 Ekim 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=377>

Efe, Haydar (2010), “Türk Dış Politikasının Değişmeyen Gündemi Kıbrıs ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi”, , Ed. Osman Bahadır vd. Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Ankara: USAK Yayınlar, s 105-136.

Efeğil, Ertan ve Neziha Musaoğlu (2011), “Rusya-Avrupa Birliği Ekseninde, Türkiye’nin Enerji Politikasının Analizi”, Ed. Murat Ercan, Değişen Dünya’da Türk Dış Politikası, İstanbul: Nobel Yayıncılık, s.147-168.

Efeğil, Ertan (2012), Türkiye-Afrika İlişkilerinde Güvenlik Boyutu: Bazı Öneriler, Ed. M. Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları, İstanbul: Barış Kitap, s.241-254..

Efeğil, Ertan,(2011), “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Sorunsalı: Batı-Yöneliminden Anadolu Merkezli Anlayışa Geçiş Mi?”, , Ed. Murat Ercan, Değişen Dünyada Türk Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.405-430.

Efeğil, Ertan (2008), “Türkiye’de Dış Politika Karar Alma Sürecinde Yaşanan Sıkıntılar”, Ed. Ahmet Aydın, vd. , Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar, K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahraman Maraş.

Ekinci, Arzu Celalifer ,“İran-Türkiye Enerji İşbirliği“, USAK Bilgi Notları, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/aZeMYSYCDBTNITOQ79IxbTXDJQuZTV.pdf>,

Elbeye, Murat (2013), Geçmişten Bugüne Türkiye-Kosova İlişkileri,TÜİÇ, 10 Nisan 2013, <http://www.tuicakademi.org/gecmisten-bugune-turkiye-kosova-iliskileri/>

Emin, Salih (2010), Türk Dış Politikasının Eksen Genişlemesinde Körfez Sermayesinin Etkisi, Bilgesam, <http://www.bilgesam.org/incele/1257/-turk-dis-politikasinin-eksen-genislemesinde-korfez-sermayesinin-etkisi/#.VyyEOfmLTIU> , Erişim: 03 Ağustos 2010

Eraslan, Cezmi (1994), “Yusuf Akçura’nın İslamcılığı Üzerine” Türkiye Günlüğü, Sayı: 31, Ankara, s. 39–44.

Erbakan, Necmettin (2006), “İslam Batı Diyalogu”, Milsan Basımevi, İstanbul.

Ercan, Murat (2010), “Türkiye-Ermenistan Protokolleri: Süreç ve Kaygılar”, Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.323-338.

Ercan, Murat (2011 (a)), “Türk Dış Politikasında Rusya”, Ed. Murat Ercan, Değişen Dünyada Türk Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.125-146

Ercan, Murat (2011 (b)),”Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, , Ed. Murat Ercan, Değişen Dünyada Türk Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.1-28.

Erhan, Çağrı (2010), Türkiye Ortadoğu’da ABD ne istediye onu Yapmıştır”, Şu kitapta: Ed. H. Özdal-B. Dinçer-M.Yeğin, Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1, Ankara: USAK Yayınları, s.49-68.

Erhan, Çağrı(2004), “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s. 123-149.

Erol Mehmet Seyfettin(2006), “AB ve Türkiye’nin Avrasya Politikası”, Ed. Zeynep Dağı, AK Partili Yıllar, Ankara: Orion Yayınevi, s.311-352.

Erol, Mehmet Seyfettin -Şafak Oğuz (2012), “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Coğrafyasının Türkiye’nin Dış Politikasına Olan Etkisi”, Ed. M. Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, İstanbul: Barış Kitap, s.1-30.

Loğoğlu, Faruk (2008), “Türkiye ve Komşu Ülkeler”, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar, Ed. Ahmet Aydın-Süleyman Taş-Saniye Adıgüzel, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş.

Fırat, Melek M.(2012), Türkiye-Afrika İlişkileri, Şu kitapta; XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd. , İstanbul, Der Yayınları, s.801-824.

Francis P. Sempa (2002), Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century, 2002 by Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey.

Gaytancıoğlu, Kaan (2010), Dünden Bugüne Türkiye-Suriye İlişkileri, Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar, İstanbul, Kriter Yayınevi, s.17-44.

George, Friedman(2015), Methodology of Geopolitics, <http://www.silideshare.net/Stratfor/the-methodology-of-geopolitics-51644189>

Gökalp, Ziya (2008),Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul: Kitap Zamanı Yayınları.

Gökçay, Kemal (2012), “Statükoculuk ’tan ‘Çok Yönlü Dış Politika ’ya: “Komşularla Sıfır Sorun” Değerlendirmesi”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Konya.

Gökmen Semra Rana (2010), “Geopolitics and Study of International”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Bölümü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Gözen, Ramazan (2006), “Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon”, Ed. Zeynep Dağı, AK Partili Yıllar, Ankara: Orion Yayınevi, s.71-96.

Graham Fuller (2011), Yeni Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul: Timaş Yayınları (8.Baskı).

Güller, Mehmet Ali (2009), “ Ortadoğu Birliği Mi, Batı Asya Topluluğu Mu?”, Aydınlık Gazetesi, Erişim: 27 Eylül 2009, <https://mehmetaliguller.com/2009/09/27/ortadogu-birligi-mi-bati-asya-toplulugu-mu/>

Günay, Bekir (2005) Değişen Dünya Denklemine Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri, Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.1-37.

Günay, Bekir (2009), Orta Asya’da Arayış, ‘Sosyal Gen’ ve Yeni Modeller, Ed. Hasret Çomak, Bölgesel Politikalar, Kocaeli: Umuttepe Yayınlar, s.145-172.

Güneş, Hakan (2012), “Türkiye-Orta Asya İlişkileri”, XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoglu vd. , İstanbul: Der Yayınları, s.715-744.

Gündoğdu, Abdullah (2008), “Türk Dünyası Analizleri”, 21.Yüzyıl Dergisi, Eylül.

Güleç, Merve Gülçin (2015), “Türk Dış Politikasında İslam Unsuru”, <https://indigodergisi.com/2015/06/turk-dis-politikasinda-islam-unsuru-8-haziran/>

Gürbüz ,M. Vedat (2010),” Günümüz Türk Dış Politikası Stratejisinde, Kafkasya ile İlişkiler”, Der. Cüneyt Yeniğün ve Ertan Efegil, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.265-287.

Güzel, Hasan Celal(2007), Kuzey Irak, , İstanbul: Timaş Yayınları..

Hasanov Ali (2012), Jeopolitik, Çev. Azad Ağaoğlu- Fuad Şammedov, İstanbul: Babı Ali Kültür Yayıncılığı.

Hür, Özlem (2009), Türkiye-İsrail İlişkilerinde Kriz- Davos ve Sonrası, Ortadoğu Analiz, Cilt:1, Sayı:11,s. 35-40.

Hür,Ayşe (2012), Türkiye'nin Cezayir konusunda alını ak mı,Taraf, 29 Ocak 2012, <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/turkiye-nin-cezayir-konusunda-alni-ak-mi/19713/>

II. Abdülhamit(1999),Siyasi Hatıratım, İstanbul: Dergâh Yayınları.

İlhan, Suat (1989), “Jeopolitik Duyarlılık”, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İlhan, Suat (2000), Avrupa Birliği'ne Neden Hayır?, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İlhan, Suat (1989), Jeopolitik Duyarlılık, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnat, Kemal ve Burhanettin Duran (2006), “AK Parti Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, Ed. Zeynep Dağı, AK Partili Yıllar, Ankara: Orion Yayınevi, s.15-70.

İşçan İsmail Hakkı, Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2004, s.47-79.

Joseph Nye- Richard Armitage, ‘Smarter, more secure America,’ CSIS Comission on smart Power, CSIS, 2007,

Kalaycıoğlu, Ersin (2012), “Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası”, XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., İstanbul: Der Yayınları ,s.101-134.

Kalın, İbrahim (2011)), Soft Power and Public Diplomacy in Turkey, Perceptions, Vol: XVI, No:3, p.5-24.

Karabulut Kerem -Mustafa Ersungur (2008), Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Sosyo-Ekonomik Analizi, Ed. Ahmet Aydın vd. ,Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar-Tehditler- Fırsatlar, Kahramanmaraş.

Karagül, Soner (2010), “Türkiye ile Avrupa Birliği’nin Enerji Alanında İşbirliğinin Balkanlardaki Yansımaları”, , Ed. Osman Bahadır vd. Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Ankara: USAK Yayınlar, s.157-170.

Karayalçın, Murat (2010), “Hem Atatürk’ün Çizdiği hem de İçinde Bulduğumuz Coğrafyanın Bize Yüklemiş Olduğu Çizgi Ana Hatları İtibariyle Korunmalıdır”, Ed. H. Özdal-B. Dinçer-M.Yeğin, Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1, Ankara: USAK Yayınları, s.209-228.

Karpat, Kemal (2012), Türk Dış Politikası Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları,.

Kaya, İbrahim (2010), Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Normalleştirilmesi: Hukuksal Değerlendirmeler”, Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, O. Bahadır Dinçer vd., Ankara: USAK Yayınları, ,s.223-234.

Kemal, Ali (1976), “Üç Tarz-ı Siyaset”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kıbaroğlu, Mustafa (2010), Dış Politikada Duygusal Boyuta Çok Fazla Yer Yok, Mülakatlarla, Şu kitapta: Ed. H. Özdal-B. Dinçer-M.Yeğin, Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1,Ankara: USAK Yayınları, s.153-188.

Köni Hasan(2010), “Dev Türkiye Cüce Türkiye”, İstanbul: Hayy Kitap.

Kral Abdullah(2006), Biz Osmanlı’ya Neden İsyan Ettik?, İstanbul: Klasik Yayınları.

Kul, Ali Burak (2012), “Türkiye’nin Değişen Balkan Politikasında Kimlik ve Güvenlik, Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları”, Ed. M. Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları, İstanbul: Barış Kitap, s.317-346.

Mandacı, Nazif (2010), Türkiye, Batı’nın Trenine Binmiş Doğu’ya Gidiyor Gibidir, Ed. H. Özdal-B. Dinçer-M.Yeğin, Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1, Ankara: USAK Yayınları, s.359-382.

MFA , Türkiye - Gürcistan Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

MFA , Türkiye - Katar Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/katar-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa>

MFA, Türkiye - Suudi Arabistan Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suudi-arabistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

MFA, Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>

MFA, Türkiye-Kuveyt İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kuveyt-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

MFA, Türkiye-Orta Asya İle İlişkiler, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>

MFA,Türkiye-Makedonya Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>
(Erişim tarihi: 11 Ocak 2012).

MFA, Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>

Morton Abramowitz and Henri J. Barkey (2009), Turkey's Transformers: The AKP Sees Big, Foreign Affairs, Vol. 88, No. 6 (November/December 2009), pp. 118-128

Musaoğlu, Neziha (2010), “AB-Rusya İlişkilerinin Enerji Boyutu Bağlamında Nabucco Projesi” Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar, Ed. Fahri Türk, İstanbul: Kriter Yayınevi, s.71-96.

Müftüler, Meltem (2010) Alternatif Oluşturabilecek Olan Ne Rusya, Ne İran Ne De Çindir”, Ed. H. Özdal-B. Dinçer-M.Yeğin, Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1, Ankara: USAK Yayınları, s.189-208.

Nas, Çiğdem (2015), “Türkiye-AB ilişkilerinde Süreklilik ve Değişim:2002-2014”, Ed. Özden Zeynep Oktav ve H. Selin Sarı, 2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.165-200.

Oğuzlu, Tarık (2009) “Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi”, Ortadoğu Analiz, Eylül 2009, Cilt:1,Sayı:9,s.43-50.

Okçuoğlu İbrahim (2009), “Emperyalist Küreselleşme ve Jeopolitika”, İstanbul: Ceylan Yayınları.

Okumuş, Ahmet (2014), “Kavramların Stratejisi, Stratejinin Kavramları, Stratejik Derinlik ’in Felsefi-Kavramsal Arka Planı”, Ed. Ahmet Okumuş- Burhanettin Duran Stratejik Zihniyet, İstanbul: Küre Yayınları, s. 15-46.

Onar, Nora Fisher (2009), Neo Ottomanism, Historical Legacies and Turkish Foreign Policy, Discussion Paper Series, October, No:3, p.1-16.

Omair Anas (2010), Türkiye'nin Arap Dünyasındaki Yumuşak Gücü: Yükselen Trendler ve Beklentiler, Arap-Türk Sosyal Bilimler Kongresi (ATCOSS) 2010 10-12 Aralık 2010 / Ankara, Hazırlayanlar Yasin Aktay vd. ,Stratejik Düşünce Enstitüsü.

Onay, Yaşar (2010), “Jeopolitik Düşmanlık ’tan Jeoekonomik İşbirliğine: Teorik Tabanda Rusya’yı Anlamak”, Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s 683-697.

ORSAM Su Araştırmaları Programı, Türkiye'nin Sınır Aşan Su Politikası, <http://www.orsam.org.tr/SuKaynaklari/MerakEdilenler.aspx?SoruID=6>

Ortaylı, İlber (2012) Yakın Tarihin Gerçekleri, İstanbul: Timaş Yayınları.

Oytun, Orhan (2009), Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye-Suriye İlişkileri, Ortadoğu Analiz Haziran'09 Cilt 1 - Sayı 6,s.39-47.

Öniş, Ziya ve Şahnaz Yılmaz (2009), Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era ,Turkish Studies, Vol. 10, No. 1, March 2009,p.7–24,

Özal, Turgut (2010),Tarih ve Miras, İstanbul: Yakın Plan Yayınları.

Özbay, Fatih (2008), Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya, , Ed: Atilla Sandıklı, Türkiye'nin Vizyonu, İstanbul: Bilgesam Yayınları, s.299-314.

Özbay, Fatih (2010) Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem, 11 Mayıs 2010,BİLGESAM, <http://www.bilgesam.org/incele/108/-turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem/#.Vyxm6fmLTIU>

Özcan Gencer (2005), Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, TESEV Dış Politika Programı, Dış Politika Analiz Serisi–1,Kasım 2005.

Özdağ, Muzaffer (1996), “ Göreve Çağrı”, Ocak Yayınları, Ankara.

Özdağ, Muzaffer (2001), Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine, Ankara: Asam Yayınları.

Özdağ, Ümit (2003), Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi, ASAM Yayınları, Sayı 3, Ankara.

Özdağ, Ümit (2002), “ Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri –Jeopolitik İnceleme- Asam Yayınları, Sayı 41, Ankara.

Özdemir, Haluk (2012), “Türkiye'nin ‘Sınır Ülke’ Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası”, Ed. Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, İstanbul: Barış Kitap, s.65-108.

ÖZDEMİR, Sadi 09 Haziran 2008, Hürriyet, s.9, <http://www.hurriyet.com.tr/ara-sermayesi-turkiye-ye-yatirim-icin-zirve-yapiyor-9130402>

Özden, Zeynep Oktav (2010), “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Ekim Krizi’nden Ortak Kader Anlayışına Geçiş Sürecinin Bir Analizi”, Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s 631-650.

Özer, Umut (2011), Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım, Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011, s. 136-168.

Özer, Yonca (2010), “Kıbrıs Meselesinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerindeki Rolü” Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s 537-575.

Özey, Ramazan (2000), Dünya Hâkimiyet Teorileri ve Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi, İstanbul: Marifet Yayınları..

Özey, Ramazan (1998), Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye, İstanbul: Marifet Yayınları.

Özey, Ramazan (2002), Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, İstanbul: Aktif Yayınevi.

Özkan, Ayşegül Büşra (2015), “Türkiye'nin Avrupa Birliği Macerası: 2002 -2015 Döneminde Yaşanan Gelişmeler”, Birsam Analiz, s.1-9.

Öztuna, Yılmaz (2012), “Avrupa Türkiye’sini Kaybımız”, İstanbul: Bab-ı Ali Kültür Yayıncılık(14.baskı),

Öztürk, Hasan (2008) Afrika Vizyon Belgesi, , Ed. Atilla Sandıklı, Türkiye’nin Vizyonu, İstanbul: Bilgesam Yayınları, s.315-334.

Perinçek, Doğu (2003), “Avrasya Seçeneği: Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika”, İmge Kitabevi, Ankara.

Perinçek , Doğu (2009), “Köklü Çözüm: Batı Asya Topluluğu”, Aydınlık Gazetesi , 6 Eylül 2009, Sayı:1155

Polat, Soner (2015), Türkiye için Jeopolitik Rota, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Rehman Seferov ve Ayhan Akış (2008), Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yasadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 24. Sayı: Güz 2008, s.393-411.

Rıvshan Ibrahimov (2010), "Regional Evaluation of the Georgian Crisis", Ed.Osman Bahadır vd. Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, USAK Yayınlar, Ankara, s.335-346.

Robert D. Kaplan, The Revenge of Geography, , Foreign Policy Resarch İnstitute,Ağustos 2015, p.479-490.

Ronald J.Granieri (2015), What is Geopolitics anD Why Does it Matter, Foreign Policy Resarch İnstitute, July,29,2015, p.491-502.

Rüma, İnan (2012),, Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: Etkin İstikrar, Şu kitapta; XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., Der Yayınları,İstanbul,s.433-456.

Sabah,İşteTalepler,2mayıs2009,s.21.<http://arsiv.sabah.com.tr/2008/05/02/haber,8A14C4E329B64B7697E409A517A35BAB.html>

Salem, Paul, Arap Dünyası'nda Türkiye'nin İmajı, TESEV Dış Politika Programı, Temmuz 2011,s.1-8.

Sanberk, Özdem (2008), Avrupa Birliği ve Türkiye, , Ed: Atilla Sandıklı, Türkiye'nin Vizyonu, İstanbul: Bilgesam Yayınları, s.37-54.

Sancaktar, Caner (2009), Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bosna-Hersek Ziyareti,20.10.2009,http://www.tasam.org/trTR/Icerik/91/disisleri_bakani_ahmet_da_vutoglundun_bosna-hersek_ziyareti

Sancaktar, Caner (2010), 1990 Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Politikası, TASAM, 12.07.2010,http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1294/1990_sonrasi_turkiyenin_balkanlar_politikasi

Sandıklı, Atilla -Emine Akçadağ (2011),, Kıbrıs Sorunu Kapsamında AB-Türkiye İlişkileri, Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011,s.1-17.

Sandıklı, Atilla Sandıklı,-Erdem Kaya, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, S.212. <http://www.bilgesam.org/incele/515/-teoriler-isiğında-turk-yunan-iliskilerinde-ege-sorunu/#.Vy4WcPmLTIU>

Sandıklı, Atilla (2015), Türkiye'nin Jeopolitiği Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm, İstanbul: Bilgesam Yayınları.

SDE Analiz, Türkiye-İsrail İlişkileri, Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/turkiye-israil-iliskileri/2794>, 06.12.2011 Kasım 2009.

Sinkaya, Bayram (2014), “Türkiye’nin Devrim Sonrası İnan İle İlişkileri”, Ed. İdris Demir, Türkiye’nin Dış Politikası, Bursa: Dore Yayıncılık, s.133-158.

Sinkaya, Bayram Türkiye (2011) - İnan İlişkileri ve Cumhurbaşkanı Gül’ün Ziyareti, Ortadoğu Analiz Mart - Cilt: 3 - Sayı: 27, s.21-29.

Sönmezoğlu, Faruk (2010), Türk Dış Politikasında Sapma Olduğu Söylenemez, Mülakatlarla, Şu kitapta: Ed. H. Özdal-B. Dinçer-M.Yeğin, Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1, Ankara: USAK Yayınları, s.115-138.

Şahin, Köksal (2011), “Balkanlar ve Türkiye: Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Değerlendirme” , Ed. Murat Ercan, Değişen Dünyada Türk Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.333-352.

Şen , Erdal (2010), Bir Yiğit Vardı, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları,.

Tarakçı, Nejat (2003), “Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji”, İzmir: Çantay Kitabevi.

Tarım, Şakir (2016), “Erbakan Hocanın Dış Politika Vizyonu” Milli Gazete, http://www.milligazete.com.tr/erbakan_hocanın_dis_politika_vizyonu/sakir_tarim/kose_yazisi/28520

TASAM (2008), “Türkiye- Afrika İşbirliği Zirvesi İstanbul Deklarasyonu”, TASAM, 21.08.2008,

Telater, Gökhan(2014) “Merkez Ülkeden Küresel Güce? AKP Dönemi Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi,” Ed. Rasim Özgür Dönmez, Türkiye’de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası, , İstanbul: Dora Yayınevi, s.257-303.

Terzi, Özlem (2012), 2000’li Yıllarda, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik ve Aidiyet Meselesi, Şu kitapta; XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., İstanbul: Der Yayınları, s.387-408.

TİKA, <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>

Turan, İlder (2008), “Türk-Rus İlişkileri”, Ed: Atilla Sandıklı, Türkiye’nin Vizyonu, İstanbul: Bilgesam Yayınları, ,s.63-74.

Turan, İlder (2009), Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar, Bilgesam, 11 Şubat 2009, <http://www.bilgesam.org/incele/1074/-turk-rus-iliskileri--sorunlar-ve-firsatlar/#.VysCLPmLTIU>

Tüfekçi, Özgür (2014), “Türk Dış Politikasında Avrasyacılık Söylemi: Davutoğlu Ekolü”, Türkiye'nin Dış Politikası, Ed. İdris Demir, Bursa: Dora Yayınevi, s. 203-221.

Tür, Özlem (2006) Türkiye ve Ortadoğu: Gerilimden İşbirliğine, Ed. Zeynep Dağı, AK Partili Yıllar, Ankara: Orion Yayınevi, s.141-166.

Tür, Özlem (2012)), Türkiye'nin Irak ve Suriye İlişkileri, Şu kitapta; XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Ed. Faruk Sönmezoğlu vd., İstanbul: Der Yayınları, s.593-616.

Türk, Fahri (2010(a)), “Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti Döneminde Türkiye-İran İlişkileri (2002-2008)”, Ed. Fahri Türk, Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar, İstanbul: Kriter Yayınları, s.45-56.

Türk, Fahri ve Kaan Gaytancıoğlu, (2010) AKP İktidarında Türkiye-İrak İlişkileri (2002-2009), Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.407-430.

Türk, Fahri (2010), “Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye Körfez Ülkeleri (Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt) İlişkileri “, Ed. Fahri Türk, Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar, İstanbul: Kriter Yayınları, s.57-70.

Türk, Fahri (2010(c,)), Türkiye ile Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (2002-2009), Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar, İstanbul: Kriter Yayınları, s.1-17.

Türkmen, İlter (2009) Kıbrıs Sorunu, 19 Ekim 2009, Bilgesam, <http://www.bilgesam.org/incele/1246/-kibris-sorunu/#.Vy3CqfmLTIU>

TÜRKSOY Hakkında, <http://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>

Tüysüzoğlu, Göktürk (2014), “Milenyum Sonrası Türkiye- İsrail İlişkilerinin Değişen Görünümü”, Akademik Orta Doğu, Cilt:8 Sayı:2, , s. 140-157

Tüysüzoğlu, Göktürk (2013), “ Milenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlıcılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm”, Alternatif Politika, Cilt 5, Sayı 3, s.295-323.

Ulusoy, Kıvanç - Murat Tüzünkan (2012), “Kıbrıs Sorunu: Türkiye'nin Uluslararası Açmazı” , Ed. Faruk Sönmezoğlu vd. , XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, , İstanbul: Der Yayınları, s.503-528.

USAK (2013), “Türkiye-Rusya ilişkileri rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, USAK Rapor, No:13-6,Ankara,

Ülger, İrfan Kaya (2008), “Avrupa Birliği Rehberi”, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Ülger, İrfan Kaya (2010), “Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler”, Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s 471-487.

Ülger, İrfan Kaya (2011), Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği, BİLGESAM, 17 Ağustos 2011, http://www.bilgesam.org/incele/750/-turkiye-avrupa-birligi-iliskilerinin-gelecegi/#.VynHp_myOko

Ülkü İrfan (2010), “Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan”, İstanbul: Doğan Kitap.

Üren Mustafa (2011) , “AK Parti İktidarı Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri”, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, IMPR Rapor: 10,

Vatansever, Muzaffer (2010), Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Dönem: Başbakan Erdoğan’ın Yunanistan Ziyareti ve Tarihi Adımlar, USAK, Haziran 9, 2010, <http://www.usak.org.tr/tr/usak-analizleri/balkanlar/turk-yunan-iliskilerinde-yeni-donem-basbakan-erdogan-in-yunanistan-ziyareti-ve-tarihi-adimlar#>

Veysel, Ayhan (2010), ”Türkiye-İrak İlişkileri: ABD Sonrası İşbirliği ve Sorun Alanları”, Ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.389-406.

Vügar İmanov (2010), “Türk-Rus İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemleri”, Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s 725-740.

Yalçınkaya, Alaeddin (2011), Türk Dış Politikasında Kafkasya, Ed. Murat Ercan, Değişen Dünyada Türk Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.275-30.

Yalvaç, Faruk (2014)” Stratejik Derinlik mi Hegemonik derinlik mi Ed. Ahmet Okumuş- Burhanettin Duran Stratejik Zihniyet, İstanbul: Küre Yayınları, s.123-146.

Yaşar, Selen (2015), 2000’li Yıllar Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri, ORSAM, 09 Temmuz 2015, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5441>

Ergül, Aysel (2006), “Türkiye’nin Körfez Savaşı’ndan Sonraki Irak Politikası”, Ed. Mustafa Öztürk, Enver Çakar, İkinci Ortadoğu Semineri Düünden Bugüne Irak Bildiriler II, Elazığ ,s.263-290.

Yıldırım, Ercan (2016), İslamcıların Medeniyet Görüşleri Çerçevesinde Sezai Karakoç ve Akif İnan’da Medeniyet, https://www.academia.edu/12348554/%C4%B0SL%3%82MCILARIN_MEDEN%C4%B0YET_G%C3%96R%C3%9C%C5%9ELER%C4%B0_%C3%87ER%C3%87EVES%C4%B0NDE_SEZA%C4%B0_KARAKO%C3%87_VE_AK%C4%B0F_%C4%B0NANDA_MEDEN%C4%B0YET

Yıldız, Ali (2014), “Türkiye’nin Avrupa Birliği İlişkileri” , Ed. İdris Demir, Türkiye’nin Dış Politikası, Bursa: Dore Yayıncılık, s.222-240.

Yılmaz, Reha (2010), Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem , Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2010,s.23-42.

Yılmaz, Reha (2013), “Türk Avrasyası ve Avrasyacılığı Üzerine”, TASAM, Erişim: 11.06.2013,http://www.tasam.org/trTR/Icerik/5052/turk_avrasyasi_ve_avrasyaciligi_uzerine

Yılmaz, Türel (2010), “Geçmişten Günümüze Türk – İsrail İlişkileri”, Akademik Ortadoğu, Cilt:5,Sayı:1,s.9-24.

YORGO, KIRBAKİ (2009), 'Ben bildiğiniz Yorgos'um...!', 10/10/2009,Radikal,<http://www.radikal.com.tr/yorum/ben-bildiginiz-yorgosum-958455/>

Zengin, Gürkan 2015, Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi, İstanbul: İnkılap Yayınları (9.Baskı).